

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

РЕДАКТОРЪ В. Д. СТОЯНОВЪ.

Умъ царува,
Умъ робува,

.

Нар. пословица.

КНИЖКА II.

СРЪДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1882.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Страница
I. Материяли по геологията и минералогията на България.	
Г. Н. Златарски.	1
II. Приложения към Антическата География и Епиграфика на България и Румелия. Д-ръ. Конст. Иречекъ. . .	28
III. Единъ епизодъ отъ Мехадия. В. Поповичъ.	70
IV. Български пословици. (Прод. отъ I. кн.) П. Р. Славейковъ. . .	120
V. Словарьтъ на Отца Неофита Рилскаго. Д-ръ. К. Иречекъ. . .	131
VI. Турцитѣ въ Европа. В. Д. Стояновъ.	138
VII. Кърджалиитѣ въ Тетевенъ. Т. Василювъ.	148
VIII. Стихотворения: а) отъ В. Поповича.	150
б) Труди се труди; що се тътенъ чуе. Ц. Гинчовъ. . .	152
IX. Народни приказки. Ц. Гинчовъ.	156
X. Народни пѣсни: а) отъ Панагюрище. Н. Поповъ.	162
б) Изъ Шумненско. В. Д. Стояновъ.	164
XI. Книгописъ. В. Д. Стояновъ.	169
XII. Извѣстия отъ Бъл. Кн. Дружество.	174
XIII. Къмъ българскитѣ книгоиздатели и съчинители	175

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

501

502

503

504

505

506

507

508

509

510

511

512

513

514

515

516

517

518

519

520

521

522

523

524

525

526

527

528

529

530

531

532

533

534

535

536

537

538

539

540

541

542

543

544

545

546

547

548

549

550

551

552

553

554

555

556

557

558

559

560

561

562

563

564

565

566

567

568

569

570

571

572

573

574

575

576

577

578

579

580

581

582

583

584

585

586

587

588

589

590

591

592

593

594

595

596

597

598

599

600

601

602

603

604

605

606

607

608

609

610

611

612

613

614

615

616

617

618

619

620

621

622

623

624

625

626

627

628

629

630

631

632

633

634

635

636

637

638

639

640

641

642

643

644

645

646

647

648

649

650

651

652

653

654

655

656

657

658

659

660

661

662

663

664

665

666

667

668

669

670

671

672

673

674

675

676

677

678

679

680

681

682

683

684

685

686

687

688

689

690

691

692

693

694

695

696

697

698

699

700

701

702

703

704

705

706

707

708

709

710

711

712

713

714

715

716

717

718

719

720

721

722

723

724

725

726

727

728

729

730

731

732

733

734

735

736

737

738

739

740

741

742

743

744

745

746

747

748

749

750

751

752

753

754

755

756

757

758

759

760

761

762

763

764

765

766

767

768

769

770

771

772

773

774

775

776

777

778

779

780

781

782

783

784

785

786

787

788

789

790

791

792

793

794

795

796

797

798

799

800

801

802

803

804

805

806

807

808

809

810

811

812

813

814

815

816

817

818

819

820

821

822

823

824

825

826

827

828

829

830

831

832

833

834

835

836

837

838

839

840

841

842

843

844

845

846

847

848

849

850

851

852

853

854

855

856

857

858

859

860

861

862

863

864

865

866

867

868

869

870

871

872

873

874

875

876

877

878

879

880

881

882

883

884

885

886

887

888

889

890

891

892

893

894

895

896

897

898

899

900

901

902

903

904

905

906

907

908

909

910

911

912

913

914

915

916

917

918

919

920

921

922

923

924

925

926

927

928

929

930

931

932

933

934

935

936

937

938

939

940

941

942

943

944

945

946

947

948

949

950

951

952

953

954

955

956

957

958

959

960

961

962

963

964

965

966

967

968

969

970

971

972

973

974

975

976

977

978

979

980

981

982

983

984

985

986

987

988

989

990

991

992

993

994

995

996

997

998

999

1000

МАТЕРИАЛИ ПО ГЕОЛОГИЯТА И МИНЕРАЛОГИЯТА НА БЪЛГАРИЯ.

Отъ Г. Н. Златарски.

Познаването геологическитѣ отношения на нѣкоя страна е отъ преголѣма полза и практическа цѣна за сѣкиго. Съ изслѣдванието периодитѣ на постепенното развитие на земята, съ изучаванieto материяла на формациитѣ, ний съзнаваме гдѣ и какви полезни руди и метали се намиратъ.

Образованитѣ народи твърдѣ рано осѣтихъ нуждата отъ подобни изслѣдвания. Почти въ сички уредени държави има основани геологически заведения. Въ тѣхъ сж съсредоточени великъ брой учени естествоиспитатели, които неуморимо се трудятъ да събиратъ сборки, да съставляватъ бѣлѣжки за изучаванieto на страната, и доставятъ сички възможни свѣдѣния по геологията, петрографията, палеонтологията и минералогията на страната. Тѣхнитѣ изслѣдвания. лишени отъ всѣка формалностъ, иматъ изключително наученъ характеръ; тѣ се печатжтъ въ неопредѣлени врѣмена и се поднасятъ на просвѣтената публика. Такива заведения и геологически общества показажъ важността на геологията; тѣ обърпжжъ вниманието на обществото върху този общеполезенъ клонъ на положителнитѣ знания. Практическото стремление на младата наука поченъ да се съзнава почти отъ сички.

Голѣми сж мжчнотитѣ и спѣнкитѣ, които придружаватъ подобни изслѣдвания. Това пай-добръ сѣкий ще види, ако има търпѣние да прочете долнитѣ редове. Тѣ се отнасятъ до геологическата картография на Англия, дѣто

отъ начало най-успѣшно се е развивала геологията, въ сравнение съ другитѣ образовани страни на свѣта.

До колкото се знае, най-първата геологическа карта е съставилъ Англичанина Пекъ (Peck) около год. 1722. Тазв карта е петрографическа и представлява само графството Кентъ (въ Англия). Въ нея геологическитѣ отношения сѣ означени съ бѣлѣзи¹⁾. По примѣра на учения Англичанинъ състави Шарпантье (Charpentier) год. 1778 геологическа карта на Саксония²⁾. За него се мисли, че е въвелъ означението на камънитѣ съ цвѣтове (боп). Колорпираниѣ карти вѣззохъ въ употребеніе, но геологията неможеше още да се счита като наука. Тя бѣше препълнена съ неосновани предположения; тя плуваше още въ мрака. Правото развитие на тѣзи наука, основана на истински факти, начева въ настоящето столѣтие. Нейната люлка е Англия.

По настояванието на Букланда (Buckland), Седвика (Sedgwick) и особено Лаила (Lyell),³⁾ английското правителство взе въ внимание предложението на Де ла Бича (De la Beche) и му възложи год. 1835, да изучи геологическото състояние на държавата и да състави надлежачата карта. Отредихъ му двама помощници и той започенъ изслѣдваніята си въ югозападна Англия (Корнваллисъ и Девоншайръ). Де ла Бичъ издаде най-първо картата и послѣ четири години (1839) описанието на тѣзи двѣ страни. Слѣдъ завършването на това дѣло, назначихъ го Директоръ на геологическата снимка (Geological Survey) въ Англия, като увеличихъ, въ същото врѣме, числото на помощниците му. Въ Ирландия учредихъ тоже подобно заведение.

¹⁾ Philosophical Transactions, 1723. Още въ XVII ст. единъ френски калувер на име Кулонъ (l'abbé Coulon) направи опитъ за съставянето на първата геологическа карта. Тя е издадена въ 1664 и наивначава само главнитѣ граници на гравитъ и варовика (вижъ Dufrenoy et Elie de Beaumont, „Carte géologique de France“). Освѣтъ френскитѣ, сичкитѣ други геолози даватъ предноста на Пека, картата на когото много отношения надминава онази на Кулона.

²⁾ Mineralogische Geographie der chursächsischen Länder, 1778.

³⁾ Proc. Geol. Soc. 1836, vol. II, p. 358.

Де ла Бичъ не преставахе да се труди въ изпълнението на предназначения си планъ. Той излезе съ нова мисль предъ публиката. По негово побуждение правителството за кратко врѣме подигна Музей за Економическа Геология, въ който постъпвахъ не само сички минерали и камъни изъ Англия, но и сички образци, изработени отъ суровия домашенъ материалъ. Най-послѣ, сжщия показа нуждата за урежданието на единъ руденъ архивъ (Mining Record Office), който има да събира сѣкакви исторически и статистически данни по рудната частъ и да пази руднитѣ карти, планове и пр. И това негово предложение задоволи правителството.

Геологическото заведение подлежеше, най-първо, подъ тригонометрическата снимка. Год. 1845 преминъ подъ вѣдомството на държавнитѣ имущества, а деветъ години по-послѣ (1854) въ Департамента на Науката и Искусствата¹).

Колкото ревностно да се изучаваше страната, непоказа голѣми успѣхъ до 1845 год. Главната епоха на геологическитѣ изслѣдвания започенъ въ това врѣме. Де ла Бича назначихъ за главенъ директоръ на геологическата снимка въ цѣлото съединено кралевство. За негови помощници опредѣлихъ: Рамсей-а (Ramsay) като директоръ на снимката за Англия и Джемса (James) за Ирландия. Въ геологическото заведение умножихъ персонала; нови длѣжности утвърдихъ и именовахъ Плейфера (Playfair) като химикъ, Форбеса (Forbes) като палеонтологъ и Варингтонъ Смаита (Warrington Smyth) като минний инженеръ, който имаше да снима планове и прави изслѣдвания въ минитѣ.

При такъвъ многоброенъ персоналъ сичко можеше спорно да се развива. Бързия напрѣдѣкъ въ изслѣдванията, както и принесенния плодъ отъ това заведение въ науката и индустрията, даде възможность на парламента да погледне съ друго око на тия ревностни апостоли и ширители на

¹ Jukes, Address at the Museum of Irish Industry, 1867.

светлината. Съ единъ актъ (1845) парламента допустихъ членоветъ отъ Geological Survey, да могатъ да събиратъ минерали и камъни и въ частнитъ владѣния, даже да правятъ и раскопки, ако нуждата го изисква. Въ сщцото врѣме парламента отстъпи за постройка на ново музейно здание тридесетъ хиляди фунта стерлинги (750,000 лева). Това здание получи название: *Музей за Практическа Геология*.

При откриванieto на този важенъ Музей, Де ла Бичъ положи събраната си колекция. Сбирката е днесъ твърдѣ громаднa. Тя състои отъ събрания материялъ на геологическото заведение и отъ частни подарѣци, събрани тоже въ Англия.

Въ Музея се намиратъ изложени:

- а) Колекция отъ домашни окаменености (петрефакти).
- б) Сбирка на камъни и минерални вещества, които служатъ за постройки и украшения.
- в) Сбирка отъ руди и метали, които съставляватъ предмета на металургията.
- г) Геологически карти на Англия и Уелсъ.
- д) Сбирка отъ изящно направени профили на разни формации съ сички точности.
- е) Колекция отъ машини и инструменти, които служатъ за разработване на минитъ. Така сжщо и образци на рудници.
- ж) Образци на разни издѣлия: стъклени, прѣстени, жлѣзни и пр.
- з) Топографически и геологически модели.

Разнообразието, отъ което е съставенъ Музея, не е и сплатата на едного да распредѣли и набави сичко, щото е нужно. Затова е възложено на нѣколко професори да грижатъ за добрия редъ на Музея; сѣкний располага специалноста си за урежданieto на надлежната сбирка.

Музея е отворенъ безплатно за публиката ежедневно. Посѣщава се отъ многобройна публика. До колкото можатъ

да видя, поголѣмото число на посѣтителитѣ принадлежи на работната класа. Любопитно е чловѣкъ да наблюдава посѣтителитѣ, съ каква точностъ и потѣнкость преглеждатъ изложенитѣ предмети. Тамъ народа черпи материялъ за развитието на умственитѣ си способности; отъ тамъ той зема потикъ на мисълъ за разни открития. Не е само това. Въ Музея се четатъ и вечерни лекции за работната класа, отъ най-забѣлжителнитѣ професори. Многобройната публика, която ежегодно се увеличавала, насърдила преподавателитѣ на популярнитѣ четения, да повисятъ числото на лекциитѣ отъ 6 на 26 въ годината. Никой слѣдователно не може да отрече важноста на Музея; ползата въ материялно и умствено отношение е безгранична.

Да видимъ днешния съставъ на геологическото заведение въ Англия.

На чело стои единъ главенъ директоръ (Director General), който е и директоръ на този Музей. Той има трима помощници, тоже директори, отъ които единия е за Англия и Уелсъ, другия за Ирландия и третия за Скотландия.

Има още: четири окръжни землемѣри (District surveyors); двадесетъ старши геолози (Senior Geologists); тридесетъ деветъ младши геолози (Assistant Geologists); единъ натуранистъ съ двама помощници и единъ палеонтологъ съ единъ помощникъ.

Сичкитѣ тѣзи 64 члена на геологическото заведение работятъ неуморимо върху изучаванieto на Велика Британия; тѣ издаватъ съ геологическитѣ карти и единъ видъ мемоари (Memoirs), дѣто се печататъ ученитѣ трудове на сичкитѣ членове отъ учреждението.

Петрографическия и палеонтологическия характеръ на формациитѣ въ поголѣмата частъ на Англия доволно е испитанъ. Сегашнитѣ геологически изслѣдвания ограничаватъ се само въ двѣ нѣща: точното опредѣляние на формациитѣ и подробното стратиграфическо отношение. На

запитванието въ парламента Господинъ Адамъ отговори (12 Юлий 1880), че изслѣдваніята ще могатъ да се довършатъ въ разстояние на десетъ години¹⁾.

Ето какъ ставатъ изслѣдваніята. Снимкитѣ произвеждатъ директоритѣ и отпуснатитѣ на разположението имъ геолози и асистенти. Сѣкий отъ тѣхъ работи отдѣлно, но сички на близо. Сѣко лице добива двѣ карти за онзи предѣлъ, дѣто има да прави изслѣдванія. Въ едната бѣлѣжки изслѣдваніята си на полето а въ другата копира изработеното. Асистентитѣ и геолозитѣ донасятъ сѣка недѣля изработеното на директоритѣ а тѣзи рапортиратъ отъ врѣме до врѣме на главний директоръ за хода на работитѣ. Директора преглежда и провѣрѣва изработеното и поправа погрѣшкитѣ, които би произлезли отъ неопитността на неговитѣ подчинени. По нѣкога и главний директоръ обхожда да прегледа правилността на работитѣ, тѣй щото опредѣлението границитѣ на формациитѣ става стѣпка по стѣпка съ съвършенна точностъ.

Ето съ какво търпение и съ какъвъ многоброенъ персоналъ се правятъ подобни изслѣдванія. Това не е само въ Англия, но и въ сички други образовани страни. По настоящемъ Англия, Австрия и въ послѣдне Германия притежаватъ най-детайлизирани геологически карти въ Европа. Примѣра на тия послѣдвахъ отдавна и останалитѣ държави, както това доказватъ протоколитѣ на минжлогодинния геологически международенъ конгресъ въ Болоня (Италия), дѣто присѣдствувахъ до 200 геолози отъ разни страни на свѣта²⁾.

¹⁾ The Geological Magazine for January, 1881, p. 39.

²⁾ Конгреса се отвори на 26 Септемврий (н. с.) 1881 год. подъ покровителството на Н. Величество Италианския кралъ; държавитѣ, които проводихъ представители, бѣхъ: Австрия (съ 4 души), Белгия (6), В. Британия (5), Ромъния (1), Германия (6), Дания (1), Египетъ (1), Индия (1), Италия (130), Испания (4), Канада (1), Португалия (2), Росия (6), Скандинавия (1), Съединенитѣ Амер. Държави (1), Унгрия (5), Франция (17) и Швейцария (8). Ето въпроситѣ, които конгреса разгледна: а) обединението на геологическата номенклатура; б) обединението на цѣтветѣ (боитѣ

Като нови въ сичко, ние не можемъ още да се впускаме въ подобни изслѣдвания, както това правятъ другитѣ държави. Тукъ се изискватъ не само голѣми жъртви, но сж нуждни и много учени сили, да предприематъ такова едно дѣло. Ние не располагаме, поне за сега, нито съ едното, нито пакъ съ другото, за това нека оставимъ на врѣмето и обстоятелствата, които сами ще допълнятъ онова, отъ което се ние нуждаемъ. Азъ споменяхъ горнето съ цѣлъ да покажж важноста на подобни изслѣдвания и сега преминавамъ на предмета.

Отъ външния изгледъ на пѣкоя страна ние можемъ да си съставимъ добро понятие за нейното геологическо устройство. Страна, лишена отъ сѣкакви природни сцени и хубости, показва, че въ нея царува еднообразие и въ материяла, отъ който е тя съставена. Такъва страна само въ изключителни случаи може да ошастливи рударя и да задоволи горѣщитѣ желання на минералога. Напротивъ тамъ, дѣто владѣе разнообразие въ формациитѣ, дѣто виждаме непрестанни измѣненія въ състава или въ происхождението на камънитѣ, тамъ страната е прошерена съ високи и низки мѣста, тя е премрежена съ рѣки и потоци и препѣчена съ невидими пукнатини, върху които често се намиратъ наредени топли минерални извори. Тя се отличава съ богатството си на гори и високи планини, украсени съ разнообразни рѣтове и долини. По видимому въ нея сичко е безредие, сичко разхвърлено, безъ цѣлъ се вижда. Подобна страна, богата съ вънкашни форми, не е сиромашна и въ вътрѣшността си; тя крие въ нѣдритѣ си разнообразни минерални богатства.

Колкото повърхностно или отъ части да е испитана България, тя има нужднитѣ условия да крие голѣмо число руди. Отъ краткитѣ изслѣдвания, които бѣхъ честитъ да

сигуритѣ, анаковетѣ и пр. употребени въ геологическата картография; в) прегледъ на номенклатурата на фосилнитѣ видове. [Geol. Mag. for Decembre, 1881, pp. 357, 358*].

направѣ въ нѣкои наши страни, можихъ да се увѣримъ, че геологическото устройство на Княжеството не е така еднообразно, както покойния Ами Буе (Ami Boué) предполага въ своето си дѣло¹⁾, или както това чертае учения австрийски геологъ Г-нъ Хохщетеръ (v. Hochstetter) въ геологическата карта на България²⁾. Съ малки исключения тукъ виждашъ по-многого периоди на створението. Въ България намирашъ гнаисъ, блѣстникъ (Micaschiste, Glimmerschiefer) и други камъни отъ най-старата група на формациитъ (архайска); имашъ палеозойски, горньо и долньо карбонски глинени слоги (Thonschiefer), бѣли и червени пѣсченици отъ диасъ и триасъ, придружени отъ конгломератъ. Въ Искърския проходъ срѣщашъ и валновитъ варовикъ (Wellenkalk). Доломитни камъци отъ триасъ има на нѣколко мѣста въ България. Венгерски пластове е намѣрилъ покойния Петерсъ (Peters) въ Добруджа. Юрска серия добръ е развита въ Княжеството; диасъ има при Бучино, Гинци (Софийско), Гаганци (Берковско), въ Басара планина (на истокъ отъ Пиротъ), въ Добруджа и др.; дочеръ — въ Басара, въ Върбова планина при Бѣлоградчикъ а мамъ — при Етрополе, въ Върбова планина и пр. Единъ поясъ отъ кредна периода простира се отъ едниа до другия край на България; пространството, което завзела тази периода, твърдъ е голѣмо: Пенакринитни и корални варовикъ, глинено-варовити пластове съ криоцеракъ (Кутловица и Бѣлимиръ — Берковско), бриозои и орбитолити (Белинци сѣверо-западно отъ Абланица, Враца), капротински варовикъ (Търново, Враца, Искърски проходъ, Абланица — Орханйско) и карпатски пѣсченикъ (Flyschartiger Sandstein) се намиратъ на много мѣста въ отечеството ни. Има и сарматски варовикъ въ сѣверната частъ на Княжеството, който покривъ по-вечето съ дилувнални и алувиални наноси.

¹⁾ Esquisse géologique de la Turquie d'Europe. Paris 1840.

²⁾ Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt. Jahrg. 1870, XX. Bd.

Такова е въ кратко геологическото устройство на България. Азъ недавамъ тука други подробности, защото се сая нѣ-скоро да излезѣ предъ нашата публика съ подобна статия, която ще ни сприятели съ минжлото на отечеството ни въ геологическо отношение.

Ние знаемъ днесъ поне малко за геологията на страната си. Ами Буе, Хохщетеръ, Петерсъ и Тоула писахъ доста за това; кратки откъсаци се намиратъ отъ Фетерлеа (Foetterle), Шрьокенцаина (Schröckenstein) и Фрича (Fritsch), но нищо за жалость не срецаме въ литературата, което би се относило специално върху минералогията на България. Писало се е много и предполагало, че на Балканския полуостровъ голѣмо богатство руди и разни драгоцѣнни метали се намиратъ, но никой до сега не се е впусналъ въ подробности за да покаже именно като какви руди, гдѣ и какъ се тѣ намиратъ. Азъ ще приведа тука единъ примѣръ. Неотдавна Едваръ Грантъ пише въ единъ американски журналъ слѣдующето: „Извѣстно е вече, че Балканитѣ съ своитѣ клонове криятъ въ нѣдритѣ си желѣзни, мѣдни и оловни руди, както и камѣнни въглища. Тѣзи сжщитѣ вещества сж намѣрени и въ Карпатитѣ, които раздѣлятъ Ромѣния отъ Австрия. И злато трѣба да се намира въ тѣзи гори, но открителитѣ на този сжщноцѣненъ металъ вѣроятно сж скрили мѣстонахожденията му, съ надѣжда за по-благоприятни врѣмена. Тѣ се боятъ да не би турската властъ да присвои тѣзи руди за своя полза, безъ сѣко възнаграждение“. По-долу сжщия казва: „нийдѣ не сж направени изслѣдвания за експлоатацията на Балканскитѣ гори. На вѣрно се знае, че геологитѣ сж доказали присѣтствието на богати легла съ каменни въглища, желѣзни, мѣдни и оловни руди. Сжщитѣ утвърждаватъ още, че въ нѣдрата на сжщитѣ гори се намиратъ и драгоцѣнни метали. Причината на подобенъ застои трѣба да търсимъ въ системата на турското правителство, което на

никакъвъ начинъ не позволява на обществото да открива и разработва руднитѣ богатства. Обществото като да е знаало за по-благоприятни врѣмена, за преобразованнето на господарственната машина; надѣвало се е, че и въ тѣзи страни ще се въдвори миръ и прогресъ за благоденствието на народитѣ¹⁾.

Такива и други нагатвания срѣщаме и при други, които сж писали върху България. За да отстранѣмъ подобни предположения, азъ рѣшихъ, макаръ и не напълно, да опиша сички ония руди, които можихъ да събера въ краткото си пътувание по България.

България се намира въ пеленитѣ на развитието си. Тя едвамъ сега стѣпва въ състава на руднитѣ предѣли на земното кълбо. До сега само Самоковската желѣзна руда и въ послѣдне камѣнитѣ вжглища сж обрнѣли вниманието на публиката. Споредъ събрания богатъ материялъ, съвсѣмъ праведно можемъ да си помислимъ, че врѣмето не е далечъ, когато и други економически материяли ще можемъ съ най-големъ успѣхъ да разработваме. Имамъ основа така да мисля. Старитѣ формации завзематъ твърдѣ голѣмо пространство у насъ. Много голѣми скали отъ плутонически и метаморфни камѣни премрежаватъ отечеството ни диагонално; тѣ завзематъ голѣмо пространство, както въ центра на страната, така и въ пограничитѣ страни, дѣто можихъ да докажъ че съществуватъ пѣкои минерали.

Слѣдующата листа, наредена споредъ классификацията на Американеца Дана²⁾, обѣма ония минерални видове, които се намиратъ въ малката ми сборка. Съ малки изключения, почти сички самъ съмъ намѣрилъ и събралъ. Азъ ги пазя като най-големъ драгоценность, защото тѣ сж единчкото и най-доброто доказателство за богатството на отечеството ни.

¹⁾ Engineering Journal, 1877, p. 38.

²⁾ Dana, A. System of Mineralogy. Fifth edition, 1880.

1. Злато [Or].	18. Аугитъ [Augite].
2. Сребро [Argent].	19. Амфиболъ [Amphibole].
3. Галенитъ [Galénite].	20. Слюда [Mica].
4. Пиритъ [Pyrite].	a) Московитъ [Muscovite].
5. Халкопиритъ [Chalcopyrite].	б) Вютитъ [Biotite].
6. Марказитъ [Marcosite].	21. Фелдшпатъ [Feldspath].
7. Хематитъ [Hématite].	22. Турмалинъ [Tourmaline].
8. Магнетитъ [Magnétite].	23. Миелинъ [Miclène].
9. Касситеритъ [Cassitérite].	24. Сфенъ [Sphène].
10. Миниумъ [Minium].	25. Хрисокола [Chrysocole].
11. Манганитъ [Manganite].	26. Талкъ [Talc].
12. Лимонитъ [Limonite].	27. Апатитъ [Apatite].
13. Окръ [Ocre].	28. Англезитъ [Anglésite].
14. Псилометалъ [Psilomélane].	29. Гипсъ [Gypse].
15. Вадъ [Wad].	30. Калцитъ [Calcite].
16. Кварцъ [Quarz].	31. Доломитъ [Dolomite].
a) Аметистъ [Amethyste].	32. Арагонитъ [Aragonite].
б) Червенъ кварцъ [Q. rouge].	33. Церуситъ [Cérussite].
в) Калцедонъ [Calcédoine].	34. Малахитъ [Malachite].
г) Агатъ [Agate].	35. Азуритъ [Asurite].
17. Опаъ [Opale].	36. Каменни въглища [Charbon de terre].

Ако просвѣтления читателъ хвърли погледъ върху тая листа, той ще се увѣри въ отсъствието на много забѣлжителни минерални групи и видове. Това не значи, че тѣ неществува въ България; напротивъ, могатъ и ще се намиратъ още много други полезни руди въ бѣднѣщия изсѣдвания на страната. Трѣба само по-голямо внимание да обърнемъ въ събиранieto на тѣзи ископасми. Азъ се наскажъ, че ще могъ скоро да придодамъ още много руди на тая листа. Нека тя послужи за сега като въведение за минералогията на България.

Злато (Or).

Злато се брои измежду най-распространенитѣ метали по свѣта. Сѣка земя или прѣстъ, сѣки воденъ наносъ или рѣченъ пѣськъ съдържава ть малко или много злато. Този металъ се намира на сѣкѣдѣ; намиренъ е даже и въ пепелта на нѣкои растения. Колкото и много да е распространенъ, драгоцѣнный металъ е единъ отъ най-рѣдкитѣ. Той се намира твърдѣ разсѣяно, а малко сбитъ и събранъ въ

громади. Златото до толкова е разрежено, щото златосъбирателитѣ предпочитатъ да експлоатиратъ пиритнитѣ жили, които несъдържатъ по-вече отъ една двѣсто-хилядна ($\frac{1}{200,000}$) чисто злато, отъ колкото да събиратъ самородния металъ. Ето защо златото е толкова скъпо и защо по-вечето златни рудници, въпрѣки общото мнѣние, съставляватъ твърдѣ слабо и незначително притежание. Имаме живъ примѣръ въ Европа. Въ Унгария и Трансилвания, дѣто най-изобилно се намира злато, едвамъ покрива разносикѣ на експлоатацията.

Въ България до недавна се е премивало злато, въ видъ на дребни зрънца и тънки луспи, отъ алувиалния пѣськъ на малкитѣ рѣкички и потоци, които се намиратъ около Кюстендилъ, Радомиръ, Брѣзникъ, Берковица и др. Златосъбирателитѣ, наречени златари, преминавали сѣка година въ едно опредѣлено врѣме, обикновено въ пролѣтъ и есень, изъ Македония, отъ дѣто водѣли малки дружини. Дружинитѣ имали по-вече отъ 20 души; въ тѣхъ имало и дѣца. Тѣ слѣдили потоцитѣ и премивали изъ пѣска златото, по единъ доста първобитенъ, но практиченъ начинъ. Ето съ какви орѣдия и на кой начинъ тѣ измивали и събирали златото. Имали дъсчени коруби (улен), отворени отъ горѣ и на двата края, дълги до два метра, широки и високи 20 до 25 с.-м.; дъната на тѣзи орѣдия биле насечени и представлявали малки трапчинки, отъ единия до другия край. Корубитѣ полагали обикновено малко стърмо. Въ тѣхъ дѣца съ голѣми дървени върбови сѣдове (25 до 30 с.-м. диаметръ) изсипвали пѣска и дребния златоносенъ материялъ. Единъ или двама хора (майсторитѣ), съ други по-дълбоки, тоже дървени съ опашки сѣдове, сипвали вътрѣ вода и истласквали по-едрия материялъ, който водата неможала да отнесе. Златото като 19 пѣти по тежко отъ водата и 5 до 8 пѣти отъ осатнялия материялъ, падало на най-нискитѣ точки на корубата, именно въ тран-

чинките, дѣто и оставало. Но драгоцѣния металъ не билъ още съвсѣмъ отдѣленъ отъ другитѣ примѣси; той се губѣлъ въ глината и ситния пѣськъ. Премития материалъ пренасяли тогава въ друга по-малка коруба, която имала форма на корито и била до половинъ метаръ дълга, дѣто плавяли съ вода останѣлото. Това се продължавало до тогава, до когато сичко чуждо се истребвало и оставало само чисто злато, което събирали въ рогове и относяли въ Македония. Отъ една подобна коруба златаритѣ изваждали само нѣколко чекердека злато; тѣ можели на день 100 до 150 коруби да премиятъ.

Сичкитѣ златари, до преди 50 години, имали особенни нѣкои привилегии, подарени отъ незапомнени години. Следъ завръщанieto си въ Македония, тѣ плащали даноцитѣ си на Турското правителство въ необработено злато.

Така сж търсили, въ предишнитѣ жалостни години, препитанието си много Македонци. Послѣ освобождението ни, отъ врѣмето на окупацията, правителството забранило на златаритѣ да търсятъ, ровятъ, мижатъ и премиватъ златопосния пѣськъ. По какви съображения сж послѣдвали подобни распореждания, немогж да си разяснж. Наистина и азъ съмъ на мнѣние, че най-хубавата златна руда на нашия народъ почива въ трудолюбивото и правилното обработване на плодovitитѣ наши земи. Но неще ли бжде щастие за България, ако и монтанистичнитѣ предприятия се разпространятъ веднѣжъ въ отечеството ни? Не сж ли тѣ изворъ на голѣми богатства, даже и тогава когато земята скрати плода си?

Нѣма съмнѣние, че златото, първобитно въ малки луспи и дребни зрънца, се намира въ България, разсѣяно въ камънитѣ на странитѣ формации и въ кварцитнитѣ жили, които пресичатъ сжщитѣ. Не съмъ билъ още въ Кюстендилско, Дупнишко и въ ония мѣста, отъ дѣто най-много събиратъ злато, но, споредъ описанията на Ами Буе, тамъ се намира

най-распространено гнаисъ, блѣстникъ и въобще разни полукристалинни камъни, въ които най-често се намира златото. Отъ дѣйствието на атмосферата, тѣзи както и сички други камъни, цѣпятъ се, събарятъ, дробятъ и се разнасятъ отъ буйнитѣ порои въ долищата и коритата на рѣкитѣ и потоцитѣ, отъ дѣто златаритѣ на горѣ описания начинъ ги събиратъ.

Злато се намира и въ Витоша. Приказвахъ ми, че много пѣти намирали въ магнетитния желѣзенъ пѣськъ малки луспици чисто злато. Това се случвало най-повече въ околноститѣ на Самоковъ, въ потока Палагария, който извира отъ южната страна на Витоша.

Иска ми се да вѣрвамъ, че и въ нѣкои желѣзни и бакарени пирити намира се нѣщо примѣсено злато. Предъ лани, когато бѣхъ въ Брѣзникъ, населението ми показва дола, отъ дѣто Неврокопцитѣ премивали злато. Брѣговетѣ, които опасватъ този долъ, испрецѣпени сж съ кварцитѣ, който разсѣяно съдържа пиритъ и халкопиритъ. По край сичкитѣ мои усилия и опити, що направихъ въ тѣхъ, неможихъ да намѣриж злато. Това обаче неможя още да ме разубѣди отъ предположенията ми; ще прислѣдвамъ изслѣдванията си, за да се увѣриж въ истинността.

Първобитния начинъ, който употребяватъ братята Македонци за премиванието на златото, както и постигаемитѣ резултати, показватъ, че страната ни е доста богата и на злато. Сжщия начинъ е практикуиранъ най-първо и въ Калифорния, но съ изчерпаванието на богатитѣ златоносни легла, усъвършенствуванъ е и начина на премиванието му. Въ послѣдне врѣме съ хидраулически способъ постигнѣтъ е блестящъ резултатъ. Ако 56,000 килограма материялъ даватъ само 4·4 грама злато, предприятието е възможно, защото за премиванието на 56,000 килогр. разнасятъ се само 6 лева а прелитото злато струва близо двойно. Съ хидраулически начинъ вадятъ днесъ въ Калифорния

злато и отъ такива мѣста, дѣто съ други срѣдства не би постигнали нищо.

Ако се обърнемъ на Росия, дѣто премиванието на златото е слабо усъвършено и дѣто 50 пѣти по-скѣпо струва отъ колкото въ Калифорния съ хидраулически начинъ, то не ще погрѣшижъ, ако кажѣ, че и у насъ ако не по-вече, то поне 50 пѣти по-скѣпо ще бѣде премиванието на златото отъ колкото въ Америка. Условията за подобни предприятия съ хидраулически способъ твърдѣ сѣ сгодни въ тѣзи наши страни, дѣто се намира златото. Водитѣ изобилствуватъ и сѣ малки разноси могатъ и водоскоци да се направятъ. Азъ мисля, че подобно предприятие твърдѣ добръ ще се рентира, стига само подробно да се изслѣдватъ скалитѣ, които могатъ да съдържатъ злато и отъ послѣ да се направятъ нѣкои предварителни опити, споредъ както това изискватъ мѣстнитѣ условия.

Нека се повърнемъ нѣколко стотини години назадъ и да видимъ, що говори миналото за златнитѣ рудници въ България.

Въ едно отъ съчиненията на Гна Д-ра Иречека¹⁾ обширно се приказва за славнитѣ римски златни рудници въ Босна и сѣверна Албания. Той казва, че отъ тамъ пренесалъ царъ Траянъ рудокони въ задунавска Дация, при златнитѣ рудници въ Трансильвания, които се разработвали отъ Римлянитѣ. Сѣщитѣ се обработватъ още и сега.

„Римлянитѣ, казва Гнъ Иречекъ, копахъ на полуострова злато, сребро и желязо. Въ провинцитѣ *Moesia* (Сърбия), *Dacia ripensis* и *Dacia mediterranea* (Видинска и Софийска губерния) и *Macedonia* имаше особени чиновници надзиратели надъ рудницитѣ, наречени „*procuratores metallorum*“, които сами бѣхъ подчинени на върховния си началникъ „*comes metallorum per Illyricum*“²⁾.

¹⁾ Dr. Konst. Jireček, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Prag, 1879.

²⁾ Ibid., p. 43.

За народа на Бесситѣ, които обитавали на Родопитѣ, и имали градъ Бессапара (при сегашний Баткунѣ) казва сж-щия историкъ така:

„Освѣнѣ съ войнственнитѣ подвизи Бесситѣ се занимавахъ и съ рудокопството. Рудитѣ се изваждахъ или отъ пѣська на рѣкитѣ или изъ вжтрѣшността на земята. „Подкопи по начина на Бесситѣ“ (сuniculī more Bessorum) зовеше се въ стратегията (военното искусство) на Римлянитѣ единъ видъ подкопи при превземанието на градоветѣ. Остатъци на Бесскитѣ рудници още днеска се виждатъ въ Родопитѣ, въ Рила планина и въ Срѣдня гора; и днеска още Българитѣ се ползватъ отъ тѣхъ. Остатъци на златни рудници виждатъ се въ дивитѣ планински пустини при Деспотово (между Т. Пазарджикъ и Неврокопъ). Злато се измива въ р. Тополица отъ Неврокопци и Кратовци, които дохаждатъ тука за тая работа; при горнето течение на тая рѣка лежи градеца Златица, името на който само свидетѣлствува за присжтствието на злато; други такива златоносни мѣста сж въ потока Палагария при южната страна на Витоша. Когато Готитѣ въ 376 год. вѣздохъ въ Тракия. работницитѣ на Бесскитѣ златни рудници се присѣединихъ къмъ тие варвари, които се заловихъ да плякнатъ страната. та имъ служихъ като пѣтьпоказатели и имъ издавахъ всичкитѣ скривалища и прибѣжища на жителитѣ“¹⁾.

Сребро (Argent).

Макаръ и повече распространено въ природата отъ колкото златото, самородно сребро не е още намѣрено въ България. Случайно само, като сребъренъ сульфидъ, намира се въ малки количества почти въ сички наши оловни галенинитни руди. Колкото и малко да бжде въ тѣхъ среброто.

¹⁾ *Dr. Konst. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe. Prag, 1877, p. 39.*

то се изплаща твърдѣ добръ при обработването на тѣзи руда. Направенитѣ количествени анализи показватъ, че нашитѣ галенити съдържатъ 0·15 до 0·18 на ‰ чисто сребро. За сравнение на тѣзи числа ще приведа нѣкой примѣри. Галенита, който се вади въ Харцъ, съдържа 0·03 до 0·05 на ‰, английския 0·02 до 0·03 на ‰, шотландския 0·03 до 0·06 ‰, най-сиромашнитѣ американски 0·0012 до 0·0027 ‰ а най-богатитѣ 0·15 до 0·20 ‰ сребро¹⁾.

Нашитѣ прадѣди знаели още въ XIII и XIV столѣтие за това сребро; тѣ експлоатирани заедно съ Саситѣ този галенитъ и вадели отъ него олово и сребро. Дълбоки и пространи рудници, запуснати отъ XV ст., откриватъ се днесъ въ околноститѣ на Чипровецъ. За подобни рудници говорятъ, че има и въ Етрополския Балканъ, тамъ дѣто се намира галенитъ. Среброносенъ галенитъ споредъ Ами Буе намира се въ Кратово, дѣто процента на среброто е твърдѣ задоволителенъ²⁾.

Кратовскитѣ сребърни рудници разработвахъ се отъ XIV до XVI столѣтие. На края на XIV ст. прочулъ се бѣше Деспотъ Костадинъ († 1394), господаръ на Кратово и Кюстендилъ и притежателъ на тия подземни съкровища. Още въ XVI ст. Турцитѣ давахъ тука да се работи рудата и правяхъ отъ нея сребърни и бакърени монети, но отъ 200 години тия Кратовски рудници пропаднахъ, както и по-рано ония, слѣдъ турското завоевание, въ Сърбия и Босна³⁾.

Пътешествието на Словенеца Курипешичъ въ Цариградъ, на нѣмски печатано год. 1531⁴⁾, приказва, какъ сѣ пристигнали пътниците въ 1530 на 30 Септемврий на пътя отъ Враня за София въ градецъ Бръзникъ, „*дѣто има и много сребърни руди*“. Тия думи показватъ, че преди

¹⁾ Dana, Op. cit. p. 41.

²⁾ A. Boué, La Turquie d'Europe, Paris 1840, t. III. p. 59.

³⁾ Dr. K. Jireček, Die Handelsstrassen etc. p. 43.

⁴⁾ Единъ екземпляръ отъ тая рѣдка стара книжка има у Г-на Иречека.

300 до 400 год. въ Бръзникъ се е вадилъ нѣкаква сребърна руда, вѣроятно галенитъ. Други свѣдѣния нѣмамъ за сребърнитъ Бръзнички руди.

Галенитъ (Galenite).

Отъ всички оловни руди най-богатата на олово е галенитната руда. Тя е съединение на олово и симпоръ. По тежестъ галенита съдържа 85 до 86 % олово; останалото е симпоръ, примѣсенъ обикновено съ малко сребъренъ сулфидъ. Цвѣта на галенита е пепелно-сивъ; рудата се дроби лесно и цѣпи се въ тънки плочици и блещи като огледало; на въздуха губи малко отъ блѣсъка си. Тъзи руда е тѣжко колкото и желѣзото.

Галенита е твърдъ распространенъ: намира се въ легла и жили не само въ старитъ, но и въ много отъ младитъ формации. Често се срѣща измежду кристализиранитъ, но намира се и въ наслоенитъ камъни. Колкото и мѣчно да е вадението на галенита, той се търси съ голѣма жажда, защото освѣнъ голѣмия размѣръ металческо олово, той дава и нѣщо чисто сребро. Последния металъ въ отношение къмъ оловото има такава цѣна, щото и макаръ малко примѣсенъ да се намира, носи по нѣкога главния доходъ отъ експлоатиранieto на галенита.

Познатъ галенитъ въ България намира се на двѣ мѣста: въ Рупски долъ, $\frac{1}{4}$ часъ на сѣверъ отъ Чипровецъ, и въ Етрополския Балканъ.

Въ Рупски долъ галенита се намира въ жили, измежду некристализирани палеозойчни пластови (phyllite). Той изпѣлва твърдъ богато и неправилно сивкасто-черния варовикъ. Галенита придружава пиритъ и марказитъ; тамъ дѣто окисването (оксидацията) е било по-силно, тамъ виждаме малко англезитъ и церуситъ, също оловни руди. Освѣнъ споменатитъ руди намираме още хематитъ. Гале-

ната рѣдко се намира едро кристализиранъ, по-вечето е ситнозърнистъ и компактенъ; има сичкиѣ по-горѣ напаметни свойства и съдържа 0·10 до 0·14 на стотѣхъ сребро.

Има предания, запазени измежду тамкашното население, че отъ тамъ сж вадили нѣкога желѣзни руди. За оловнитѣ нищо се неспоменува. И наистинна не е кратко времето, отъ когато въ Чипровецъ разработвали оловнитѣ рудници. Историята приказва, че въ XIV ст. една трупа Саксонци преминали отъ Влашко и се установили въ западната страна на Балкана, при истока на р. Огоста въ гр. Кипровецъ (сега село Чипровецъ). Тѣзи Саксонци разработвали тамъ желѣзо, сребро и злато; като доказателство на това, спазени сж имената на селата Желѣзна и Сребърница¹). Ако и да нѣмаме исторически данни за олово, по-добри свидѣтели отъ самата руда не сж нуждни. Като остатки на тѣзи рудници виждаме днесъ тамъ дълбоки и широки ями. Дълбочината на сѣко мѣсто не е сжщата, тя се мѣнява отъ 3 до 15 метра. Сжщото се забѣлѣзва и въ широчината, има 1 до 5 метра. Рудницитѣ се простиратъ на единъ часъ разстояние подъ земята и допиратъ, споредъ извадването на селенитѣ, до с. Желѣзна. Азъ можихъ, отъ гетата на ямитѣ, само двѣ такива да прегледамъ; близането ми на по-дълбоко бѣше запречено отъ водитѣ, които въ половина изпълвахъ галеритѣ. Никакъвъ боазажъ се неоглежда въ рудницитѣ; гангата и свода сж отъ гжсто-зърнисто-сивкастъ варовикъ, достаточенъ да въспре събарянето. Съ голѣми мжчнотии трѣба тамъ да сж експлоатирани тѣзи рудници. Почти сички галерии успоредно слѣдватъ сжщата посока.

Подобни намиратъ се и въ Етрополския Балканъ, отъ дѣто Гнъ Кисимовъ ми донесе нѣколко парчета среброносенъ гжлевитъ. Малкитѣ екземпляри, които сж на расположенето му, състоятъ отъ едри зарасли единъ о други кристали,

¹ Д-ръ Пречекъ, История Болгаръ. Одеса 1878 стр. 517 до 518.

на които ясения прецѣпъ показва, че кристалитѣ надминаватъ 3 м.-м. величина. И този галенитъ види се да испресича неправилно нѣкоя варовита ганга. Оловната руда придружена е освѣнъ съ пиритъ, хематитъ и лимонитъ още и съ минумъ и англезитъ (оловни руди). Екземпляритѣ, които имамъ въ сбирката си, каратъ ме да вѣрвамъ, че тѣзи мѣстности ще бѣде по-богата на галенитъ, отъ колкото Чипровския. Обширно изложение ще направя, когато посѣтя надмѣжното мѣстонахождение.

Споредъ направената анализа въ виенския царски лабораториумъ този е количествения съставъ на Етрополския галенитъ:

Олово (Pb)	85.535
Симпоръ (S)	13.235
Сребро (Ag)	0.148
Кремикова кис. (Si O ₂) . . .	1.082
Сичко	100.000

Като говорихъ за среброто, азъ споменяхъ, че среброносенъ галенитъ се намира и въ Кратово. Ето що казва А. Буе за Кратовскитѣ рудници: Въ експлоатацията на рудата не се употребяватъ най-економическитѣ методи. Галеринтѣ сѣ тамъ твърдѣ широки и испремерени съ подпорки, които пречатъ за правилното разработване на рудницитѣ. По тѣзи и други причини само по-богатитѣ легла на жилкитѣ се разработватъ а другитѣ оставатъ не бутнати. Отъ день на день експлоатацията става по-тежка и по-скѣпа, тъй щото ще дойде врѣме, когато сичко ще се напустне. По-нататъкъ сѣщия казва, че въ 1836 год той намѣрилъ въ Кратово двѣ пещи за топение на рудата отъ които едната била въ развалини а другата въ твърдѣ лошаво състояние. Куминитѣ на пещитѣ биле ниски, течението на въздуха въ тѣхъ слабо; стѣнитѣ имъ съвсѣмъ тънки и сводоветѣ твърдѣ високи. Формата на тѣзи пещи

не била никакъ економическа за горивото. Буе продължава: „неможахме да съзнаеме, какъвъ е годишния приходъ на тѣзи рудници; впрочемъ намъ се причини да сж богати; подъ по-добро рудно управление тѣ би били производителни. Намъ ни казахъ, че 400 оки среброносна оловна руда дава 200 оки олово и 700 драми сребро. Въ сегашния употребителенъ способъ за изважданието на среброто отъ растопеното олово литаргията е изгубена, която може на особенъ начинъ да се събере. Напосокъ, ако желаятъ въ Турция разработванието на рудниците, нужни сж правилници за съхранение на лѣсоветѣ, поне въ околноститѣ дѣто се случва експлоатацията, защото безъ това и съ нареденето, което днесъ царува по тѣзи частъ, дървата или възлицата могатъ толкова скѣпи да станатъ, щото съ липсванието на горивото ще бждатъ принудени да напуснатъ рудниците, иначе твърдѣ добри за експлоатация. Лѣсоветѣ трѣба въ участоци да се подраздѣлятъ и нетрѣба да се секатъ дърветата, преди да стигнатъ 25 до 30 години, или по-вече, ако това е възможно. Тѣзи закони да се приложатъ най-първо на нѣкой лѣсове близо рудниците и постепенно послѣ да се прилагатъ и на другитѣ лѣсове въ държавата¹⁾“.

Такива сж искреннитѣ съвѣти на покойния Буе. Азъ приведохъ само откъсъкъ отъ тѣхъ, за да покажа, какъ трѣба да постѣпваме съ лѣсоветѣ на България.

Предсказанията на Буе се сбжднахъ. Рудниците при Краково отдавна сж запустѣли; тамъ не виждашъ друго днесъ, освѣнъ руини на пещи и запустѣли галерии, претѣпени съ разрушенъ материалъ, който затрупва подземнитѣ богатства.

¹⁾ A. Boué, La Turquie d'Europe. Paris 1840, t. III. p. 61.

Пиритъ (Pyrite).

Нѣма по-космополитична руда на земята отъ пирита. Както на сѣкадѣ, тако сжщо и въ България твърдѣ распространено се намира. Металиния блѣсъкъ и златния цвѣтъ на тая рудата привлѣкохъ отъ рано вниманието на населението, което до недавна е тило това вѣшебно злато.

Пирита е съединение на симпоръ съ желѣзо. Намираме го изобилно въ материяла почти на сички периоди, презъ които е минала земята. Има го въ нѣй-старитѣ кристализирани камъни, както и въ нѣй-младитѣ алувиални наноси.

Пиритъ се намира въ отечеството ни на много мѣста. Въ доста широки и пространни жили измежду плутоническитѣ камъни на Етрополския Балканъ; въ чистѣ бѣли като мраморъ кварцитъ вижда се при Самоковъ; въ сивкасто-синкаста глина намира се въ Дивчово и Боровецъ (Тетевенски Балканъ) и недалеко отъ Дръново. Въ малки правилни кубове (hexaedres) често се срѣща въ Мошинската въглищна мина при София и близо Бръзникъ; въ по-едри кристали намира се при Самоковъ и Челопечъ (Златишко). Хубави съединения на форми забѣлѣзвашъ въ послѣднет мѣстонахождение. Тукъ виждашъ хексаедръ и пентагонъ, додекаедръ ($\infty 0 \infty$, $\frac{\pi^2}{4}$); по нѣкога имашъ предишницитѣ форми съединени съ октаедръ ($\infty 0 \infty$, $\frac{\pi^2}{4}$, 0). Правилни кристали и комбинации намиращъ при ситнитѣ кристали по-едритѣ сж сбити, не пълни и неясни, тѣ преминаватъ по-вечето въ масивно състояние.

Зърнястѣ и сталактитиченъ пиритъ съ кристализиран повърхностъ намира се при Дръново.

Рудата е разнообразна споредъ мѣстонахожденията си. Въ Етрополския Балканъ пирита е разсѣянъ въ бѣли, синкави кварцитни жили и има бледо-жълтъ цвѣтъ, или пакъ се намира осамотенъ въ жили и тогава е бронзено-жълтъ. Жилитѣ премрежватъ хълмоветѣ, които сѣверно отъ Челопечъ се издигатъ. Тѣзи хълмове съставени сж по-вечето

отъ кристалинни камъни, но намиратъ се въ тѣхъ и клас-
тични. Тѣ сж съвсѣмъ голи и на много мѣста изѣдени,
разровени и сдробени отъ разложението на пирита. Хъл-
моветъ окрасени съ разни цвѣтове (бои) отъ тамъ творящия
се окръ иматъ въ себе си нѣщо очарователно. Простран-
ството, дѣто рудата се намира доста е голѣмо. Увѣренъ
сѣмъ, че подобни или сжщитѣ жили ще се намѣрятъ на
много още мѣста въ сжщия Балканъ.

Порѣдко, разсѣянъ въ бѣлѣ кварцитъ, намира се пи-
ритъ близо на Самоковъ. Този е блѣскавъ и жълтъ като
чисто злато; по-вечето е хексагоналенъ. Въ Лѣсковъ долъ,
недалеко отъ Брѣзникъ, споменѣтата руда въ по-сиромашко
състояние се намира; тукъ въ варовито-пѣсечиви камъни
виждатъ се прекрасни жълти като злато кристали желѣзенъ
и бакренъ пиритъ. Въ Мошинската въглищна рудница,
пирита се намира въ глинениѣ пластови, които раздѣлятъ
каменитѣ въглища; порѣдко се намира върху самитѣ въ-
глища.

Освѣнъ въ напоменѣтитѣ локалитети пиритъ има и
въ много плутонически камъни въ западна България; ний
го намираме още и като съпътникъ на галенита въ Рупски
долъ.

Твърдѣ малко употрѣбяванъ въ предишнитѣ години,
пирита е днесъ отъ велика важность въ индустрията. Отъ
него вадятъ симпоръ, правятъ желѣзенъ сулфатъ (сжчи
кабрусъ) и фабрициратъ симпорна киселина, която особенно
важна роля е заемала днесъ въ промишленноста и искусствата.
Въ послѣдне врѣме сполучихъ въ Франция и чисто желѣзо
да пазвадатъ отъ пирита.

Сичката симпорна киселина, която до недавна употрѣ-
бавалъ въ индустрията, правяхъ отъ чистъ симпоръ. Съ
съвършенствуванieto на искусствата растѣхъ несравнено
и нуждитъ за по-голѣмо произведение на тѣзи киселина.
Мѣстонахожденията на симпора бѣхъ малобройни. Почти

сички симпоръ въ Европа идеше отъ Сицилия и Етна. Разнитѣ клонове на промишленноста, които поглѣщахъ това вещество за произвеждане на речената киселина, правяхъ голѣми конкуренции между се. Катадневнитѣ нужди изисквахъ сѣ по-вече симпоръ. Употрѣбението му за правяние барутъ зае голѣми размѣри въ Европа за послѣднитѣ дѣцении. А и като добаръ лѣкъ умѣхъ, отъ год. 1854, да го приспособятъ за изтребванието на лозовата болестъ (*phylloxera*). Трѣбаше слѣдователно цѣната на това вещество да се увеличи несравнено.

Въ такова едно потресение на индустрията сички търсехъ средство да замѣнятъ симпора съ друга нѣкоя руда. Науката ни тозъ пѣтъ неостана хладнокрѣвна; тя понуди помоща си. Всеобщо познатия минералъ, пирита, който до тогава нѣмаше никакво практическо употрѣбение, замѣни симпора въ правянието на симпорната киселина. Това замѣнение съ голѣми само усилия можни да се осѣществи, благодарение на двама французи Перре (*Perret*) изъ Лионъ.

Презиранъ и малко цѣненъ въ предишнитѣ години, пирита играе днесъ твърдѣ важна рола въ сичкитѣ почти клонове на индустрията. За да оправдая това, ще си позволя да приведа тука нѣкои статистически данни, които намирамъ въ единъ мемоаръ на Жирарда и Морена (*Aimé Girard et Henri Morin*). Споредъ тѣзи господа европейскитѣ държави дали 1864 год. 170,990 тона пиритна руда. Послѣ осемъ години (1872) сѣщитѣ дали 517,624 тона, т. е. три пѣти по-вече. Отъ тѣзи 517,624 тона пиритъ тѣ може да произведатъ около 800 милиона килограма сгѣстена (концентрирана) киселина, която продали за около 20 милиона лева¹⁾.

Такава е слѣдователно задачата и важноста на пирита въ търговията и промишленноста. Съ възражданieto, развитието и усъвършенствованието на занаятитѣ у насъ

¹⁾ *Annales de chimie et de physique*. Février 1876.

нуждата отъ симпорна киселина почева вече да се осѣща и въ България. Азъ съмъ на мнѣние, че мѣсто да пренасяме това вещество отъ чуждитѣ страни, по-добръ ще бжде отъ начало още да се приучимъ сами да си го произвеждаме отъ пирита, който намираме въ България. Природата е била доста щедра; тя ни е снабдила доволно съ потребната руда.

Халкопиритъ (Chalcopyrite).

Въ малки тетраедрични и октаедрични кристали, заедно съ желязенъ пиритъ, намира се тѣзи руда въ Лѣсковъ долъ при Бръзникъ. Тамъ, дѣто халкопирита не е билъ изложенъ на растрошение, има хубавъ пиринчено-жълтъ цвѣтъ; обикновено повърхността на кристалитѣ се вижда преобразена въ малахитъ, азуритъ и хризосола.

Отъ бакроноснитѣ руди най-вече вадятъ мѣдъ отъ халкопиритната руда. Тѣзи руда, макаръ и по-малко металъ да съдържа, въ сравнение съ другитѣ бакрени руди се намира по-распространено въ природата.

У насъ халкопирита въ малки количества изпълва кварцитнитѣ жили при поменѣтия локалитетъ.

Азъ намѣрихъ бакроносенъ пиритъ и въ нѣкои плутонически камъни недалечъ отъ София и въ Етрополския Балканъ, но въ твърдѣ незначителни размѣри.

Споредъ Д-ра Иречека мѣдни руди има при Пещера и Кратово, дѣто сѣ ковали и мѣдни монети¹⁾.

Марказитъ (Marcasite).

Химическия съставъ на марказита е сѣщи, както и на пирита. Различава се отъ послѣдния само по физическитѣ и морфологическитѣ си бѣлѣзи. Кристализацията на пирита е тесерална или правилна а на марказита — ромбическа.

¹⁾ Dr. Jireček, Die Heerstrasse etc. p. 39.— Die Handelsstrassen etc. etc. p. 43.

Марказита има бледо-бронзенъ цвѣтъ, блѣщи метално, повечето е зърнистъ и масивенъ. Намиратъ се въ него и хубави кристали, но твърдѣ рѣдко. На въздуха и подъ влиянието на влагата губи блѣсъка си, показва разни цвѣтове (придира), окисва (оксидира) лесно, распада се и произвежда голѣма топлина. Тъзи руда е причината, дѣто често се случватъ подземни огньове, именно тамъ, дѣто се намира примѣсена съ запаалителни вещества. У насъ марказита най-изобилно се намира смѣсенъ съ пиритъ въ Етрополския Балканъ и при Брѣзникъ. Има го и въ битуминозната глина, която раздѣля въглищнитѣ пластови въ рудницитѣ при Тръвна и Мошино. Освѣнъ тия намира се и на други много мѣста въ България.

Хематитъ (Hematite).

Хематита съдържа до 70% желязо и 30% кислородъ. Намира се въ тънки жици на Витоша и въ открититѣ рудници при Чипровецъ. Както въ едното, така и въ другото мѣсто вижда се землястъ; непоказва нито влакнаста нито листяста структура. Рудата е непрозрачна съ полуметаленъ блѣсъкъ и съ сивкасто черъ цвѣтъ. Праха на хематита е черешасто червенъ. Витошкия хематитъ по-нѣщо е магнетиченъ; той е станалъ отъ окисването на магнетита. Кристализирани хематитъ намира се въ пукнатинитѣ, които прецѣпватъ рудоноснитѣ магнетитни жили въ сѣверната страна на Витоша, недалеко отъ Владая.

Преди година единъ господинъ има добрината да ми даде единъ екземпляръ хубавъ червенъ хематитъ. Споредъ казанieto на сѣщия мѣстонахождението на рудата било негдѣ въ Троянския Балканъ. Той не знае да ми даде точни свѣдения за екземпляра, който ми поднесе. Отъ изгледа на рудата сѣдя, че мѣстото, дѣто е намѣренъ хематита, трѣба да е доста богато. Този хематитъ повечето е компактенъ и землястъ, но на мѣста показва влакнаста и дър-

вовидна структура. Цвѣта на рудата е разнороденъ; той е бледъ и тъмно червенъ; праха му е жълто-червенъ. По-други подробности за троянския хѣматитъ нѣмамъ.

Хематита заема мѣсто измежду най-производителнитѣ руди за чисто и добро желѣзо. Той съставлява изворъ на неисчерпиви богатства въ Швеция, дѣто въ голѣмо изобилие се намира. Славнитѣ мини на островъ Елба, за които Виргилій и Страбонъ споменуватъ, разработватъ се на велико отъ незапомнени години. Най-хубавитѣ екземпляри кристализиранъ хематитъ, които днесъ намираме въ музеитѣ, донесени сж отъ островъ Елба.

(Слѣдва).

ПРИЛОЖЕНИЯ КЪМЪ АНТИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ И ЭПИГРАФИКА НА БЪЛГАРИЯ И РУМЕЛИЯ*).

ОТЪ Д-РЪ ИСХОСТ. ИРЧЕНКА.

Древната география на Балканскій полуостровъ още дълго врѣме нѣма да може съвсѣмъ да излѣзе на видѣло изъ тъмнината, която ъж покрива, и ще се минѣтъ още много години, догдѣто ще можемъ да начѣртаемъ една подробна карта на тия земи, какъ сѣ изглеждали тѣ въ римскитѣ врѣмена¹⁾. Наистина за недостатѣкъ отъ писмени материали, спазени въ историческитѣ и географически паметници на стария вѣкъ, неможемъ да се оплакваме. Затрудненіето обаче лежи въ това, че сегашното състояние на тие земи, нинѣшната имъ география и географическитѣ имъ днескашни имена, както и остатѣцитѣ отъ антическия животъ, които сѣ съхранили въ тѣхъ, твърдѣ малко сѣ

*) Тази статія, едно писмо до профессора Генриха Киперта въ Берлинъ, излѣзе въ Май 1881 на нѣмски въ списанията на Берлинската Академия на наукитѣ (Monatsberichte der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Sitzung vom 12. Mai 1881, стр. 434 до 469) съ надписъ: Beiträge zur antiken Geographie und Epigraphik von Bulgarien und Rumelien. Въ заседанието на Академията ъж представилъ историкъ Моммсенъ; профессоръ Кирхгофъ се е потрудилъ за обяснението и четението на нѣкои отъ надписитѣ, съ които неможяхъ до се занимава тука по нѣмание нужнитѣ книги. Въ настоящий преводъ бѣхме принудени да испуснемъ подлиннитѣ текстове на много надписи, защото тукашнитѣ печатници нѣматъ нужнитѣ свързани или извити антически букви, които могатъ да послужатъ за напечатване такива вѣрни снимки. — Бѣлѣжкитѣ, които ги нѣма въ оригинала и които сѣ притурени къмъ превода, сѣ назначени съ букви Пр. — Эпиграфика се казва науката за надписитѣ.

¹⁾ Антическата география на Италия, Франция, Гърция, Египетъ и нѣкои други страни е позната почти до най-малкитѣ подробности. Сметѣ се, че до сега сѣ събрали до 60.000 латински и 20.000 грѣцки надписи по всичката територия на огромната римска имперія. (Пр.)

познати, и особно, че епиграфическия материалъ (надписи) още не е събранъ напълно. Това е причината, дѣто отъ една страна знаемъ изъ древнитѣ списания за много градове или укрѣпления, но не можемъ да се произнесемъ съ нѣкоя сигурностъ върху мѣстоположението имъ, и дѣто отъ друга страна познаваме много мѣста съ старовѣковни развалини, за които днеска още мѣчно е да се опрѣдѣли, кое отъ записанитѣ и съхраненитѣ имена би имъ принадлежало. Да приведемъ нѣколко примѣра: развалинитѣ на голѣмия градъ Юстиниана Прима още днеска не сж намѣрени, а при толкозъ много дири на древни градове въ Босна, въ Врачанско, въ Шумненско и другадѣ не можемъ още да имъ испитае името.

Основанието на Българското Княжество и на автономната областъ Источна Румелия немалко е улеснило възможността на антиковарски изслѣдвания по тие мѣста. И въ двѣтѣ страни вече породила се е мисль за съставение на музеи и за съхраняване древноститѣ отъ самата държава.

Като живѣемъ въ страната, при служебни и частни пътешествия, имамъ възможностъ, ако не да изработимъ нѣщо по-значително, то поне да събирамъ материали, които можеби, ще могатъ да послужатъ на други при изслѣдванията нжъ върху антическата география на полуострова. На слѣдующитѣ страници съобщавамъ нѣколко отрывочни забѣлѣжки, които ще могатъ да се считатъ като допълнение къмъ епиграфическо-географическитѣ материали, събрани въ сборникътъ на римскитѣ надписи отъ Моммсена (*Corpus inscriptionum latinarum*), въ Каницовата книга „Donau-Bulgarien“, и въ съчинението на Dumont'a „Inscriptions et monuments figurés de la Thrace“ (Paris 1877).

Дюмонъ (стр. 61) има съвсѣмъ право, като казва, че надписитѣ изъ Тракия сж най-повече гръцки, изъ древната Месия между Стара Планина и Дунава преимущественно

латински¹⁾. Впрочемъ по нѣкогажъ срѣщатъ се гърци паметници и на сѣверъ отъ балканскитѣ висини, въ Nicopolis ad Haemum (при селото Никюпъ въ Търновско), между старинитѣ на Софійското окръжие, въ Кюстендилъ и пр. Най-гъсто е била населена въ стария вѣкъ крайдунавската равнина и тракийското поле; въ планинскитѣ долини рѣдко се срѣщатъ антически остатъци, най-повече срѣдověковни. Но сега и по равнината на много голѣми древни градове развалинитѣ сѣ съвсѣмъ закрити, защото нововѣковнитѣ градове сѣ построени върху тѣхъ на сѣщото мѣсто, тъй щото древния материялъ е засипанъ подъ основитѣ на новитѣ здания; само при копанье, при изравняване улицитѣ, при правене нови постройки той излѣзва на явъ дълбоко подъ днескашната земна повърхность между византински, старобългарски и староосмански стѣни и други остатъци. Тази участь е постигнала особно древнитѣ градища Адриянополисъ, Филиппополисъ, Сердика (Срѣдецъ), Пауталия (Кюстендилъ) и Берреа (Стара Загора).

Много е любопитно послѣдното мѣсто, древноститѣ на *Стара Загора*. До сега въ тия страни никѣдъ другаѣ не сѣмъ намѣрилъ толкова много остатъци на старий вѣкъ, както въ този градъ, който въ послѣдната руско-турска война пакъ отново е билъ съвсѣмъ разоренъ.

Когато дохождашъ отъ югозападъ, изъ Чирпанъ, който е 6 часа отдалеченъ отъ Стара Загора, и когато се приближишъ на единъ часъ разстояние до града, минавашъ презъ едно турско село *Текке*. На лѣво отъ шосето лежи тамъ между къщата единъ прекрасенъ саркофагъ²⁾ отъ бѣль мряморъ, изтесанъ отъ единъ камъкъ, по всичкитѣ страни хубаво изгладенъ и прелестно спазенъ. Височината му е

¹⁾ Всичкитѣ тие надписи сѣ изъ врѣмената на римскитѣ царе отъ I до VI столѣтие, когато западната часть на империя е говорила най-повече латински, источната гръцки; границата на двата тие елемента минаваше презъ Българскитѣ страни. (Пр.)

²⁾ Саркофаги се казватъ издълбани и украсени четвъртисти камънѣе, въ които се погребваха старитѣ. (Пр.)

приблизително отъ единъ човѣшки бой; той стои на четъри ниски стълбове надъ водата, защото служи сега за чешмя. На источната му страна вмѣстена е въ камъка една таблица отъ другъ камъкъ съ слѣдующий надписъ, който е ясно съхраненъ, като че е вчера надълабанъ:

ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ ΤΟΔΕ
ΣΗΜΑ ΣΑΒΕΙΝΗΣ
ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΤΕ
ΑΝΔΡΟΣ ΚΥΔΑ
ΑΙΜΟΥ ΚΑΙ ΠΙΝΙ
ΤΗΣ ΑΛΟΧΟΥ¹⁾.

Слѣдователно двѣ римски имена, Емилиий и Сабина. Паметникътъ може да е отъ второто или третото столѣтне слѣдъ Хр. и по чистата си работа стои много по-високо надъ всичкитѣ по нѣкогажъ доста груби паметници, които намѣрихъ послѣ въ самия градъ. Надписътъ само съ единъ вариантъ (ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ) намира се и у Дюмона (N°. 58), но съ бѣлѣжка, като че е отъ Хаской въ Родопитѣ, и безъ да се каже, върху какъвъ паметникъ той е написанъ. Дюмонъ своя преписъ получилъ е, мисля, отъ нѣкой изъ гръцкитѣ мѣстни старинари въ Пловдивъ.

Градъ Стара Загора е расположенъ върху едно мѣсто малко наклонено къмъ югоистокъ, при подножието на Сръдна Гора (турски Караджа Дагъ). Планинитѣ близу до града сѣ най-повече безъ гора и обрасли на далеко и широко съ лозя; лозарство, бакърджийство, правение на аба и табакъ сѣ бѣхъ най-важнитѣ занятия на жителитѣ. Отъ западната страна положението на града е съвсѣмъ завладѣно (доминирано) отъ тия склонове, покрити съ лозя; водата, която отъ тамъ въ дъждовно врѣме бързо се е спускала, въ

¹⁾ Αμφότερων τὸδε σῆμα, Σαβεινῆς Αἰμιλίου τε
Ἀνδρός κωδακμοῦ καὶ πινυτῆς ἀλόχου.

Два стиха (ексаметра): „На двоцата това е гробъ, на Сабина и на Емилиия, на славния мъжъ и на умната съпруга“.

града правеше пакости; и заради това въ врѣмето на моето пътувание копаехъ вънъ града единъ особенъ отворенъ каналъ, да отбиватъ водитѣ къдѣ югъ въ отвореното поле. На сѣверъ отъ града виждатъ се остатъци на единъ старински водопроводъ, който служи още до днесъ съ една турска чешмя; отъ тамъ се дохожда по единъ каменитъ пътъ за половина день презъ скалистата долина на Котлуджанското дере и презъ височинитѣ на Срѣдна гора въ Казанлъкъ. Источната и южната страна сж съвсѣмъ отворени. На югъ отъ града отвара се погледъ на едно безкрайно поле съ прекрасни нивя, които сж житница на Источна Румелия; между пшеница и царевица зеленѣятъ се гъсти редове на високи орѣхи и бадеми. Климататадѣва е вече съвсѣмъ южноевропейски и лѣтнитѣ нощи топли. Далече къдѣ югоистокъ вѣстия се задъ полето върху хоризонта остро начертана могила на Монастиръ-Баиръ съ гритѣ ѝ главици и на дѣсно отъ нея низкия гребенъ на Сакаръ-Тене; и двѣтъ тия планини намиратъ се на сѣверъ отъ Одринъ при долното течение на Тунджа. Най-подиръ на югъ различаватъ се низичкитѣ синикави чърти на Хаскюйската Родопи.

Стара Загора, сега срѣдоточие на единъ отъ шестѣхъ департаменти на Источна Румелия, е градъ доста пространенъ и може да има въ диаметра почти половина часъ. Преди войната е имало тука до 4,000 къщи, отъ които е останала едвамъ една четвъртина, сирѣчь една турска махала на югозападната страна. Всичко друго е изгорено и разсипано. По двѣтъ страни на тѣснитѣ и сега съвсѣмъ засипани улици стоятъ почернѣлитѣ стѣни на къщитѣ обраснали съ трѣва и коприва. И черквитѣ сж такожде изгорѣни, и освѣнъ една още не сж възобновени; небѣхъ нито стари нито голѣми. Новия градъ се прави по единъ правиленъ планъ, съ широки улици, които се кръстосватъ въ прави жглове и които, струва ти се, при низкостѣта

на къщи сж твърдѣ много широки за тукашнитѣ силни вѣтрове. До 320 малки къщици сж вече готови. Прави се и едно голѣмо училищно здание съ 26 стаи (за първоначалнитѣ училища и една общинска реалка) и една къща за градското управление. Въ срѣдата на новия градъ едно мѣсто е опредѣлено да стане една голѣма четвъртиста площадъ. Нововъзродената Стара Загора безъ съмнѣние ще бѣде единъ отъ най-хубавитѣ градове въ тие страни.

Жителни въ града има сега споредъ официални данни 13,279 души, сирѣчь 3,606 семейства въ 1,389 къщи. Отъ тѣхъ 10,302 сж старонаселени Българе (5,434 мъжие, 4,868 жени), 2,485 Турци (1,256 м., 1,229 ж.), 222 Цигани (125 м., 97 ж.) и 60 семейства съ 270 души (166 м. 104 ж.) български бѣженци изъ предѣлитѣ около устпето на Марица, изъ Фере (Вѣра на Византийцитѣ), Димотика, Ериболъ (Хаїреболи, виз. Χαριόπολις), които съ замигуването на рускитѣ войски за всѣкога сж напуснали своитѣ села. Тие преселенци говорятъ едно особно българско нарѣчие съ много старински форми и думи; женитѣ имъ носятъ жѣти дрѣхы и върху главата голѣми кърпи и горѣ на тѣхъ едно черно нѣщо като малка чалма, тъй щото на върху главата пакъ се вижда бѣлата кърпа. Старозагорската околия, която е много голѣма и се простира чакъ до Марица при Сейменли¹⁾, има 107 села, отъ които 7 сж пусти, та и другитѣ презъ войната (Августъ 1877) изгорѣхъ почти сичкитѣ и сега полѣка се подновяватъ. Отъ тѣхъ 27 села сж смѣсени, турски и български. Живѣятъ сега въ околията 48,108 души или 12,122 семейства въ 8,619 къщи, сирѣчь 40,686 старонаселени Българе (21,222 м., 19,464 ж.), 5,542 Турци (2,829 м., 2,713 ж.), 284 Цигане (151 м., 122 ж.) и 403 домочадия съ 867 мъжие и 739 жени изъ Бююкъ Чекмедже при Цариградъ, гдѣто отъ началото на нашето столѣтие се бѣхъ настанили български градинари

¹⁾ Отъ тогава се е основала една нова околия съ центра въ Сейменли. (Пр.)

и земледѣлци, изъ Теркосъ и Караклисесъ при Димотика и изъ Ески-Баба. Въ града имаше отпрѣди и едно по-големо еврейско население, отъ което почти нищо не е останало: по гробищата съзрѣхъ и ерменски надписи отъ не отко-лѣшно врѣме. Въ минжлото столѣтие бѣхъ се поселили въ Стара Загора и петъ фамилии Власи изъ Москополъ въ Епиръ; тази малка колония се умножила, но съвсѣмъ не побългарила. Още преди малко врѣме живѣяхъ тука нѣколко стари жени, които помнихъ малко влашки. Москополъ, както е познато, биде разрушенъ въ края на минжлото столѣтие отъ разбойническитѣ шайки на Кърджалиитѣ, и неговитѣ търговци и занаятчии се разпърснѣхъ по цѣлий полуостровъ.

Това сж остатъци на бившето население. Слѣдъ не-сполуката на Руситѣ при Стара Загора турскитѣ нередовни войски (башибозуци) направихъ въ беззащитнитѣ села, жителитѣ на които отъ части нѣмахъ врѣме да побѣгнатъ, едно съвсѣмъ ужасно клание и кървопролитие. Въ самия градъ тогава много семейства съвсѣмъ се унищожихъ, и нѣма нито едно, което да неоплаква по-големата частъ на членоветѣ си.

Разореното състояние на града е много сгодно за археологически издирвания. Много закрити драгоцѣнни паметници излѣзватъ сега на явѣ при нивелиране улицитѣ и копание основи за нови къщи.

Въ турско врѣме вътрѣшния градъ се наричаше *гиссаръ* и бѣше отчасти обиколенъ съ една стѣна, снабденъ съ врата, остатъци на която днеска още могатъ да се сдѣждатъ. Тази стѣна бѣше съградена въ видъ на единъ правиленъ четворожгълникъ, странитѣ на когото бѣхъ обградени къмъ четирѣхъ страни на хоризонта. На истокъ останж отъ неж още една видна частъ, до шестдесетъ раскрача дълга и на мѣсти до шестъ метра висока. Постройката е римска съ срѣдовѣковни подправки. Основитѣ сѣ

направени отъ ломенъ камъкъ; по-горѣ лежатъ все по единъ слога каменни плочи и единъ тухли, а на вънкашната страна всичко е защитено съ единъ редъ четвъртисти тесани камъне. На шесть раскрача предъ тая голѣма стѣна виждатъ се основитѣ на една друга по-низка стѣна, която стои предъ вънкашния рѣбъ на обкопа.

Два дни ходихъ между тие развалини. Водеше ме единъ искренъ приятель на отечественитѣ древности, тукашния околийскій началникъ Г-нъ Атанасъ Илиевъ, бившій слушатель на Пражскій университетъ. Имахъ счастье да съберѣ едно число надписи, всички изъ врѣмето на римскитѣ императори, които или самъ ги преписахъ, или ги получихъ въ преписъ отъ други лица. Освѣнъ това, показахъ ми много скульптури и украсени камъне. Всички тия старини, каза ми се, ще се поставятъ въ новото училищно здание като единъ видъ градскій музей.

Предъ училището бѣхъ ископали единъ цилиндрическій кръгълъ камъкъ, до единъ метръ високъ и вѣтрѣ издѣланъ, върху който се видѣше изображена богинята Палласъ Атина съ копие и щитъ; край нея бѣше утесанъ единъ кръстъ, което, види се, свидѣтельствува, че богинята въ християнскитѣ врѣмена ъж мислѣли за нѣкоя светица и че камъкътъ е служилъ въ нѣкаква черква като купель.

Въ двора на общинското управление лежахъ четири злѣ почупени статуйки: едно момче голо, сѣдяще съ високи ботуши, безъ глава; торсо¹⁾ на една мъжка статуа въ тога²⁾ съ единъ свитѣкъ въ рѣка; една на три кжсчета разбитя глава на двоглавия богъ Янусъ, едно лице брадато, другото безбрадо; едно малко женско торсо (богиня Диана?).

На новото тържище или площада лежеше също една статуа въ природна величина, безъ глава, облечена въ тога и съ единъ свитѣкъ въ рѣка, както и три надгробни плочи съ груби скульптури безъ надписи: единъ мъжъ съ единъ

¹⁾ Торсо вина се пречупенъ остатѣкъ на една анти. статуа безъ рѣцѣ и крака. (Пр.)

²⁾ Тога навиваше се дългата горня дреха на Римлянитѣ. (Пр.)

рогачъ, и буквитѣ ФХ, двѣ лица върху една „каине“ (старогръцкии столъ) и единъ човѣкъ пакъ въ тога.

Въ една улица стоеше надъ една чешмя единъ цилиндрическии камѣкъ, който горѣ свършваше въ единъ гладиаторскии шлемъ. Отъ една страна е изобразенъ върху него единъ гладиаторъ¹⁾ съ четверожгъленъ щитъ и кратѣкъ горѣ обърнатъ мѣчъ, изтесанъ грубо и безъ тънкость.

Близу до горѣпоменатитѣ остатѣци на древни стѣни има при сѣверния край на града въ махлата Алтънъ-тонъ едно мѣсто, което се вика *Латинскии гробища*. На отворено мѣсто предъ една отъ немногочисленнитѣ тукашни къщи стои единъ камѣкъ съ слѣдующий ясенъ надписъ²⁾ изъ врѣмето на цара Марка Аврелия (161 до 180 сл. Хр.):

1 ΑΓΑΘΝΙ ΤΥΧΝΙ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑ
(Ρ)Α Μ·ΑΥΡΗΛΙΟΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟ(Ν)
(Ε)ΥΣΕΒΗ ΕΥΤΥΧΗ ΣΕΒΑΣΤΟΝ
5 ΠΑΡΘΙΚΟΝ ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΝ
ΜΕΓΙΣΤΟΝ Η ΒΟΓΑΝ
ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ Ο ΤΡΑΙΑΝΤ
. . ΙΜΕΛΟΜΕΝΟΥ ΠΓΦ
9 . . . ΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ · Α · ΑΡΧΟΝ

Предъ една къщичка, която сега служи за училище, лежи отломѣкъ, половина на единъ камѣкъ:

ΑΡΧΙΕΡΕΥ
ΚΑΛΛΙΦ
ΠΑΤΡΙΚΑ
ΠΟΛΛΑΚΙ (откъсната частъ)
ΑΡΧΗΣΔΕΡΙ
ΑΙΕΠΙΟ
ΟΥΛΑΠΕΝ
ΕΙΣΑΡΙ

¹⁾ Гладиаторитѣ сж борци (пехливани), които въ римско врѣме въ театритѣ, арениитѣ или циркуситѣ предъ публиката съ оружие се бориха или помежду си или съ разни диви и полудиви животни. (Пр.)

²⁾ Напечатанъ е отъ Дюмона въ атинскии Bulletin de Correspondence Hellénique 2,402 споредъ единъ много неточенъ превисъ на Е. Скайлера. — Надписътъ е въ

Отъ г. Илиева сж преписани слѣдующитѣ надписи,
които се намиратъ въ самия градъ:

1. На гробницата при една стара джамия единъ хубавъ
камень ¹⁾:

1 ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΤΗΡΗΣ ΠΑΙΩΝΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΕΤΑΙΡΟΝ
ΟΡΦΕΑ ΔΑΙΔΑΛΕΗΣ
5 ΘΗΚΕΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΕΧΝΗΣ
ΟΣ ΘΗΡΑΣ ΚΑΙ ΔΕΝΔΡΑ
ΚΑΙ ΕΡΠΕΤΑ ΚΑΙ ΠΕΤΕΝΝ
ΦΩΝΗ ΚΑΙ ΧΕΙΡΩΝ
9 ΚΟΙΜΗΣ ΕΝ ΑΡΜΟΝΙΗ

2. Също въ града при училището ²⁾ четатъ се ясно
стиховете:

Ἀγαθὴ τύχη.
Ἡρωδιανὸς Νευκίου πατρὸς ἐστῆσεν
χαλκεῖον ἀνδριάντα πατρίδος ψήφῳ
γνώμης τε ἔκατι, μέλιχος γὰρ ἦν πᾶσιν
τερπνῶν τε μέμων οὖς ἔγραψεν ἀστείως.

3. На тържището единъ тъменъ камъкъ съ 21 редъ
древни слова, силно истритъ и неясенъ:

1 ΑΙΝΙΚΕΝΟΟΣ ΒΡΙΝΚΑΣΕΡΩΣ
ΚΥΡΙΩ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΣΙΚΕΡΗΝΩ
ΚΑΙΝΩΦΑΙ ΕΟΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝΤΟ
ΑΝΕΘΗΚΑΝΣΡΤΙΣΣΗΝΟΙ
5 ΤΗΡΗΣ ΒΡΙΝΚΑΣΕΡΕΟΣΙΕΡΕΥΣ
Φ · · ΚΑΠΟΙΣΣΚΟΛΟΥ

ставенъ на почетъ на царя Марка Аврелия Антонина, побѣдителя на Партитѣ и
Британнитѣ, отъ общината види се на „Траяновъ градъ“, съ грижата на първия ѝ
„архонтъ“ Аполлодоръ. (Пр.)

¹⁾ Намира се у Дюмона стр. 401; въ исправенъ видъ споредъ догадки потру-
ди се да състави надписа Кайбелъ въ филологическия журналъ Rheinisches Mu-
seum 34, 212; ср. Schöll, Satyra in honorem Saupprii p. 180.

²⁾ Напечатанъ също отъ Дюмона въ Bull. de Cor. Hell. 5 p. 130; стиховете
големятъ на една металическа статуа, която Иродиятъ е поставилъ по рѣшението
на общината на покойния си баща Никия.

ΦΑ· ΔΗΩΘΣΟΣΝΙΣ
 ΦΑ. ΣΚΕ· ΗΣ
 ΦΑ. ΛΙ· ΕΙΟΝΣ
 10 ΦΑ. ΙΑΣΩΝ
 Α. ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ ΗΡΟΥΛΟΣ
 Α. ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ ΗΡΩΡΙΤΟΣ
 Α. ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ ΣΙΠΙΟΣ
 ΟΥΛ· ΗΠΕΝΤΟ
 15 ΟΥΛ· Μ· Π· Τ
 ΦΙΛΟ· · · ·
 ΕΠΙΤΑΝΕΝΕΤ ΙΠΠΟΣ
 ΣΕΓΘΗΟΣΤΑΝ
 ΜΟΥΚΡΑΛΙΣΚΕΑΣΟΥ
 20 ΑΣΙΑΤΗΣ ΙΑΣΟΝΟΣ
 ΔΟΡ (2)· ΣΝΘΗΣΙΑΣΟΝ

Смисълътъ е ясенъ. Една побожна дружина (collegium), каквито ги имаше много въ всѣки римски градъ, посветена на бога Аполлона, поставила този камъкъ като *ex voto* (dedication), сирѣчь Тересъ, синъ на Бринкасера, свещенникъ езический, и мнозина други съ римски имена, каквито ги имахъ солдатитѣ на легионитѣ въ императорскитѣ врѣмена, Улпиовци, Флавиовци, Луциовци и Лукрециовци, та на края слѣдва и единъ човѣкъ на име Севтесъ и единъ „Асиатинъ, синъ на Иасона“.¹⁾

Най-много стари паметници се намиратъ извънъ града, къдѣ югъ, въ пространнитѣ турски и еврейски гробища, голѣмитѣ плочи на които най-повече сж взети изъ остатѣцитѣ на древни здания и на антически „некрополи“ (гробища). При самото излизанне отъ града на югъ ще срѣщнешъ надъ една чешмя единъ надгробенъ камъкъ, надписътъ

¹⁾ Сжщо у Дюмона ib. 127. Къмъ този камъкъ е привързанъ единъ археологически анекдотъ. Инженеринтъ въ румелийската служба Монтани челъ недавно този надписъ, и написалъ върху него нѣколко статийки въ френската частъ на Пловдивската газета „Марица“ (въ нѣколко броеве отъ Декемврий 1880 и Януарий 1881). При това изъ бащиното име на езическия свещенникъ е излѣзналъ единъ градъ *Бринказера*, ужъ старото име на Стара Загора, заедно съ обширни комбинации върху еродството на Тракийцитѣ съ Словѣнитѣ, което съ това ужъ е непоколебимо доказано.

на който, непълно съхраненъ, те поздравява съ старинските поетически форми на Хомеровото нарѣчие: Ἀγαθῇ τύχῃ. Τὸν κρατερὸν πτολέμοισι καὶ ἄτρωτον ἀσπίδιώτην.¹⁾

Еврейските гробища, които се простиратъ отъ тамъ на югоистока, сж пълни съ украсени камънѣ, каквито сж надъ вратитѣ на храмоветѣ и други публични здания, съ парчета отъ стълбц, съ части отъ стълпове и съ надгробни камънѣ. Върху една плоча чете се:²⁾

1 ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΑΥΡ. ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΟΤ
ΟΚΑΙΦΑΛΑΚΡΙΩΝΙΣ
ΡΕΥΣΥΔΙΟΣ ΚΑΤΙΕΤΩ
5 ΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΡΟΥΣΩΖΕ
ΤΟΝΒΩΜΟΝΣΥΝΤΗΤΡΑ
ΠΕΖΗ ΚΑΙ ΚΟΝΙΑΤΙΚΟΕ
ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΖΩΓΡΑΦΙΑΙΣ
ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΕΠΟΙ
10 ΡΙΣΑ
ΕΥΤΥΧΟΣ

Други единъ камъкъ има надписъ³⁾:

ΟΥΑΠΙΑ ΡΩΔΙΩ
ΝΟΣ ΑΥΤΗΣ ΚΑΙ
ΣΥΜΒΙΟΥ ΑΝΤΩ
ΝΟΥ

На единъ дълъгъ камъкъ, който изгледва, като че е билъ подъ стрѣхата надъ едно по-високо здание, види се съ голѣми букви: ΕΝΕΚΙΟΝΟΣ . . ΤΑΤΟ

Турските гробища се намиратъ на югозападъ отъ града. Тамъ намѣрихъ камъкътъ, който Дюмонъ е издалъ (No 61^b) споредъ единъ преписъ на Скорделиса, само непълно (редоветѣ 3 и 4 сж ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΔΙΟΠΑΩΝ⁴⁾).

¹⁾ „Съ добро счастье. Силния въ войнитѣ и неустрашимия щитоносецъ.“ (Пр.)

²⁾ И у Дюмона, Bull. de Corr. Hellén. 2, 402 по преписътъ на Скайлера.

³⁾ „Уаина Ролионова за себѣ си и съпруга си Антония“. (Пр.)

⁴⁾ Камъкътъ е поставенъ отъ общината въ честъ на „архьерел“ М. Аврелия Аполлодора. Самото име показва времето на цари М. Аврелия или немного послѣ,

Нѣколко раскрача пнататъкъ стои надписъ, въздигнатъ на почетъ на царя Коммода въ 190 год. слѣдъ Хр. и издаденъ у Дюмона подъ No 61c също по преписъ на Скорделиса; но защото тамъ нѣкои подробности сж погрѣшени, неще бѣде злѣ, ако го изложимъ още единъ пжтъ. Върху камъка стоеше изгубена сега статуа на царя. Надписътъ чете се така:

Ἀγαθῇ τύχῃ. Τὸν θειότατον καὶ μέγιστον αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ. Αὐρήλιον Κόμμοδον Ἀντωνῖνον Σεβαστὸν Γερμανικὸν Σαρματικὸν Βρεταννικὸν, ἀρχιερέα μέγιστον, διημ(οτικῆς) ἐξουσίας τὸν .β. αὐτοκράτορα τὸ .ι. ὑπατον τὸ .ε. π(ατέρα) π(ατρίδος), ἡγεμονεύοντος τῆς Θρ(ακῆς) ἐπαρχείας Καί(ου) Κ(λαυδίου) Ματέρνου πρεσβ(ευτοῦ) σεβ(αστοῦ) ἀντιστρατηγοῦ, Ἀντίπατρος Ἀπολλωνίου τοῦ ἀρχιερέως .β. κατὰ ὑπόσχεσιν τοῦ πατρὸς ἐκ τῶν ἰδίων ποιήσας ἀνέστησεν¹⁾.

Много важний надписъ, съобщенъ у Дюмона подъ No 61d съ името на царя М. Антония Гордияна и на легата Катина Целера и съ мѣстото ἡ βουλὴ καὶ ὁ λαμπρότατος δῆμος ἀνέων неможяхъ да намѣриж.

И околноститѣ сж богати на надписи. Нѣколко преписи отъ тѣхъ сж ми съобщени по добрината на Гна И.нева. Въ селото Арабаджиево, 3 часа на югъ отъ града при прехода презъ немалката рѣка Сюютлийка, намира се най-младий отъ всичкитѣ тукашни надписи, изъ лѣтото 575 слѣдъ Хр., изъ врѣмето на царя Юстина II (началото на надписа съ името му нѣма) и на съправитель неговъ кесаръ Тиверій:

защото тогава хората обикновено си взималъ за презиме имената на царетѣ, особено въ войската и по градоветѣ, основани или особено покровителствувани отъ тѣхъ. (Пр.)

¹⁾ „Съ добро щастие. На божественѣйшии и найголѣмий самодържецъ царь Марко Аврелий Коммодъ Антонинъ Августъ (σεβαστός лат. Augustus, светопочитаемий, Германекый, Сарматекый, Британекый (сирѣчь побѣдитель надъ тие народи), най-високий свещеникъ (pontifex maximus), въ година на негово трибунство (tribunicia potestas) втора, царска десета, консулска пета, на баща на отечеството, когато тракийската провинция се управляваше отъ царскый легатъ проконсулъ Кай Клаудий Матернусъ Антипатростъ, синъ на Аполония, на вторий свещеникъ, въздигна (сирѣчь този паметникъ) споредъ обѣщанието на баща си отъ свои срѣдства“. (Пр.)

1 ΑΙΩΝΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣ
 ΤΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
 ΡΟΣ ΕΤΟΥΣ ΕΝΔΕ
 ΚΑΤΟΥ ΚΑΙ ΦΛΑΒ8
 5 ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝ
 ΤΙΝΟΣ ΤΟΥ ΕΥΤΥ
 ΧΕΣΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ
 ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΕΤ8Σ
 ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΙΝΔ
 10 ΕΠΙΑΡΜΑΤΟΥ ΒΙ
 ΚΑΡΙ8 ΘΡΑΚΗΣ ΔΙ
 ΑΧΡΥΣΑΦΙ8 ΕΡ
 ΓΟΛΑΒ8 <

. αἰωνίου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος ἔτους ἐνδεκάτου καὶ Φλαβ(ί)ου Τιβερίου Κωνσταντίνου τοῦ εὐτυχεστάτου ἡμῶν Καίσαρος ἔτους δευτέρου Ἰνδ(ικτιῶνος) . . . ἐπὶ Ἀρμάτου βικαρίου Θράκης διὰ Χρυσαίου ἐργολάβου.

Въ селото Караджали, 3^{1/2} ч. кмдѣ югонестокъ, служилъ за олтареи камѣкъ единъ антическии надгробенъ паметникъ съ надписъ:

1 ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
 ΟΛΗΟΠΔΙΟΝΙ (Ε)
 ΥΚΡΑΤΟΥΣ ΑΡ(Χ)
 ΙΕΡΕΑ ΚΑΤΑ ΔΟ8
 5 ΓΜΑΤΗΣ ΓΑΥΚΥ
 ΤΑΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
 ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ ΑΥΤΟΥ
 8 ΕΥΤΥΝΩΣ

Освѣтъ това намиратъ се въ града и въ околноститѣ му много стари пари. Видѣхъ монети на Самосъ, Тасосъ (твърдѣ чести), Перинтъ, Византионъ, много изъ врѣмената на римскитѣ царе и изъ срѣднитѣ вѣкове, византински, венециански и български.

Но какво е било името на стария градъ, слѣдитѣ на който се явяватъ въ днешкашната Стара Загора? Нѣма съмнѣние, че той трѣба да се търси между градоветѣ на

provincia Thracia, една отъ шесттъхъ провинции на *diocesis Thracia*, споредъ раздѣлението на империята, направено отъ царя Диоклецияна¹⁾. Границата, която отдѣляваше *provincia Thracia* (съ столица *Philippopolis*) отъ *provincia Paemontus* (столица *Hadrianopolis*), пресичаше голѣмия цариградскій пѣть при *mutatio Rhamae*, между Харманли и Мустафа Кюпри при моста презъ Марица (ср. моята *Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Прага 1877 стр. 47). Отъ тамъ тя отиваше споредъ всичката вѣроятностъ право на сѣверъ къмъ Емскитѣ планини (Стара планина); градъ Кабиле, въ врѣмето на римскитѣ императори нареченъ Диосполисъ („градъ на Зевса“, *Διὸς πόλις*), на Византийцитѣ познатъ като Диамполисъ, Хиамполис (*Ψάμπολις*), нинѣшниятъ Ямболъ, лежеше вече въ Емимонтската провинция, за което има свѣдѣния. Освѣнъ това отъ приведенитѣ горѣ надшени нѣкои ясно свидѣтелствуватъ, че стария градъ е принадлежалъ къмъ *ἐπαρχία Θράκης, provincia Thracia*. Споредъ важността на съхраненитѣ остатъци той трѣбаше да е вторий по величина градъ въ провинцията слѣдъ столицата ѝ Филиппополисъ. Всичко това привожда ни къмъ познатата изъ наметниците на старий и срѣдний вѣкъ *Berreia* (*Berthoea*), която обаче нетрѣба да се смѣсва съ другий единъ градъ съ сѣщото име въ южна Македония при рѣката Халнаемонъ (сега турски Караферия, словѣнски Беръ).

Тъждественността на Берреа съ развалинитѣ на Стара Загора ясно е доказана съ нѣколко данни върху разстоянията ѝ, съхранени въ стари списания, едно нѣщо което е припознато вече и отъ други изслѣдователи. Най-напрѣдъ се споменува града въ описанието на римскитѣ пѣтица въ тѣй нареченото *Itinerarium Antoninum* (изд. Pinder und Parthey стр. 108) и въ римската карта „*Tabula Peutingeriana*“. Споредъ *Tabula* градъ *Berone* (тѣй го пише) лежеше 52 римски мили на западъ отъ Кабиле, което се срѣща на-

¹⁾ Вижъ Бълг. История, Одеский прѣводъ стр. 82.

пълно съ нинѣшното разстояние между Ямболъ и Стара Загора (1 римска милия по 1482 метра). Сжщо се срѣщатъ разстоянията на двѣ римски пѣтици отъ Берреа на югъ еждѣ голѣмия пѣтъ, едното съ 36 римски милии до *mutatio Ranilum*, която трѣба да се търси около сегашнитѣ прелѣзи презъ Марица за въ Чирпанъ при селото Хаджи Елестъ (сега центръ на една околия), другото съ 30 милии еждѣ Сейменли къмъ римската *mansio Castra Zabra* (Heerstrasse стр. 46). Остатѣци отъ тия два друмове още днеска се виждатъ. Между селата Сарж Исмаилъ и Чекарларж, 18 километри на истокъ отъ Чирпанъ, има едно парче еждѣрмисанъ пѣтъ, който тамкашнитѣ Турци викатъ *Trajan's way* (Траяновъ пѣтъ), сжщо като двѣ парчета на старий римский пѣтъ близу до София при селото Слатина; сѣ познати на българскитѣ селени още и сега подъ имената *Горний* и *Долний Траянз*; това сѣ нови приложения къмъ събранитѣ отъ мене (Heerstrasse стр. 5 до 7) срѣдовѣковни и нововрѣмски свидѣтелства за фактътъ, че на Балканский полуостровъ жителитѣ на римскитѣ провинции въ по-подирнитѣ столѣтия на империята сѣ приписвали всичкитѣ по-стари сгради на царя Траяна, и че този обичай сѣ го превзели отъ тѣхъ и Византийцитѣ и Словѣнетѣ. Друга една диря отъ старъ пѣтъ излиза на явѣ между селата Гурбетъ и Узунъ Хассанъ, нѣщо по-далече еждѣ истокъ отъ казанитѣ мѣста. И на двѣтъ мѣста освѣнъ пѣтъ се намиратъ и други паметници.

Между Чекарларж и Сарж Исмаилъ има основи на едно четвъртисто укрѣпление съ множество тесани камъние и тухли, съ отломѣци отъ стѣлнове, съ надписи, стари гробища и др. Турцитѣ наричатъ това мѣсто *Хиссаръ Касаба*. Единъ мраморенъ камъкъ отъ тамъ съ една издѣлана биволя глава лежи въ Сарж Исмаилъ. Върху нивитѣ на Чекарларж ископакъ въ 1870 год. единъ почупенъ камъкъ, 12 стопи високъ и 5 широкъ. Върху него е изтесанъ единъ надписъ;

първитѣ деветъ редове сж направени съ голѣми букви, другитѣ съ по-малки. Чете се въ него името на царя Септимия Севера (193 до 211) и на царица Юния Домна. За съжаляние имамъ преписъ само отъ първитѣ шесть реда, който е направенъ отъ единъ румелийскій финансовъ чиновникъ, и ми съобщенъ чрезъ любезността на чирпанскій околийскій началникъ Гнъ Никола Ивановъ: ὑπὲρ τῆς τῶν μεγίστων καὶ θειοτάτων αὐτοκρατόρων Α. Σεπτιμίου Σεουήρου Περτίναχος καὶ Μ. Αὐρ. Ἀντωνεῖνου Σεββ. (καὶ) Τουλίας Δέμης μητρὸς καστρηνικῆς καὶ Ἀπωνίου (?)¹⁾

Въ селото Гурбѣти при другата частъ на пѣтя лежи единъ надгробенъ надписъ, преписанъ отъ Гна Илиева²⁾. И отъ Сейменли, найкрайната мѣстность на Старозагорската околия, гдѣто споредъ всичката вѣроятность римскія пѣти отъ Берреа за Кастра Забра достигваше до рѣката Хебросъ (нинѣшната Марица), съобщи ми се надписъ на единъ непочупенъ камъкъ, преписанъ отъ единъ румелийскій чиновникъ³⁾.

Но да се повърнеме къмъ исторіята на Берреа. Римскій историкъ на IV* столѣтие Аммианъ Марцелинъ (27. 4) познава градътъ между главнитѣ мѣста на Тракия. Йорданесъ (изд. Closs cap. 18) приказва въ описанието на една отъ по-старитѣ борби съ германскитѣ Готи, който често нападахъ презъ Дунава въ римскитѣ провинции, какъ въ лѣто 250 царъ Деций, като бързаше отъ *Nicopolis ad Haemum* (Никюпъ при Търново) за въ Пловдивъ, мина презъ

¹⁾ Много би било важно, да знаяме този надписъ цѣлъ, защото началото показва къмъ едно доста любопитно съдържание. (Пр.)

²⁾ Заради много съединени букви неможъ да го препечатамъ и тука напѣлно. Има осемъ реда. Споредъ четеннето на проф. Кирхгофа това е гробъ на двама брати, поставенъ отъ майка имъ Σεβτις. (Пр.)

³⁾ Шесть реда. Проф. Кирхгофъ чете сплетенитѣ и испочупенитѣ му букви така:

Απ(όλων)
(θα)φ ἑπὶ πόφ καὶ σωσιέρ(γφ σωτήρι)
Τράλις Δολύρους ὁ καὶ Σκοπιάδης εὐεχόμενος
τὸν ζωόντων ἐκ τῶν ἰδίων κατεσκεύασεν.

Надписътъ говори за единъ оltаръ на бога Аполлона, въдигнатъ отъ Тралиса емица Долеова, който се наричаше и Скопиадесъ.

гребенитѣ на Емскитѣ планини и дойде до Берреа (iugo Naemi montis transacto ad Berrhoeam venit) и при този градъ биде папанижтъ и разбитъ отъ Готитѣ, които бѣхж го надскочили презъ другий единъ балканскій проходъ. Въ 587 год. Берейцитѣ отбихж нападанieto на Аваритѣ, сжщо като сжсѣдитѣ имъ въ града *Диоклецианополисъ*, който вѣроятно трѣба да се търси въ антическитѣ и срѣдовѣковни вече отъ Дюмона (стр. 68) описани развалини на Хиссаря, гдѣто Пловдивчанетѣ сега иматъ своитѣ бани, въ полето на сѣверъ отъ областната столица (ср. моитѣ бѣлѣжки въ Heerstrasse стр. 156). Въ най-старитѣ каталози на християнскитѣ владци на истокъ споменува се и ἐπίσκοπος Θράκης ἡ Βερύης. Въ врѣмето на войнитѣ между Византийцитѣ и Българетѣ Берреа, като крайнето укрѣпление въ полето предъ подножieto на планинитѣ, всѣкога бѣше една отъ най-важнитѣ погранични крѣпости въ империята на Ромейцитѣ. Царъ Никифоръ въ 802 год. посели малоазийски християне (отъ Сирия и Армения) въ градоветѣ Одринъ, Анхиялъ при Черното море, въ Берреа и въ предѣлитѣ около Пловдивъ и при рѣката Струма, но вече 812 тие преселенци напуснахж най-крайнитѣ погранични крѣпости Анхиялъ и Берреа, уплашени отъ смѣлитѣ походи на българския князь Крумъ (ср. Heerstrasse стр. 74). Въ списъкътъ на византийскитѣ черковни епархии отъ врѣмето на царя Лѣва Философа (886 до 907) нѣма Берреа; види се, че тогава бѣше въ рѣцѣтъ на Българетѣ (ср. Heerstrasse 72). Въ XII столѣтие споменува се Берреа въ борбитѣ на царитѣ отъ фамилията на Комнинитѣ съ задунайскитѣ Печенѣчи, които дохождахж чака до тука; 1122 царъ Ioанъ Комнинъ разби ги περὶ τὴν πόλιν Βερέην (Киннамось изд. Боннеско стр. 20). Въ врѣмето на царя Исаака Ангела споменува се Берреа въ войнитѣ срѣщу българскитѣ въстаници подъ Асѣвня и Петра; тука 1190 Исаакъ излѣзе отъ планинитѣ пакъ въ полето слѣдъ голѣмото разбивание,

което потърпѣ при влизанieto си въ българскитѣ планини (Βερρόη у Никита Акомината стр. 561). Една година по-прѣди (1190) кръстоносцитѣ на третий имъ походъ, като зимуваха въ Пловдивъ, испроводиха между другитѣ единъ отдѣлъ подъ Фридриха войвода Швабскій и болѣрина Бертолда отъ Андексъ (въ Тиролия) на плячка и тѣ десетъ нѣмски мили отъ Пловдивъ ненадѣйно нападнахъ „много богатий градъ Верои“ (Veroi civitatem opulentissimam) и отнехъ изъ него една голѣма плячка на жива стока, жито и дрехи; тогава имаше тука и едно византийско военно поселение отъ малоазиятски (селджукски) Турци, също както и по нѣкои мѣста въ Родопитѣ (Ансбертъ изд. Пангерле стр. 34). Византийскій хрисовулъ, даденъ 1199 на Венециянитѣ, споменува *provincia Philippopolis, Berrhoea, Morrhæ et Achridis*; послѣднитѣ два предѣли, Морра и Ахридѣ, бѣхъ въ Родопитѣ. На есенъ 1206 латинскій царъ Генрихъ предсѣдвалъ българскаго царя Калояна отъ Одринъ четири дѣнь пѣтъ до „Верои“ (Véroi). Жителитѣ на града, при приближаванieto на латинската войска, побѣгнахъ всички въ близкитѣ планини, тъй щото града се намѣри празенъ. Латинитѣ останъхъ тука два дѣнь и събрахъ голѣма плячка, защото града и околноститѣ му изобилствуваха съ едно огромно богатство на жито, както и на стада отъ биволи и волове (Villehardouin ed. Wailly p. 267, Никита стр. 852). Берреа слѣдователно при завоеванieto на Цариградъ отъ Латинитѣ бѣше вече минъла отъ рѣцѣтъ на Византийцитѣ подъ властѣта на Българетѣ. Двѣ години послѣ (презъ Юния 1208) царъ Генрихъ съ Латинитѣ дойде по сѣщия пѣтъ отъ Одринъ предъ „Веруа“ (Verua), разпрѣси тамъ Българетѣ и разби ги послѣ вторий пѣтъ заедно съ самия имъ царъ Борила предъ Пловдивъ (разказъ на Henri de Valenciennes, при хрониката на Вилхардуина също изд. стр. 309).

Между областитѣ, числени въ хрисовултъ, който българский царь Іоаннъ Асѣнъ II даде на търговцитѣ изъ Дубровникъ (Рагуза) слѣдъ голѣмото увеличение на държавата 1230 съ побѣдата у Клокотница (сега Семизче въ Хаскойско), споменуватъ се между Прѣславъ и Одринъ предѣлитѣ „Крънска хора“ (χώρα область) и „Боруйска хора“. Сѣщитѣ двѣ имена срѣщатъ се нѣкога и у византийскитѣ списатели наедно: μέχρη Κρήνῶς καὶ Βορέης у Никита стр. 529. Крънъ, Κρήνῶς, споредъ всѣка вѣроятность е страната около Карнабадъ, Боруй нашата Берреа. Името *Боруй* употребяваше и познаваше се още преди 250 години, около 1600 година. Дубровчанский лѣтописецъ Яковъ Лукаричъ, който самъ много е ходилъ изъ полуострова като търговецъ и на пр. често е бивалъ въ Пловдивъ, приказва въ своята книжка: „Copioso ristretto degli annali di Rausa“ (Venezia 1605 стр. 64), какъ царь ужъ Солимаиъ слѣдъ битката при Чирменъ до Марица съ Сърбитѣ (1371) е завладѣлъ и Боруйградъ, между Пловдивъ и Ямболъ: „Soliman con occasione di questa vittoria s'impadronì d' Adrinopoli, Filippoli et di *Boruigrad* et di Jambol“¹⁾.

Когато държавата на Асѣновцитѣ взѣ да се распада, Берреа около 1255 срѣдъ зимата пакъ биде завоевана отъ византийский царь Тодора II Ласкарисъ, и то съ ненадѣйно нападение. Съврѣменний Акрополита (стр. 119) разказва, че стѣнитѣ на града тогава бѣхж отъ части развалени съ много отвори, както и при всичкитѣ други градове, завзети отъ Българетѣ, слѣдъ като Цариградъ паднж въ ржцѣтъ на Латинитѣ; жителитѣ бѣхж само стѣнитѣ слабо укрѣпили съ колци и дървета отъ кола (κάραξι καὶ ἐξ ἀράξων ἕλκας). Отъ това приключение нататкъ за Берреа не става повече ни дума. Градътъ, види се, най-повече е бивалъ въ ржцѣтъ на Българетѣ. Турцитѣ го взехж въ началото на

¹⁾ Това е станало въ врѣмето на царя Мурада преди тая битка. Въобще свѣдѣнията на Лукарича за по-старата история сж много забъркани, но голѣма важность иматъ за географията и за съврѣменнитѣ нему събития. (Пр.)

царуването на Мурада I, който стъпи на прѣстола въ 1362 год., като го отнехъ отъ Българетѣ, които отъ 1344 имахъ въ рѣцѣтъ си и Пловдивъ. Името Берреа, Верия или Боруи-градъ, което, както рекохъме, бѣше познато още около 1600 год., сирѣчь преди не повече отъ 280 години, днеска въ самата страна съвършено е забравено. Мѣстото му за едно турско название отъ тъмно происхождение: *Ески-Заара*. Въ града дознахъ, че преди послѣдната катастрофа е имало и турски градеки лѣтописи, ръкописетѣ на които е пропадналъ въ общото разорение. Споредъ приказитѣ на турскии сѣдия Халилъ ефенди, който е челъ ръкописетѣ и съ когото се видѣхъ, тамъ е било писано, че войвода Лала Шахинъ е превзелъ града отъ „Кяфиритѣ“ и че името на града е било „Заграи Ески Хиссаръ“, понеже ужъ надъ вратитѣ му единъ надписъ споменувалъ нѣкой си Захария като подновителя на стѣнитѣ — очевидно една приказка, нарочно измислена за обяснение на името. Ако преведемъ „Заграи Ески Хиссаръ“ като „вехтий градъ загорскій“ и като помислимъ, че Гърцитѣ, Сърбитѣ и други чужестранци сж наричали търновското царство обикновено „Загорие“, можемъ да заключиме, че името не е означало друго освѣнъ „вехтий градъ българскій“ — градъ въ България съ вехти стѣни, които на завоевателитѣ сж се видѣли чудно нѣщо. Новобългарското име Желѣзникъ, което въ най-ново врѣме се срѣща тукъ тамъ по книгитѣ и за което вече другагдѣ (Heerstrasse стр. 155 бѣл. 43) рекохъ, че преди 1845 год. никѣдѣ не се споменува, Старозагорцитѣ приписватъ на българскій писателъ Шишковъ, но нѣматъ право, защото го намирамъ вече 1845 въ една книга на Българина Априлова¹⁾. Сега това название съвършено е

¹⁾ Априловъ, Болгарскія Грамоты, Одесса 1845 стр. 60 забѣлжка: градъ Ески Загора при рѣката Тунджа (!), Ески Захра, Старое Загорье, Желѣзникъ (гърции *Σιδυρόπολις*), и Мелта. Послѣдното, римскій градъ Мелта, споредъ раостоянията на Табула Peutingeriana, е винѣшнѣи Ловечъ, както изложихъ въ Heerstrasse 157.

пачезнѣло изъ употребението. Бѣше основано върху едно събрѣжанне съ познатия изъ византийскитѣ хроники староплаининскій проходъ Σιδηρά или Πύλαι Σιδηράϊ (Heerstrasse стр. 150). У Българетѣ градътъ сега се вика Ески Загра, Ески За́ра или Стара Загóra.

Селата въ околноститѣ, па и такива, които вече отъ нѣколко поколѣния сѣ населени само отъ Българе, иматъ имена най-повече турски. Това показва, че този предѣлъ при завоеванието му отъ Османлинтѣ е билъ твърдѣ слабо населенъ въ послѣдствие на честитѣ срѣдовѣковни войни и че завоевателитѣ го заселили въ голѣмъ размѣръ, сѣщо както и околноститѣ на Одринъ и заустѣлитѣ страни отъ тамъ до Мряморно море. Въ западна България, въ губерниитѣ Софийска и Видинска, както и въ Македония, гдѣто завоевателитѣ сѣ срѣцнѣли едно гѣсто домашно население, османски поселения имаше само въ градовѣтѣ и при стратегически важни позиции, и слѣдователно тамъ само една твърдѣ малка частъ на мѣстнитѣ названия е турска. Едно число села при Стара Загора впрочемъ има двойни имена, български и турски. Като особено „стари“ мѣста показвахъ я единъ редъ голѣми, чисто български села въ Срѣдна Гора между Стара и Нова Загора.

Немогъ да премѣчъ една особенностъ на черковната география. Стара Загора, Нова Загора, селата чакъ до Сейменъ при Марица, 15 села на Чирпанската околия, както и Казанлъжската околия спадатъ подъ Търновскитѣ митрополитѣ, комуто принадлежатъ оттатѣкъ Балкана и Елена, Севлиево, Свищовъ и Никополъ, тъй щото неговата епархия (най-голѣма отъ българскитѣ) се простира отъ Дунава до сама Марица, между епархиитѣ Ловчанска, Пловдивска, Сливенска, Преславска и Русенска. Не се помни, отъ кога сѣществуватъ тия граници, и за съжалѣние нѣмамъ при рѣдѣ надлежния материялъ по черковната история, да видѣ, кога се споменуватъ послѣденъ пътъ византийскитѣ вла-

дици на Берреа. Голѣмото распространение на Търновската епархия кждѣ югъ, види се, че е останало отъ старитѣ политически граници на българската държава въ XIV столѣтие; въобще епархиялнитѣ и санджакскитѣ граници сж отъ голѣма важность за изслѣдванія по историческата география.

Преди да се отдѣлимъ отъ Берреа, ще поговоримъ още върху нѣколко точки на срѣдовѣковната география, които неще бжджтъ безъ цѣна нито за антическата география, защото тука населенитѣ и укрѣпенитѣ мѣста нѣкога твърдѣ малко сж промѣнявали името или положението си.

Византийский лѣтописецъ Пахимеръ (изд. Болско 2. 446) приказва въ описанието на войнитѣ срѣщу българский царъ Светславъ (1295 до 1322), че византийската войска веднжжъ тръгнѣла отъ Одринъ кждѣ ἔξω ῥυγῆς, сирѣчь кждѣ „вънкашниятъ планинскій гребенъ“ (Срѣдна Гора), и че плячкала тамъ ἀπὸ Ῥεαχοῦβεως καὶ ἐξ Στρίβου μέγρι καὶ Κόψεως, отъ Ряхово до Сливенъ и чакъ до Копсисъ. Въ Цариградъ много сж се зачудили, защото гдѣка е Сливенъ и Копсисъ знаехж, но при Ῥεαχοῦβις мислѣли на едно мѣсто близу до само Велико Търново. Чакъ послѣ се намѣри, че това бѣше една Ῥεαχοῦβιτσα отъ самъ планинитѣ. Това мѣсто сжществува и до днесъ като едно голѣмо старо село съ чисто българско население и съ развалини на една стара крѣпость, 16 километри на сѣверо-истокъ отъ Стара Загора при Срѣдна Гора; български се вика Ряховица, турски Кюдирбе. Ῥεαχοῦβις при Търново бѣше познатия градецъ Ряховица (Горня и Долня), единъ часъ отъ Търново на долу по Янтра. *Κοψισς*, вече въ „Историята на България“ турихъ къмъ изворитѣ на рѣката, която сега още се казва въ горнѣто си течение Гиопса, въ долнѣто Стрѣма. Сега мож да прибавж изъ своитѣ студии въ дубровнишкитѣ архиви, че тамъ още около 1600 сжществувае единъ търговски градецъ съ турски жители, нареченъ Ги-

онше (Ghiopscie). Името му се срѣща въ любопитната търговска книга на единъ Дубровчанинъ Бенедиктъ Мариновъ Рестичъ, който 1590 до 1605 е сѣдѣлъ въ София. Въ нея се споменува единъ „Alli Dede de Ghiopscie“ и единъ „Ussin (Узунъ) Mehmet di Ghiopscie“.

Единъ любопитенъ и мало познатъ предѣлъ простира се по двѣтъ страни на долня Тунджа, между Ямболъ и Одринъ, въ ония планини, които отъ Стара Загора се съгледватъ на юго-источния хоризонтъ. Селата Буюкъ и Кючюкъ Монастиръ подъ Монастиръ-Баиръ иматъ гръцко население, също както нѣколко мѣста на Каваклийската околия и селата Буюкъ и Кючюкъ Буюкю отъ источната страна на рѣка Тунджа. Като старо сръдоточие на цѣлия предѣлъ счита се града Къзжлъ-Енидже съ единъ старъ мостъ презъ Тунджа; казватъ, че градътъ е билъ населенъ едно врѣме исклучително отъ Турци, но че чумата най-повече ги изморила. Оттатъкъ Тунджа до къдѣ морето простира се една гъсто населена страна съ голѣми богати чисто българи села (Попово и др.). Въ голѣмото село Факия говори се същото нарѣчие и носятъ се същитѣ дрѣхы, като въ Фере при устнето на Марица; българицитѣ нарѣчия и вътрѣшнитѣ разселявания въ страната въобще стварятъ още широко поле за бѣдъщи издирвания. Селото Драка между Факия и познатото отъ сръднитѣ вѣкове Русеастро на пр. заселило се е преди 15 години съ преселеници на половина изъ Стара Загора и изъ Чирпанъ.

Поменатия Монастиръ-Баиръ името си има отъ сръдоточни монашески колонии. Нѣколко стари топографически свѣдѣния за тѣхъ найдохъ въ единъ голѣмъ ръкописъ на Рилскій мѣнастиръ, който съдържава разни жития и който е писанъ въ 1479 год. отъ „граматика“ Владислава въ Богородичнъ мѣнастиръ при Жеглигово (развалини до Кулаво) подъ Черна гора (турски Карадагъ), що се намира ~~надъ~~ изворотъ на Българската Моравя. Свѣдѣнията се на-

миратъ въ едно житие на великия пустинножителъ Григорій Синаитъ, родомъ изъ Клазомени въ Мала Азия, който е живѣлъ въ първата половина на XIV столѣтие (вижъ Бълг. История стр. 410), съчинено отъ ученика му цариградскій патриархъ Каллистъ († 1364). Въ това житие онѣя предѣлъ се споменува като „пустиня Парорская“ и (въ житието на Теодосій Търновскій) като „мѣсто пѣкое, иже естъ посрѣдѣ Гръкъ и Българъ, иже *Пароріе* зовомо естъ“. *Пароріа* само по себе си значи мѣсто погранично, и тогава дѣйствително минаваше презъ него границата между търновското царство и византийската империя. Съ друго име мѣстността се казваше *Месомиліонъ*. На планината *Катакриомени*, въ мѣстото наречено *Позова*, Григорій основа своятъ манастиръ, но още и преди него живѣли сж тѣка разни еремити. Името Месомиліонъ за насъ е особено любопитно. Споредъ разказа на Теофана (изд. Бонско стр. 775) българскій князь Крумъ искаше единъ пѣтъ отъ Византийцитѣ възобновение на пограничнитѣ договори, направени отъ предшественика му Кормесия въ половината на осмото столѣтие, които опредѣлявахъ границата при *Милеона* въ Тракия: αἱ τοὺς ὅρους περὶεῖχον ἀπὸ Μηλέωνος τῆς Θράκης. Тие *Μηλέωνα* види се, че сж едно и сжщо съ *Μεσομήλιον* на Григорія Синаита.

Когато се влѣзе въ планинитѣ на сѣверъ отъ Стара Загора, срѣща се, че антическитѣ и срѣдовѣковнитѣ паметници ставатъ по-рѣдки. Това особено се вижда въ Казанлъжката долина, въ *Туловското поле*. Казанлъкъ самъ споредъ разказитѣ на жителитѣ е градъ съвсѣмъ новъ който се е образувалъ съ съединението на нѣколко села има въ него джамии и турски кули, но никакви дѣла отъ укрѣпления. Първъ пѣтъ се споменува у Хаджи Халифа единъ турскій географъ на XVII вѣкъ. Когато питахъ за старини, чухъ само свой собственъ огласъ. Написахъ единъ пѣтъ една малка статія за вѣроятната тѣждественность на

Туловското поле съ антическата столица на келтийски царове *Тиле* (Túlē), забѣлѣжена у Полибия (въ застъданията на чешското крал. учено дружество 1876, 4 Дек.; Neerstrasse 152). Съ руския преводъ на българската ми история тази работа е дошла до знанието на Казанлъчепе, които ми ѝ приказвахъ като важно нѣщо и вѣроятно ще ѝ приказватъ и на други пѣтници. Видѣхъ и селото *Тулово*, около 16 километри на изтокъ отъ Казанлъкъ въ равното корито на Тунджанската долина между Старата Планина и Срѣдна Гора. Въ сѣнката на огромни стари брѣстове и орѣхи съ разпърсенѣти дребни глинени къщички съ червени стрѣхи; до тѣхъ лежи едно пространно гробище съ християнски надгробни знакове и на близу въздигатъ се нѣколко голѣми древни могили. Нѣщо по-далече кждѣ сѣверъ при подножието на Стара Планина, която тука е твърдѣ стърма, крижтъ се подъ клоноветѣ на една гѣста кория отъ орѣхи, кестени и брѣстове до петъ такива съвсѣмъ колосални могили, та и наоколо дѣното на долината е пълно съ такива предисторически паметници. Въ недалеча една долинка лежи Мъглишкий мѣнастиръ св. Никола, гдѣто въ по-отколѣшни врѣмена на турското господство е съществувало нѣщо като училище за българскитѣ понове и гдѣто слѣдователно се е съхранявало писменното искусство, тъй рѣдко въ тия врѣмена. Казватъ, че тука по-напрѣдъ е имало много рѣкописи, но сега тѣ сѣ вече пропаднали. Стара развалина е *Бузовъ-градъ* на югъ отъ Казанлъкъ въ Срѣдна Гора. Като единствено мѣсто съ антически надписи въ тоя предѣлъ показвахъ ми жителитѣ селото *Турия* на югозападъ отъ Казанлъкъ, сѣщо въ планината. Но не ми бѣше възможно да се увѣриж лично за това: височинитѣ на Стара Планина въ врѣме на моето пътувание вече бѣхъ поченѣли да се покриватъ съ снѣгъ и признацитѣ на близката зима подканвахъ ме да бързамъ.

Достовабѣлѣжително мѣсто въ всѣко отношение е старий царскій градъ Търново. Нѣма по-живописно положение отъ неговото: стѣрни рѣтове, горѣ равни като столове и единъ отъ другиго откъснати като острови, голи вертикални спускове безъ животъ и растения и между всичко това криволицитѣ на Янтра, която между расхвърления смѣсь на акрополитѣ и на канаритѣ тукъ тамъ се вѣстѣва като единъ сребренъ поясъ. Положението е тѣсно, непристѣпно, съвсѣмъ срѣдоевѣковно. Срѣдоточието на мѣстото сѣ двѣ крѣпости, Царевецъ (турски Хиссаръ) на лѣвия и Трапезица на дѣсния брѣгъ; новитѣ махли лежатъ около тѣхъ долу по двѣтѣ страни на рѣката, която чудно се лакатуши между каменитѣ стѣни на рѣтоветѣ (ср. Бѣлг. История стр. 338 и Каница, Donau-Bulgarien II стр. 36).

Всичкитѣ стари постройки въ Търново сѣ отъ послѣднитѣ столѣтия на срѣдний вѣкъ. Отъ нѣкакви антически основи (субструкции) дира нѣма. Всичко антическо, което не е малко, стѣлнове, надписи, тесани камънѣ, е принесено отъ развалинитѣ на Nicopolis ad Haemum, които лежатъ три часа на сѣверъ вече въ отвореното поле предъ послѣднитѣ подгория на Балкана. Името на Търново въ критически и вѣрни паметници не се срѣща преди края на XII столѣтие; по-отпреди, види се, е имало тука само една незначителна крѣпость.

Царевецъ (Хиссаръ), който въ старо врѣме е билъ собственно града Търново, сѣдалището на българскитѣ царе въ години 1186—1393, въ турския периодъ е билъ населенъ исклучително отъ Турци и сега, слѣдъ отиванието имъ, стои пустъ и празденъ. Единственното здание, което се е съхранило цѣло върху пространното му *plateau*, окръжено отъ всичкитѣ страни съ вертикални стрѣмнини, е една джамия, съградена 1435 на мѣсто на една черква св. Петка; тя сега служи за воененъ складъ. Всичко друго са купища отъ тухли и камънѣ, основи на дребни кѣщици

обраснали съ трѣва и коприва, и между всичко това кръстосватъ стѣрми, криви и тѣсни улочки. Великомѣстенъ е входътъ въ крѣпостъта отъ страна на нинѣшния градъ — единъ природенъ камененъ виадуктъ, на най-тѣсното мѣсто сдвамъ четири метра широкъ та високъ да ти се глава замае. безъ обграда; това мѣсто Търновцитѣ го наричатъ „Канарата“, Турцитѣ „Кая баши“. На дѣсно и на лѣво види се дълбоко долу рѣката Янтра; отъ една страна дохожда отъ Габрово, обикаля послѣ цѣлия Царевецъ почти съвсѣмъ на около и повръща се отъ другата страна пакъ къмъ насъ, за да си прокара пакъ по-далече къмъ сѣверъ. Виадуктътъ на едно мѣсто е пресеченъ до самото дъно; презъ този отворъ горѣ е положенъ единъ примитивенъ мостъ съ сводъ (кевгиръ) и като стоншъ долу, можешъ да видишъ презъ него пейзажътъ отъ сръщната страна като нѣкаква картина въ едно каменно черчево.

Горѣ въ крѣпостъта съгледахъ още съвсѣмъ ясно шестиятъ ъгълникътъ на стѣнитѣ съ петътъхъ врата, както е описанъ у турскій географъ Хаджи Халфа († 1658). Въ неговото врѣме, види се, че сж стояли още окръжаващитѣ стѣни; отъ тогава тѣ не сж били нарочно разрушени, но по причина на лошата имъ постройка распаднали сж се полѣка подъ влиянието на вѣтроветѣ и дъждоветѣ та сж се струпали долу въ дълбочината. Всичката имъ работа е много груба. Стѣнитѣ, до колкото може да се сжди по основитѣ имъ, които на мѣсти и до тосъ часъ сж съвсѣмъ добръ спазени, бѣхъ доста тънки, сѣдвахъ рѣбътъ на каваритѣ съ всичкитѣ му извити мѣста и тукъ тамъ малко понискавахъ на вѣнъ отъ линията. Направата имъ е отъ камъне, които не сж твърдо съединени съ добръ сръдовѣковний орозанъ, но само слабо свързани единъ до другъ. Главнитѣ врата на западъ къмъ града и едни малки вратца на сѣверъ на страна къмъ Трапезица стоятъ още; освѣтъ това виждатъ се дири на единъ видъ стѣлаба въ

направление къмъ Арбанаси на сѣвероистокъ, послѣ пространнитѣ стѣни на едни врата, отъ които слазѣ пътя къмъ долната турска махла на югоистокъ, и найподирѣ мѣстото на единъ старъ исходъ къмъ югъ. При четвъртитѣ отъ реченитѣ врата стои на едно испъкнато мѣсто надъ пронастьта една четвъртиста барутхана съ желѣзни врата, която може би е направена отъ остатъцитѣ и на мѣстото на една древня кула. Чудно примитивна е постройката на двѣтѣ спазени градски врата. Нѣма тука никакъвъ сводъ; вратитѣ сж отъ горѣ просто покрити съ огромни хоризонтално положени греди, върху които тежи всичкото градиво на стѣната. Тази постройка напоменува понѣщо найстаритѣ гръцки врата въ развалинитѣ на Микени или Иннаде въ Пелопоннуса; тамъ надъ вратата отгорѣ е положенъ сжщо такъвъ единъ прагъ, но не отъ дърво, а отъ камъкъ. Найчудното мѣсто е самия върхъ на градището. Тамъ се издигва единъ видъ кръгла могила, единъ звоновитъ хлѣмъ, обрасналъ съ трѣва. Турцитѣ го викатъ *Чан-тепе* (звоновъ върхъ), понеже ужъ имало въ него законана една камбана; вѣроятно това име е взето отъ вънкашната форма на хлѣмницето. Жителитѣ приказватъ, че хлѣмътъ звучи куфо. Веучката му вънкашность неспада въ скалистия тукашенъ терренъ и азъ мисля, че той крие въ себе си засипанитѣ развалини на нѣкоя черква съ кубе. Раскопки единъ день ще можътъ да рѣшатъ този въпросъ¹⁾.

Трапезица лежи на сръщаниятъ дѣсенъ брѣгъ на Янтра и е малко по-низка. Тя е едно изолирано plateau отъ почти сжщата величина, съ дири на една окръжающа стѣна, която е била снабдена съ малки кръгли кули. Единственния пътъ на горѣ въскачва се отъ моста, който съединява

¹⁾ Подъ такова едно звоновито тепе Англичацѣтъ открихж между развалинитѣ на древний Халикарнасъ остатъцитѣ на прочутий Мавсолеовъ, и въ Вавилония въ сжщо такива баири намерихж се най-драгоцѣнитѣ паметници на древнееврейската обрзаванность. (Пр.)

двата брѣга на Янтра въ прохода между двѣтъ крѣпости. Всякото пространство горѣ е покрито съ основитѣ на лѣкои съвѣсмъ мѣнички четвъртисти здания, струва ти се, отъ частни кѣщички. Въ врѣме на руската оккупация профессоръ Дриновъ се залови да копае на страната, която е облягната къмъ Царевецъ, и откри тамъ двѣ малки тѣсни черквички. За олтарни камъне служиха имъ антически олтари (*βωμοί*) изъ развалинитѣ на Никюпъ, въздигнати на езическитѣ богове, на Олимпийския Зевсъ, на съпругата му Хера и на Атина Полнасъ отъ Никополчене, родомъ отъ Никеа (сега Исникъ) въ Мала Азия. въ испълнение на поржката на едно свещенническо общество (*βρωτοί*). Единиятъ надписъ е: Ἀγαθῇ τύχῃ. Δι' Ὀλυμπίῳ καὶ Ἡρᾷ Ζευτρίᾳ καὶ Ἀθηνᾷ Πολιάδι Δουκᾷς Ζένωνος Νεκκιστοῦ καὶ Νικοπολεῖτης ὑμνωδοῦς φιλοσεβαστοῖς τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθιξεν. Другия камъкъ има единъ подобенъ надписъ съ по-големъ и по-груби букви: Ἀγαθῇ τύχῃ. Δι' Ὀλυμπίῳ καὶ Ἡρᾷ Ζευτρίᾳ (изгледа като ΔΙΚΛΑΥΔΕΙΕΙΣ) Νεκκιστοῦ ὑμνωδοῦς ἱερνείκᾳ(ς) καὶ φιλοσεβαστοῖς ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέστησε.

Въ прохода между двѣтъ крѣпости лежи една малка уединена частъ (долния махала) на нинѣшния градъ съ три сръдовѣковни черкви. Подъ Трапезица стоятъ виднитѣ остатъци на черквата св. Димитрій, въ която се конюяха старитѣ български царие; тѣ сега сж снабдени съ една дървена стрѣха, която ги запазва отъ дъжда. Безъ да се впускамъ въ подробноститѣ, които се отнасятъ къмъ сръдовѣковната археология, споменувамъ, че живописетъ е двоенъ; по-стария живописъ съ словѣнски надписи е замаянъ и върху него е написанъ по-новия съ гръцки надписи. Това показва, че черквата и слѣдъ падението на българската държава е била употребена въ врѣмената на гръцкото черковно властвование и че отпослѣ полѣка е запустѣла. По двора лежатъ голѣми четвъртисти плочи безъ надписи, които неизгледатъ като надгробни плочи.

На сръща, на лѣвия брѣгъ на рѣка Янтра подъ Царевецъ, стои близу до моста пинѣшната митрополитска черква св. Петръ и Павелъ съ нѣколко очевидно отъ Никюгъ донесени стълбове — тѣсна, малка и тъмна, като великитѣ сръдовѣковни черкви въ България.

Нѣщо по-надолу стои край самитѣ води на Янтра черквата на св. Четиресетъ Мъченици, съградена въ 1230 год. въ паметъ на побѣдата при Клокотница, също едно малко здание. До войната тя бѣше джамия, но сега пакъ е възвръната на християнското богослужение. Освѣнъ живописа по стѣнитѣ има въ нея и други много любопитни наметници отъ старий и сръдний вѣкъ. Покривътъ е подпрѣнъ съ шестъ антически стълпове отъ различенъ видъ и боя. Въ първия чифтъ предъ олтара дѣсния стълпъ е обврнатъ съ върха си надолу. На долния му край има единъ грубо направенъ надписъ, сега превърнатъ: **КАСТРОН РЕДЕСТЪ**. Нѣма съмнѣние, че тукъ трѣба да се разбира познатото *καστρον Ραιδέστου*, градътъ Родосто не далеко на западъ отъ Цариградъ при брѣга на Пропонтида (Мряморно море). Ами какъ е дошелъ този стълбъ отъ крайбрѣжнето на Бѣлото море чакъ до тукъ, и то въ сръднитѣ вѣкове? Случаятъ е чуденъ, но не е самъ. Каницъ намѣрилъ въ развалинитѣ при село Абоба въ Шумненско подобенъ единъ стълбъ съ надписъ **КАСТРОН БЪРДИЗЪ** (*Donau-Bulgarien III, 356*), който показва къмъ крѣпостта *Burtudizus* между Хафса и Аюле-Бургасъ, на пѣтъ отъ Одринъ за Цариградъ (*Heerstrasse* стр. 49), която въ сръднитѣ вѣкове е била преименована на *Булгаробизонъ* и е забѣлѣжителна по едно разбиране на Византийцитѣ въ борбата имъ сръщу българскій царь Симеонъ (893). Българетѣ, види се, сж закарали тие стълбове, които сж стоели, може би, предъ градскитѣ врати, като трофеи у дома си задъ Балканитѣ, за да свидѣлствуватъ тамъ съ надписитѣ имъ за градове, завоевани

далеко на югъ при морето. Може би, че това е станжло въ врѣмето на самия Симеонъ († 927). Че Българетѣ сж имали обичай, да принасятъ такива нѣща дома си отъ побѣдоноснитѣ походи срѣщу Византия, за това има ясни доказателства. Крумъ е отнелъ отъ околноститѣ на Цариградъ антически статуи, между тѣхъ единъ лѣвъ и единъ змѣи (*δρακόν*), и Асѣновци не рѣдко сж донасяли въ Търново мощи на светии, събрани изъ гръцки градища.

Дѣсеня стълпъ на втория чифтъ е покритъ наоколо съ неправилиитѣ редове на познатия надписъ съ името на езическии българскии князь Мортагъ-ханъ отъ началото на IX столѣтие, съчиненъ на простии гръцкии езикъ (виждъ Бълг. История стр. 181 забѣл. 14). Право да се признажъ, зачудихъ се, като съгледахъ съ своитѣ очи този надписъ дѣйствително тука, защото чудното му съдържанне и уединеността му между другитѣ паметници бѣхж ми внушили съмнѣние, дали нѣма тука нѣкоя мистификация. Единъ Българинъ, Христо Даскаловъ, бѣше го преписалъ и обнародвалъ (1860) въ единъ рускии журналъ; отъ това врѣме никой не е билъ въ джамията, за да се увѣри въ сществованието му.¹⁾

На третия чифтъ дѣсеня стълпъ е подпрѣнъ върху единъ антическии надгробенъ камъкъ безъ надписъ; върху лѣвий стълпъ, който има за басисъ единъ камъкъ съ издѣлѣна воловска глава, четете се съ правилни словѣнски букви хубаво изтесанъ надписъ на царя Юанна Асѣна II върху битката при Клокотница 1230 и основанието на черквата цѣлъ въ Бълг. История стр. 337). И на черковнии дворъ сѣрѣхъ нѣколко древни остатъци, една главица (капителъ) отъ стълпъ, която сега служи за басисъ и пр.

Сегашнии градъ Търново, съграденъ върху една тѣсна банара на западъ отъ Царевецъ, нѣма никакви старински

¹⁾ Кавицъ (III 319) спомена единъ надписъ два метра дълъгъ, който е видѣлъ въ джамията върху единъ стълбъ; но тукъ има още и единъ българскии дълъгъ надписъ отъ 1230 година.

постройки. Предъ правителственият конакъ стои на една отворена площадъ единъ голѣмъ камъкъ съ надписъ отъ год. 203 слѣдъ Хр. отъ врѣмето на царя Септимия Севера и съ името на *ἱερωτάτῃ βουλή καὶ ὁ κράτιστος δῆμος Οὐλίπας Νικοπόλεως τῆς πρὸς Ἰστρὸν*, сжщия, който Каницъ (III, 342) е ископалъ върху бившето форумъ (пияца) на древния Пикополъ при Никюпъ и който отъ тогава е пренесенъ, не-знамъ отъ кого, въ Търново.

Правилни раскопки въ римските развалини при Никюпъ, както и въ старобългарските крѣпости на Търново сигурно ще могатъ да изнесатъ на явѣ много важни нѣща за обяснение на миналото на тия земи. *Nicopolis*, остатъцитѣ на *Ulpia Oesens* при устието на Искъра и развалинитѣ при Абоба сж отъ тие остатъци на древни градове, които не сж закопани подъ къщитѣ на модерни градища и при които слѣдователно нѣма никакво затруднение за подробни издирвания.

И въ Свищовъ, гдѣто стоеше градъ *Nogae*, главната квартира на *Legio I Italica*, има още всекакви паметници. Кѣмъ обнародванитѣ и познати вече надписи можъ да прибавя единъ надгробенъ камъкъ на единъ римски солдатинъ, който се намира въ турската махла срѣщу сахаткула върху една чешмя. Прѣписътъ ми е съобщилъ Г-нъ инженеринъ Прошекъ:

C. VALERIVS
C F FAB
LONGINVS HER
MIL LEG I ITAL
OVASELLI MAR
CELLI MILIT ANN
XIII VIXIT ANN
XXXIII
P. VALERIVS GER
MANVS COMMANI
PVLARIS ET HERES
F C.

Многобройни колонии е имало въ римското време въ предѣлътъ около Враца, при сѣверното подножие на западната Стара Планина, както и въ Видинското окръжие. Една забѣлжителна мѣстность е Кутловица на половинъ пѣтъ отъ Ломъ Паланка до балканский прѣходъ при Берковица, едно голѣмо село, сега сѣдалище на единъ околийскій началникъ, подчиненъ на префекта въ Берковица, и на единъ мировий съдия. Тука е съществувала една уединена турска колония, която показва, че мѣстото е имало въ време на османското завоевание нѣкоя стратегическа важность и че тогава е било тука по-голѣмо нѣгово мѣсто. При Кутловица наистина захващатъ, ако дохождашъ по равното поле отъ Дунава, първитѣ подгория на Стара Планина. Нѣколко стотинъ раскрача къмъ юго-западъ отъ къщитѣ на мѣстото види се една стърма терраса, която обладава всичката позиция; върху нея сръщатъ се между храстието стари зидове и основитѣ, казватъ, на една черква. Въ 1688 год. Българетѣ на близкия градецъ Чипровецъ, гдѣто до тогава се обработвахъ сръбърни рудници, възстанахъ, като се надѣвахъ въ настѣпването на австрийскитѣ войски къмъ Нишъ и Видинъ, но Турцитѣ разбихъ четитѣ имъ при Кутловица.¹⁾

Границето надъ Кутловица е старо. Въ минѣлата година ископахъ тука единъ надписъ и искахъ да го употребя пакъ другагъ, но случайно минавалъ презъ Кутловица Негово Височество Князътъ на България, видѣлъ камѣка и заповѣдалъ да се пренесе въ София, гдѣто се помѣсти той между скромнитѣ начала на музейнитѣ сбирки при народната библиотека. Плочата е 78 сантиметра висока, 30 широка и 25 дебела, долѣ пречупена и има една дупка направена съ желѣзо, което показва, че е служила въ по-ново време при нѣкое здание. Първитѣ три реда сѣ писани съ голѣми правилни букви, другитѣ съ малки и не-

¹⁾ Вижъ Бѣлг. История стр. 611.

правилни. Началото нѣма. Всичкитѣ редове сж 33. Ето четеньето на надписа:

. Longini legati Augusti pro praetore vexillatio
legionis XI Claudiaе sub cura Flavii Maximi centurionis legio-
nis eiusdem, Severo et Sabiniano (consulibus). Beneficiarius
consularis Ulpius Alexander. Principales: tesserarius Iulius Aeter-
nalis, tubicen Aurelius Postumus, cornicen Valerius Rufus, me-
dicus Aurelius Artemo. Imunes venatores: Iulius Longinus et
Flavius Valerius. Cohortis I: Calpurnius Tertianus, Valerius
Felix, Flavius Valens, Aurelius Pedito, Flavius Heracla, Aurelius
Tiberinus, Iulius Marcus, Aurelius Ceronius. Cohortis II: Aurelius
Appianus, Flavius Reginus, Aurelius Caireas, Valerius Fronto. Iu-
lius Claudianus. Cohortis III: Iulius Hortensis, Aelius Martialis.
Valerius Valens, Antonius Valens, Pontius Pontianus, Valerius
Antonius, Valerius Rufus, Claudius Ianuarius. Cohortis IV: Aelius
Paulus, Aurelius Germanus, Aurelius Sanctus, Valerius Maxi-
mus, Antonius Valens, Iulius Valens, Valerius Longus, Ulpius
Bassus, Flavius Primus. Cohortis V: Aelius Apollodorus, Aelius
Sabinus, Iulius Flaccus, Aurelius Helenus, Aurelius Artemo.
Cocceius Longus, Atilius Crispus, Aurelius Quadratus, Aelius
Apelles, Flavius Alexander, Iulius Nigrinus, Aelius Antulinus.
Aelius Victorinus, Cervius Maximus, Valerius Firmus, Aelius
Flavinus, Petronius Valens, Longinus, Valerius Valens.
Iulius Alexander, Aurelius Mateio (?), ifs Iu ,
umius Quadratus, Mummius Celer, Tri Vale . . . , Fla-
vius Tertius, Aurelius . . iulinus, Claudius Pontianus, Aurelius
Niger, Valerius . . . nens, Flavius Longinus, Iucu . . . ,
Iulius Vindex, Aurelius D , Aurelius ninus, Iucun . .
Decurio: Pomponius Erculianus PX (?), eques XI Claudiaе . .
. 1)

1) Отъ името на титуларнитѣ консули Севера и Сабиниана се види, че надпи-
сътъ е отъ год. 155 слѣдъ Хр. отъ врѣмето на императора Антонина Пия. На обяс-
нението на този надписъ, споредъ моя преписъ, е посветилъ лани една статия про-
чутия историкъ Моммсенъ (Vexillatio legionis XI Claudiaе, въ археол. журналъ *Ephe-
meris epigraphica*, томъ 4 стр. 524 до 531). Камъкътъ, съдържава имената на една

Да кажемъ нѣщо и за столицата на новото Българско Княжество. Тъждествеността ѝ съ римската *Сердика* и съ сръбдовѣковния *Срѣдецъ* на Българитѣ и *Триадица* на Византийцитѣ неподлежи на никакво съмнѣние. Но до сега се намѣрихъ твърдѣ малко паметници. Всичкитѣ нови постройки, правени въ послѣднѣо врѣме, падатъ, както ми се струва, вѣнъ отъ междитѣ на древния градъ, въ градинитѣ му, които сж се простирали предъ вратата му въ направлението на нинѣшния Цариградскій пѣтъ и на шосето къмъ Етрополскій Балканъ. При копане основи се намѣрихъ само монети, остатъци на канали и водопроводи и тукъ тамъ и римски гробища. Въ този предѣлъ стои и развалената черква на св. София, споредъ която града отъ ХП столѣтие насамъ си е промѣнилъ името; койъ знае, дали тя не е била вече вѣнъ отъ града като нѣкой укрѣпленъ мѣнастиръ.

Старата Сердика лежи погребена подъ еврейската махла, подъ чаршията, при която се намира стария разваленъ безестенъ (казватъ че нѣкое врѣме е ималъ деветъ кубета) и пространныя каравансарай, и подъ околноститѣ на топанитѣ извори (+ 40° R.), които излизатъ изъ земята въ самия градъ. Всичкитѣ малки сръбдовѣковни черквници на София се намиратъ въ тази частъ, най-повече въ нинѣшната еврейска махла. Тѣ сж сжщитѣ, който изброява 1578

vexillatio, сирѣчь единъ отдѣленъ отрядъ отъ Legio XI Claudia, която въ врѣме на царя Траяна е стояла въ Германия при брѣговетѣ на Рейна а, види се, отъ царя Антоинъ е била премѣстена въ Мезия, гдѣто е останала до края на четвъртото столѣтие. Постоянниятъ ѝ лагеръ бѣше въ Дуросторумъ (Силистра). Оная vexillatio, отъ началството на центуриона Флавия Максима е била съставена, види се, отъ 80 водачи изъ различнитѣ кохорти (дружини) на легията и стояла е въ нѣкой кастелъ въ Кутловица, гдѣто споредъ всичката вѣроятностъ е била граница между тогавашнитѣ провинции Moesia superior и Moesia inferior; тази граница е достигвала (за това има свѣдѣния) до Дунава при устието на Цибрица. Началото на надписа нѣма, тъй щото не се види, защо е билъ подигнатъ, можеби за почетъ на нѣкои богове или на самия царъ Антоинъ Пий. Въ надписа се споменува (първата дума) тогавашния легатъ (губернаторъ) на провинцията Долна Мезия Титусъ Флавинусъ Лонгинусъ, за чгото се знае и отъ единъ надписъ изъ другия край на провинцията, намѣренъ въ развалениятъ на римскій градъ Томи при Кюстенджа въ Добруджа. (Пр.)

нѣмскій пѣтникъ Герлахъ, тъмни и тѣсни здания, както търновскитѣ черквици.¹⁾ Потонѣтъ имъ лежи дълбоко подъ днескашната земска повърхностъ. Еврейската махла се намира на едно мѣсто като хлѣмъ, който не е природенъ, но съставенъ на много метра дълбоко отъ развалини, камъни, тухли и срутени стѣни. На всѣкъдѣ тамъ излизватъ на явѣ голѣми тесани камъни, тукъ тамъ и остатъци на древни сводове, сръдовѣковни, може би, и по-стари. При всѣка постройка намиратъ се огромни основи и зацепени остатъци на стари зидове. Бждѣщето нивелиране и планиране на тоя старъ вжтрѣшенъ градъ, който сега е една смѣсъ отъ порутени, одърпани кирпичени кѣщици съ единъ лабиринтъ на тѣсни, криви улички, безъ съмнѣние ще искара много нѣщо за археологията.

Остатъци на стари, много широки и солидни каменни стѣни съ кръгли кули виждатъ се вѣнъ отъ града кѣдѣ сѣверъ при шосето за въ Ломъ Паланка, само нѣколко раскрача задъ послѣднитѣ градски кѣщи; описани сж вече отъ Каница, който внесълъ въ книгата си даже и едно изображение отъ тѣхъ. Друга една частъ отъ градска стѣна, широки, твърдѣ хубаво направени основи, отъ голѣми печени тухли, намѣри се на спусъка, който задъ нинѣшния княжескый дворецъ спада на една десетина метри дълбоко къмъ по-низката вжтрѣшностъ на Софийското поле, подъ старата кавалерийска казарма надъ капанската махла; отъ него може да се заключи за сѣществованието на една съвършено правилно направена градска стѣна — вѣроятно римското укрѣпление на града.²⁾ Това ще сж сѣщитѣ стѣни.

¹⁾ Герлахъ споменува въ София 12 черкви: св. Марина (митрополийскый храмъ), три черкви св. Николай, двѣ св. Петка, една св. Недѣля, св. Архангелъ, Вознесеніе, „всички светии“, Іоанъ Предтеча и св. Лука. Неговото крайне любопитно пѣтописание заедно съ всичкитѣ други по-важни пѣтни записки за България изъ XV, XVI и XVII столѣтие мислѣхъ да преведѣхъ за въ иджцитѣ книжки на „Пер. Списание“. (Пр.

²⁾ Това бѣше подъ зданието, дѣка се помѣщавя сегдъ княжеската канцелария и Държавни Слѣтъ.

които разори Атила, които Юстинианъ възобнови, които византийскитѣ царюве отъ династията на Комнинитѣ считахъ за главна подпорка на своето господарюване по тия мѣста и които ги видѣхъ кръстоносцитѣ на похода си презъ византийскитѣ провинции. Когато мнѣхъ презъ тука френскій рицаръ Бертрандонъ де ла Брокиеръ (Bertrandon de la Brosquière) въ 1433 год., стѣнитѣ бѣхъ вече разрушени до дѣно, види се, нарочно отъ Турцитѣ; но още Веранциусъ 1553 и Герлахъ 1578 съзрѣли вѣнка отъ града остатъци на укрѣпления, може би сѣщитѣ, които ги виждаме днеска край Ломскія пѣть. Колкото може да се сѣди споредъ тия остатъци, четверожгълникътъ на стѣнитѣ на старата Сердика трѣба да е обнемалъ едно твърдѣ голѣмо пространство. За срѣдовѣковната София въ врѣмето на Комнинитѣ намѣрихъ нѣколко драгоцѣнни подробности въ единъ ръкописъ на Рилскій мѣнастиръ, сирѣчь въ едно още неиздано житие на св. Іоаннъ Рилскій, съчинено отъ познатий византийскій хронистъ Георгій Скилицесъ и прѣведено на старобългарски. Скилицесъ е живѣлъ въ Срѣдецъ (това старо име още днеска насѣдѣ е познато) въ днитѣ на царя Мануила Комнина (1143—1180) и приписвалъ исцѣлението си отъ една болѣсть, която го бѣше тахъ нападнала, на св. Іоанна Рилскаго, тѣлото на което тогава се е съхранявало въ тоя градъ. Нѣкогашния „блестящій и благородний градъ“ (*civitas ampla et nobilis*) на Римлянитѣ тогава бѣше съграденъ най-повече отъ дърво, даже и храмъ на св. Лука бѣше една дървена постройка. Случвахъ се и голѣми пожари. Една черква на св. Іоанна Рилски, която въ врѣме на царя Мануила е съградилъ „Пеовецъ Грудасъ“ и то отъ камѣкъ, стоеше до самата градска стѣна; споредъ мѣстнитѣ предания тя се намираще близу до голѣмитѣ топли извори.

До сега всичкото ми търсение старински надписи въ града бѣше напусто¹⁾. И въ 16 столѣтие не се е намѣрвало отъ тѣхъ, защото тогавашнитѣ пѣтници отъ тука нищо не съобщаватъ, а отъ Нишъ и Пловдивъ доста много. Въ турекитѣ гробища вънка отъ града виждатъ се много парчета отъ антически гладки стълпове. Най-голѣмата частъ на древний материялъ, види се, че е употребена за съгражданието на голѣмитѣ джамии, на Бая-Баши Джамиси при банитѣ, на Буюкъ Джамия съ деветъ куршумени кубета и на Черната Джамия. Близу до Буюкъ Джамия намѣрвалъ се е пространния палатъ на румелийскитѣ беглербегове, какго го описватъ старитѣ пѣтнественници, сѣдалището на върховния началникъ на всичкитѣ провинции по полуострова въ течение на цѣли три столѣтия. Той е изгорѣлъ въ началото на нашия вѣкъ и мѣстото му, което останѣ праздно, е завзето отъ публичната градина.

Около града има много любопитни паметници. Въ Софийското окръжие съществуватъ не по-малко отъ 22 стари малки черквици и мѣнастири, всички подобни на ония тѣсни и тъмни храмове въ Търново и София. Най-голѣмото съкровище, което тѣ съхраняватъ, сѣ стари изографии, на пр. въ Бояна при подножието на Витоша много хубаво съхранени ликове на българския царь Константинъ Асѣнъ и царица Ирина, както и на севастократора Кало-

¹⁾ Отъ тогава, когато писахъ статията, намѣри се найподирѣ единъ надписъ въ черквата св. Спасъ (Вознесение), който сега е помѣстенъ въ народната библиотека. Върху камъка има изображение, горѣ двѣ лица, едно съ копие и щитъ, долу единъ мъжъ между два коня и подъ това слѣдва надписъ:

D M F I
FELIX SIC
N. DIVIT VIXIT
AN XXX CIVIS . . .
BIANENSIS

Слѣдователно това е надгробенъ паметникъ на единъ Римлянинъ, гражданинъ Амбианскій (civis Ambianensis), сирѣчь изъ диескашния градъ Amiens въ сѣверна Франция. (Пр.)

яна и съпругата му изъ год. 1259. Нѣкои отъ тия за отечественната история тѣй драгоцѣнни изображения сж копирани по мое настояние за Софійскій музей отъ единъ домашенъ живописецъ (Ц. Симеоновъ отъ Трѣвня). Въ Бояна служи за олтаренъ камѣкъ единъ голѣмъ антическій капителъ отъ стѣлпъ въ коринтскій стилъ; близу отъ тамъ намиратъ се много монети отъ царя Проба и Аврелияна и въ близката долина стоятъ върху единъ стърменъ рѣтъ остатъцитѣ на малката крѣпость Βολώνιον, която споредъ разказа на Кедрина въ 1015 год. царъ Василий II отнѣ на Българитѣ.

Дири отъ старий вѣкъ срѣщатъ се и отъ татѣкъ Витоша около изворитѣ на рѣка Струма. Въ храма на селото Чирква има въ стѣната зазиданъ единъ надгробенъ камѣкъ съ думитѣ Ἀσκληπ... ἐποίησε... ἔτη. Развалини на кастелли (крѣпости) и надгробни надписи, съчинени на латински, срѣщатъ се даже и въ планинскитѣ предѣли на Трънскій окръгъ.

Едно мѣсто съ сжщата археологическа важность като Стара Загора е градъ *Кюстендилъ*, Colonia Ulpia Pautalia на Римлянитѣ, Велбуждъ на срѣдовѣковнитѣ Словѣне, Беобушка Баня, „Костаница Баня“ или „Константинъ Баня“ на пѣтописанията изъ XVI столѣтие; сега още жителитѣ на цѣлото окръжие го викатъ най-повече просто *Баня*. Лежи въ едно прекрасно и много плодовито поле, обиколено отъ високи планини, презъ което тече отъ части рѣката Струма, при сѣверното подножие на Осоговскитѣ планини. до 6000 стопи високи и обрасли съ гора. Единъ топълъ изворъ съ необикновенно висока температура¹⁾ излиза на горния край на града и снабдява деветъ бани. Съ своитѣ овощни градини и съ хубавитѣ си околности *Кюстендилъ* е покрай Казанлъжъ едно отъ най-живописни

¹⁾ Споредъ мѣрението на Г-ня Тодора Иванчова, директора на Кюстендилското държавно реално училище, главний изворъ има + 60° R. топлина. (Пр.)

мѣста, който познавамъ въ тия страни. Паметници отъ древнитѣ врѣмена на сѣдѣ излѣзватъ на явѣ. Въ калѣдрѣмътъ, въ стѣнитѣ на джамиитѣ и хамамитѣ, както и въ близкитѣ села виждатъ се грѣцки надписи отъ врѣмената на римскитѣ императори, всичко на грѣцки езикъ. Върху единъ камѣкъ, който сега се намира въ мостътъ презъ Струма единъ часъ отъ града вѣдѣ Дупница, чете се и самото име на Пауталия. При копанне край новото реално училище намѣрихъ се лани презъ Августа огромни основи, массивни тежки квадри, може би, фундаментитѣ на една римска баня. Но по-обширно едно извѣстие върху тия паметници трѣба да си остане за други пѣтъ.

Осоговскитѣ планини сѣ граница между България и Турция. Изъ Македония между друго чухъ за паметници отъ срѣща границата въ предѣлтъ Малешово, за единъ дълъгъ латински надписъ съ името на царя Гордияна въ града Джумая, за развалинитѣ на крѣпостъта Хотово при Мелникъ — срѣдовѣковния *Χότορος*, който Акрополита споменува въ срѣдата между градоветѣ на Родопитѣ, *Στοῦρπιον* (сегашний Стобъ до селото Рила) и *Βελεβοῦσδιον*. Въ селото Дебрене на сѣверъ отъ Мелникъ въ долината на Струма ископва се много „писано камѣнье“; между друго има тамъ една плоча съ примитивно изображение на три глави, една край друга, и съ почупенъ надписъ: . . . αφριτω(?) ἀδελφῶ καὶ τῆς γυναικί (така) αὐτοῦ μνήμης χάριν.

За античeskата и срѣдовѣковната география има още доста да се издирва въ вѣтрѣшността на Родопитѣ, въ долинитѣ на Места и Арда, които сѣ пълни съ византийски разрушени крѣпости. Срѣщу Неврокопъ на другия брѣгъ на Места лежатъ остатѣци на единъ старъ градъ, за който преданията казватъ, че се е викалъ Никополъ — античeskий *Nicopolis ad Nestum*. Въ името на селото *Смилянъ* (турски Исмиланъ), въ срѣдоточието на предѣлтъ Ахжръ Челеби при изворитѣ на Арда сѣ остатѣци на стари

згради, спазило се е въспоминание на византийската провинция $\theta\epsilon\rho\mu\alpha\ \tau\omicron\upsilon\nu\ \Sigma\mu\omicron\lambda\epsilon\nu\omega\nu$.

И въ София и въ Пловдивъ¹⁾ е турено вече начало за събиране на музеи, въ Пловдивъ при дирекцията на просвъщението, въ София при народната библиотека, която е основана въ врѣмето на оккупацията отъ профессора Дринова и сега се помѣщава въ Голѣмата Джамия; тя брои сега вече до 9000 томове. Подновение дѣятелността на Българското книжовно дружество въ София сигурно ще даде новъ потикъ за изпамѣрване и обнародване на стари паметници.

¹⁾ Въ статията бѣхъ тука помѣстилъ въ една бѣлѣжка като допълнение къмъ сборката на Дюмона два кратки грѣцки надгробни надписи, намѣрени въ Пловдивъ, отъ които единия видѣхъ въ двора на дирекцията на общитѣ згради, другия въ двора на конака, но и двата сѣ испочупени и съдържанието имъ е лишено отъ всички любопитностъ; за това ги несъобщавамъ въ превода.

ЕДИНЪ ЕПИЗОДЪ ОТЪ МЕХАДИЯ.

Отъ Василъ Поповича.

„Тебѣ калямъ, дѣшти,
Усѣштай се, снахо.“

Бълг. нар. пословица.

I.

Това бѣше прѣзъ лѣтото на 1870 година. Както всѣка година, тѣй и това лѣто въ Херкулесъ-Бадъ (Меадиа) имаше голѣмо стечение народъ отъ всѣкъдѣ: отъ Нѣмско, отъ Сърбия, отъ Бѣлгария, а особито отъ Румѣния. Всички-тъ громадни хотели бѣхъ прѣпѣлнени съ посѣтители. Едни отъ тие посѣтители бѣхъ наистина болни, подъ строга докторска диета; други полуболни, сир. нито болни, нито здрави; трети прѣздрави и прѣчитави, увлечени, може би отъ общия порой на прадзнитѣ любители за всѣкакви лѣтни расходки по банитѣ и минералнитѣ води. Измежду послѣднитѣ имаше и такива, които не съвпадахъ нито въ една отъ горнитѣ три категории, наошли най-много изъ Влашко, Богъ знае по какви своеобразни капризи, нито да се цѣрятъ, нито поне да се ползоватъ отъ чистия въздухъ на привлекателната романтическа мѣстность, а, може би просто защото имъ било дотегнало да се излежаватъ безъ работа въ мошинитѣ си. Подобнитѣ се влачахъ насамъ по татакъ, като полусънни, прозѣвахъ се продължително, гласно и зѣпахъ безцѣлно прѣдъ всѣка достойна за забѣлѣзване маловажно или незаслужвающа никакво внимание въщица било то хотелъ или просто орнаментъ, статуйка на зданията

бармеевъ, капителъ, корнизъ, било продавница съ разни практически или разкошни предмѣти, на нѣкое громадно дърво, къшкъ, цвѣте, билка, мостче, камъкъ, скала, пещерка, сълбичка, пжтечка, която води къмъ нѣкой планински върхъ, и т. н.

Или какъ, врѣменното Мехадийско население растѣше прогресивно, пълнѣяше; мѣстността ставаше по-чувствителна, сжжпотията по-неизносна: Фиоринитѣ хвърчаха въ множество, но при все това никой не можаше да се похвали съ нѣкое особно удобство и съ задоволяванието си. Тѣй или иначе, кждѣ половината на Юния Херкулесъ-Бадъ прѣдставяше вече едно общество отъ врѣмenni жители, съставено отъ разни народности, отъ различенъ полъ, различни звания, нрави и характеръ. Отъ утрото до вечерта всичко се движаше и се суетеше: едни бързаха да клснатъ въ подземнитѣ горещи ванни; други се расхождаха, прѣснати по горитѣ и върховетѣ на планинитѣ; трети се забавяваха въ ресторанитѣ и кафенетата; четвърти посѣщаваха моднитѣ магазини, или пакъ се движаха пазадънапрѣдъ по обширната, чиста и гладка площадь. Имаше и такова господа джентелмени, на които ремеслото бѣше карточната или азартната игра (комарътъ); заврѣни въ стаята на нѣкое кафене, тѣй старателно прѣмѣтаха картитѣ и великодушно обираха единъ другиго.

Изобщо до солидното, важното и сериозното сѣдеше или крачаше неджгавото, смѣшното и легкомисленното, а до него, най-често лицемѣрното и изкуственното, подправеното и лъжливото, до което редомъ почиваше или се ксатяше комичното, а още по-често — отвратителното.

Тукъ човѣкъ виждаше нѣкой принцъ или важна личностъ да се расхожда сжщо така важно, като че подъ ржка съ собствената си горда аристократическа мина, тамъ генералъ, офицеринъ, катанъ (войникъ) или нѣкой обикновенъ смъртний — търговецъ, чиновникъ, простъ писецъ,

музикантинъ, по-нататъкъ нѣкой сибаритъ или сибаритка и т. п., слѣдъ която се влѣчеше нѣкой старъ ловеласъ или къпавъ дъртелъ; още по-нататъкъ нѣкоя кокона съ кончетата си или дудука съ дудучкитѣ си, натруфени, размазани, размирисани, укичени съ разни скъпи дрипи, съ скъпоцѣнни камъни и съ други разни лъжи-очи украшения: всичко това се движаше, едни съсърдоточени въ самосебѣси, други равнодушно, трети съ изгледъ, като че миришахъ въздуха, четвърти съ пълна апатия въ лицето си, пети съ едно особно изражение, неприлично нито на екстазъ, нито на пасивностъ, най-сетнѣ имаше и таква, на които въ очитѣ и въ гласа съглѣждаше се и се чуваше една дълбока, ако не прѣзрителна прония. Съ една дума, всѣки бѣше заемнѣтъ по своему, споредъ физическото си състояние и нравственното си настроение.

II.

Него день, къмъ който се отнася и настоящий разказъ, мнозина слѣдѣхъ подъ навѣса (издаденій покривъ) на единъ ресторанъ, пияхъ обикновенното си утренно вайсъ-кафе (кафе съ млѣко) и се разговаряхъ по между си. Часътъ бѣ станалъ десетъ. Слънцето стоеше високо надъ Мехадия; юнската жегга почеваше; въздухътъ бѣше топълъ, приятенъ и тихъ; природата дрѣмаше. Приятната зеленина, съ която се бѣхъ постлали гигантскитѣ хълмове, съичаститѣ дървета по тѣхъ, привличахъ погледитѣ на публиката и ѣж каняхъ, мамахъ при себѣ си. До обѣдъ оставане още два часа. Слѣдъ утрѣшната баня, обикновено, всѣки трѣбваше да иде да се порастѣнче единъ два часа, едно за да извърши прѣдписанието на докторитѣ, друго за да се налага съ дѣвственний чистъ въздухъ и да си възбуди апетита, по български ищаха за ядене. На тоя пѣтъ мнозина се бѣхъ сговорили да се искачатъ на върха на единъ отъ близкитѣ високи Мехадийски вър-

кове, за да погледатъ отъ тамъ на величественната, великолѣпната и живописна околностъ. Бѣхъ се напанили вече, когато отдалечъ се зададохъ едни покрити кола съ два коня, също като ония, въ които се довозватъ или отвозватъ пѣтницитъ отъ Оршова за въ Херкулесъ-Бадъ и обратно отъ Мехадиа за въ Оршова. Разумѣва се, въ едно такъво затѣнено мѣсто срѣдъ Карпатскитѣ планини, срѣдъ едно подобно общество, гдѣто всѣки, ще нече, трѣбва да търси минутни развлечения, естествено бѣше всѣкъ да се интересува съ новоприбивающитѣ: кой е, какъвъ е родомъ, отъ гдѣ ли е, не носи ли нѣкоя по-прѣсна новина? И множеството се спрѣ и срукиж да зърне на пристигвающитѣ.

Колата караше единъ младъ и силенъ Влахъ. Той пибаше конѣто и, незнамъ защо, все се кандукаше то на дѣсно, то на лѣво, също като чловѣкъ, който си допуснаж да си направи кейфа по-вечко, отколкото може да допуси умѣренността и здравий разсѣдъкъ, или по-добрѣ да речемъ, въ ущербъ на хорската прѣсѣда. Или какъ, той биеше конѣто безжалостно, подсвирваше имъ, нунушаше имъ, нѣщо бърбораше и викаше сърдито прѣзъ жѣби, отъ което животнитѣ по-вечето припускахъ, отколкото крѣтажъ обикновенно.

Страшнѣй трѣсъкъ отъ колата подпласи всичка Мехадиа. Мързеливитѣ и прѣздрави кокони, които до тоя часъ още се излежавахъ на мекитѣ си постилки въ номерата и си въображавахъ на свобода пикантната си хубостъ въ тоя или они костюмъ, веднага скочихъ отъ одроветѣ, и всѣка отъ тѣхъ се завтече къмъ прозореца, повдигна завѣситѣ, увисна въ най-небръжното си утренно дезабиѣе-деколте въ растворения прозорецъ и впи жеднитѣ си погледи въ колата. Въ една минута десетки прозорци бѣхъ растворени и още толкова любопитни женски личности се показахъ въ тѣхъ.

Тихий въ него врѣме Херкулесъ-Бадъ като че се съживи. Не се чуваше друго, освѣнѣ питанія сжсѣдъ на сжсѣда: що е? Кой? Що става? Но както тѣхното, така и недоумѣнието на други много любопитни не трая много врѣме, защото наскоро колата се спрѣхъ прѣдъ управлението на мѣстнитѣ бани, и всички можахъ да видятъ сами и да се обѣдятъ въ сжщественната причина на шума.

Въ колата сѣдеше една госпожа съ капелина на главата си и съ ржкавици на ржцѣтѣ си, при това въ най-разлютоено състояние, защото съ едната си ржка тя забраняше двѣ гурелови дѣчица 6- до 8-годишни, а съ другата махаше на халосъ надъ главата на компаньона си, вѣроятно нейния мжжъ и баща на дѣцата. Отъ своя страна тоя любезенъ компаньонъ, женоподобно се отбраняше, като си закриваше лицето съ двѣтѣ ржцѣ отъ чевръститѣ и мълниеподобни женини си нападения. тѣй щото и самий коларъ, въ избѣжаніе на едно нечаянно и неумышленно посѣщение на чуждитѣ плѣсници по тѣла му, и като не му се щѣше гърбътъ му или главата му да испита едно неприятно съприкосновение съ тѣхъ, отклоняваше се на дѣсно, на лѣво, сѣдейки на козлитѣ.

При вида на едно подобно жалостно приключение, почти всичкитѣ чайни и нечаяни гледачи стекохъ се на площадта да глѣдатъ. Дамитѣ отъ прозорцитѣ мѣтахъ върху публиката торжественнитѣ си погледи, нѣкои и други полусънни ступане, привлечени сжщо отъ любопитството, явихъ се у сжщитѣ прозорци и съ негодование глѣдахъ на трагикомическата картина; сегисъ-тогисъ тий изричвахъ по една такава красна думица, отъ която и послѣдний грубианъ би се засрамилъ и отвърнѣлъ.

— Де, де, мжжо, що ти станъ? чуваше се отъ единия прозорецъ.

— Полудѣли ти? викаше други гласъ отъ други прозорецъ.

— Посвѣни се, мъжо, засрами се! говори ли се тъй просташки? извика единъ дрезгавъ женски гласъ отъ прозореца на отсѣщний горний катъ.

— Тѣй му трѣбва, ваджията, като е мужикъ! изговори една кокона у сѣсѣдния прозорецъ, но тѣй силно, щото гласа ѝ да се чуе добръ на площада.

— Жено! чу се други силенъ, рѣшителенъ и строгъ гласъ: млъкни, жено!

— Е. не щж, не щж да мълчж, защо да мълчж? щж говорж, на, на пукъ! отговори не по-малко рѣшителний и опаченъ женски гласецъ.

Слѣдъ това послѣдва една силна мъжка псувня, и поченатий по тоя начинъ неприятенъ разговоръ веднага се прѣкъснж.

Въ часа, когато чистолюбието на много кокони почеваше да се раздражня и общото негодование растеше; когато подобнитѣ мили разговори привлекохж незаслуженото внимание на публиката, и мнозина се обѣрижжж кждѣ прозорцитѣ, а послѣднитѣ, по нѣкое съображение ли на живущитѣ задъ тѣхъ, или въ избѣжение на нѣкои уроки върху коконитѣ отъ страната на дързостнитѣ любопитствующи, почнжжж единъ слѣдъ други да се затварятъ; сцената въ колата слѣдваше обаче еднакво, ако не и съ по-голяма сила.

Мнозина господа се бѣхж натрупали около колата и съ голѣмо любопитство приемахж примѣрно поучителния урокъ отъ масторитѣ на сцената. Други господа по-отдалечени отъ пѣприцето, които същото любопитство приличаше, тичахж като пощръклѣли за да не окжснѣжтъ и да видятъ съ очитѣ си това, което ставаше, и, то раснитвахж подробноститѣ на началото, то се смѣяхж, то подсвирвахж на всѣки начинъ.

Между тѣмъ, отъ часъ на часъ дѣлото въ колата взимаше по-сериозенъ характеръ. Кочиашинътъ бѣше скочилъ

отъ козлитѣ; той си отрѣсваше яката съ прилично учудване, придружено съ разни мимически тѣлодвижения, които давахъ на публиката да разумѣе, съ какви хора ималъ да прави, че като настоящитѣ си пассажири той никога не билъ видѣлъ въ живота си.

Въ колата пакъ коконата и разгнѣвенний ѝ съпругъ бѣхъ се вцепкали за прикосновеннитѣ си цѣлуфи и се държахъ яката, като вдървени, неподвижно, единъ другиму въ чернитѣ очи. Колѣнитѣ имъ се опирахъ о утробитѣ на дѣцата имъ. Отъ силното притисканье на родителитѣ си, очитѣ на нещастнитѣ бѣхъ испъкнали; тий дишяхъ прѣкъснато и тий жалостно пищяхъ, тий отчаянно, щото привождахъ въ умиление и най-флегматичнитѣ сърдца.

Нѣколко души бѣхъ се завтекли да измъкнатъ тия нещастни творения изъ подъ грамадната тегота на примѣрнитѣ имъ родители, но други ги удържахъ и имъ шепнахъ да се не мѣсятъ въ чуждитѣ расправи, като се основавахъ на туй, че мѣстото е снабдено съ доста будна и строга полиция, която си има грижата за всѣкого и за венчко.

Незнамъ, колко би се протакало това живописно положение на споборствующитѣ и на нещастнитѣ творения, ако не бѣхъ се евили наскоро между сърдоболнитѣ хора и нѣколко катана отъ мѣстната полиция, които щомъ видѣхъ работата, веднага се спуснахъ, взехъ дѣятелно участие, растървахъ споборствующитѣ родители, нахокахъ ги и ги накарахъ да си отслабятъ космитѣ; слѣдъ това тий издърпахъ дѣчицата изподъ колѣнитѣ на родителитѣ имъ, снехъ ги на земята и почнахъ да ги замиряватъ.

Струване се, работата се бѣ свършила съ толкова, защото добритѣ ступане като че се смирихъ на минута и само съ очитѣ си мѣтахъ мълниеподобни, огненни стрѣли.

Слѣдъ дѣцата слѣзохъ и родителитѣ имъ. Майката си оправи капелината и измачканитѣ дрѣхы, бащата косата и капата, която мѣтнѣ на едно ухо въ знакъ на юнашество.

Разумѣва се, това послѣдно обстоятелство не се поправи, па и никакъ неможеше да се поправи на гордата жена, понеже тя гордо и грозно изгледа мъжа си, готова да се вцѣпи изново въ честния перчумъ на поживанения си другаръ.

Отъ своя страна и мъжътъ не стърпѣ една подобна обида, и като че нова покана за двобой, отговори ѝ съ единъ равносиленъ прѣзрителенъ погледъ.

Настанѣ торжественна минута. Мъжътъ и жена му се изгледахъ мълчаливо, настрѣхнато, гордо, прѣзрително ококорено, сжщо като пѣтлитѣ, когато се готвятъ да се сбѣхтятъ. Мъжътъ си позволи прѣвъ да се усмихне прѣзрително; това бѣше извѣнпѣти много за жена му; търпѣнието ѝ се прѣснѣ.

Подобно на древнитѣ гладиатори, тя се поизправи, испѣчи се, пристѣпи малко напѣдъ, и хвърли единъ орлинъ и гордо торжественъ погледъ върху мъжа си. Сцената бѣше готова да се поднови; гледачитѣ удвоихъ вниманието си. Но тъкмо въ онова врѣме, когато всѣкъ се съмнѣваше още за възможността на едно вторично сепкане, мигновено, като блѣскавица, произлѣзе такъво чудо, което цѣла Мехадия не бѣ видѣла отъ поконъ вѣка: всичката публика охнѣ въ единъ гласъ.

По божий или по дяволския промислъ, мъжътъ трѣбваше да прѣтърпи още едно страшно унижение и да понесе пълната побѣда на жена си, защото май дългия му и на долу закривенъ носъ веднага се намѣри въ кочешкитѣ нехти на храбрата му ступанка. Хитрата и искусна стратегия нави на силата: Мъжътъ бѣше напълно плѣненъ за носа отъ жена си, която го поведе по широкия плацъ на Херкулесъ-Бадъ, придружавана отъ ревливитѣ си дѣчица; на тоя пѣтъ послѣднитѣ пицияхъ извѣнредно, неестественно, до Бога, и причинихъ спазми на много нервозни кокони.

III.

Който е посѣщавалъ Херкулесъ-Бадъ, навѣрно ще е видвалъ прѣкрасния фонтанъ срѣди площадта. Изъ срѣди коритото на источника издига се прѣкрасно издѣланний каменний пьедесталъ (подножие), на който е сложенъ громадний мѣдний Силачъ Херкулесъ правъ, полуголъ, полупокритъ съ кожата на убития отъ него дивъ звѣръ, съ една громадна тояга въ рѣцѣ, черенъ прѣчеренъ, приличенъ на днешнитѣ стари мангови потомци — кацавелитѣ.

Незнамъ, по кое съображение и вътрѣшно побуждение, отважната героиня повлече плѣнника си именно направо къмъ тоя источникъ и почнѣ да го обикаля, водейки мѣжа си за носа. При всѣко изравняване съ прѣдницата на Истукана, тя караше плѣнника си да се покланя на Херкулеса, като приговаряше по влашки: „se ne închinam,“ което прѣведено на български, ще рече: да се поклонимъ; а мжжътъ, прѣвзетъ отъ нестѣрпимитѣ болки въ носа, волею-неволею, покланяше се по мановението на безжалостната си побѣдителка.

Това бѣше едно оригинално шествие въ честь на тоя баснословенъ полубогъ. Зѣпающата публика, гладна за всѣкакви сѣѣни, грѣмнѣ отъ смѣхъ: тѣй искуснитѣ комици често възбуждатъ неудържимъ смѣхъ между присѣтствующитѣ въ театра, като схванжтъ истинския смислъ на пьесата и прѣдставятъ вѣрно, неподражаемо смѣшното въ ролата си.

Смѣхътъ на публиката подкустряше гордоста на неумолимата кокона. Нѣкой отъ зрителитѣ плеснѣ рѣцѣ и извика: браво! И ето че и други стотина души заплескахъ продължително и завикахъ: en avant! vorwärts! in nainte! напрѣдъ! илери! ἐμπρός! avanti! Но дамата нѣмаше нужда отъ много подобни насърчвания: Тя сама бѣше до толкова храбра, щото почти не обърнѣ внимание на

тия заявления отъ страната на публиката, и съ присърдце влячеше мъжа си за носа.

Тая сцена се извърши тъй бързо, щото, до гдѣто се завърнахъ удалившитѣ се катани за усмирението на новата буна между мъжа и жена му, послѣдната бѣше два пѣти заобиколила источника.

Крѣвъ течеше отъ носа на клетия мъжъ, а злобата на съпругата му все растеше и растеше. Какво усѣщаше вещастиия чловѣкъ въ това врѣме, не знамъ. Той бѣше непрѣклоненъ до едно врѣме, но болката го смири най-сетѣ; той презрѣ унижението си прѣдъ многочисленната тѣла, и се обади прѣвъ.

— Стига, жено, стига, изгугняви той: станяхме за смѣхъ на хората!

— Да те науча азъ тебе, отговори сърдчната му половина, за да повнишъ, кога си ме водилъ по моя воля въ Мехадия; ако ти понася, не ме слушай и не ме води други пѣтъ!

— Проклетъ да си, ако не ми отслабишъ носа; вижъ раскрѣпави ме, проклето, моля ти се, пусти ме!

Но намѣсто отговоръ, разярената тигрица изрѣмжа: *je ne incline pas!*

— Охъ, проклето, ще ми откъснешъ носа, пусти ме, ти казвамъ!

— Обѣщай ми, извика жена му, че догдѣто бждемъ въ Мехадия, ще ми изпълнявашъ заповѣдитѣ безпрѣкословно, ще ми служишъ на прищевкитѣ немедленно и точно.

— Щѣ, на дявола, щѣ, тука пусти ме!

— Ну, гледай, мъжо!

На послѣдния мигъ, когато умиловивенната по тоя начинъ жена се готвяше да освободи отъ нехтитѣ си мъжеския носъ, силната дѣсница на полицейския катанъ сложи се на рамото ѝ. Тя пусти носа на мъжа си, уривна се

като пантера, исплъзгнѣ се изъ подъ ржката му и извика грозно съ начумерено лице: Господине!..

— Мадамъ, имамъ длъжностъ да ви наумѣя да не правите безпорядъци и шумъ, защото, видите ли, тукъ не сте сами, тукъ има и други господа, които се нуждаятъ отъ съвършенна тишина и спокойствие, а вий съ вашитѣ глъчки и безобразия имъ ги отнемате.

— Махни се, отговори разлютената тигрица: никой не докача и не безпокои твоитѣ господа, нека си гледатъ кейфа; азъ имамъ расправия съ мъжа си, съ собственния си мъжъ, разумѣли ти? Той ми е мъжъ, азъ негова жена, имамъ право да си го накажжъ за непослушание.

— Ваша воля, госпожо, но азъ ви казвамъ, изпълнявамъ си длъга на службата и обязанноститѣ къмъ началството си, отговори кротко и прилично катантъ.

— На дяволитѣ, господине, съ твоята служба! Тукъ съмъ на свобода, на свободна територия, правѣж каквото си щжъ, чувашъ ли? Ще си го побияжъ, никой нѣма право да ми държи смѣтка за постжжкитежъ, които никого друго не докачатъ.

Това е то, че не сте въ Влашко, въ своята земя, мадамъ: Тукъ, наистина, всѣкъ е свободенъ, но пакъ е подчиненъ на общественния редъ и трѣбва да слуша и пазитъ пълното приличие, иначе. . . .

При тия думи госпожата изгледа катана високомѣрно, прѣзрително, отъ горѣ до долу и отъ долу до горѣ, като че пресмѣташе отъ гдѣ да го залови, ако би потрѣбвало да го нападне и накаже за дързостта му.

— Е, проговори тя прѣзъ стиснжти зжби, иначе, какво иначе?

— Иначе, госпожо, трѣбва да се подчините на закона и на мѣстния порядкъ!

Мъжътъ, който до това врѣме стоеше въ прилично разстояние отъ лудата си жена и бърпеше съ кърпата рас-

кървавения си носъ, приблизи се незамѣтно при катана и му шепнѣ да се не закача съ жена му: не ъж ли видишъ, дорече той, каква е раздразителна и опачна? Молиж те, остави ъж, болна е.

— То не ми влиза въ работата, спокойно и умѣстно отговори катанътъ; тука има такъво мѣсто, гдѣто се успокояватъ каквито и да сѣ разстроени нерви: една баня въ полицейската стая е доста, за да се опомни коконата ви.

— Е, още имали? попита жлъчно гордата мадама: да знамъ, че щѣ си изгубишъ кока и собственната коса отъ главата си, че ще си истрошишъ нехтитѣ, пакъ нѣма да се оставишъ на едного като тебе поцлювка да тури ржка отгорѣ ми, никога, никога, чу ли!

— Мадамъ! . . .

— Никога, не чувашъ ли! махни се отъ очитѣ ми! Господжата си промѣни лицето, тъй да рекъ, настрѣхнѣ. Упорството на катана бѣше излишно повече. И дѣйствително, той видѣ, че нѣма работа съ що годѣ обикновенна, смислена жена, и по необходимостъ отвърнѣ се отъ нея, погали дѣцата, усмири ги и се пооттегли на страна. Слѣдъ катана и хората поченѣхъ да се распрѣскаатъ насамъ-нататѣкъ.

Комедията като че се свърши съ толкова.

IV.

Прѣзъ всичкото това врѣме кочиашинътъ стоеше при конѣто си, смѣяше се и съ нетърпѣние очакваше възвръщанieto на господаритѣ, за да стовари партушинитѣ имъ и да се махне отъ площадта, защото го бѣ страхъ да не го глобятъ за престоаяването на колата му по-вече отъ опредѣленото врѣме. Когато коконата се приблизи до колата, той се обърнѣ къмъ нея:

— Коконо, да стоваримъ вѣщитѣ, гдѣ ще повелите? Моляж вѣ, по-скоро, защото бързамъ да се върна въ Оршова, гдѣто ме чекатъ нови пѣтници.

— Въ Черна-рѣка, разумѣ ли? отговори ядосаната кокона.

— Разумѣхъ, госпожо, разумѣхъ, но ваша милость напрасно се сърдите на мене, азъ какво ви съмъ кривъ?

— Мажо, обърна се госпожката къмъ почитаемия си, едва що поученъ другаръ, мажко, какво е за правяние сега, мисли!

— Първо да трѣсимъ стая, сетнѣ. . . .

— Искамъ на първия редъ да бѣде, непрѣменно на първия редъ, или съвсѣмъ да ѣж не бѣде!

— Ваша воля, като ти е приятно, стига, жено, да се намѣри по желанието ти.

— Да те видѣж сега, безъ стая на първия редъ да не ми се връщашъ, чу ли!

— Ваша воля, повтори съпругътъ, но, жено. . .

— Още тука ли си, що ми нонокашъ? Поглежъ, дѣцата се пекътъ на слънцето, а кочиашинътъ вика!

Мажътъ като че искаше още нѣщо да попита жена си, но като ѣ видѣ начумереното лице, прикри съ кърпата ранения си носъ, и тихо се оттегли кѣдѣ управлението на банитѣ.

Въ очаквание на завръщаннето му, коконата мѣтна дѣчицата си на колата и сама се качи при тѣхъ, за да не загори отъ жежкото слънце, както и за да си поотпочине отъ туку що извършенитѣ велики подвизи.

V.

Минж се битъ часъ, отъ като мажътъ се отправи да трѣси заповѣданната стая за семейството си. Като за зѣла честь, бѣше поченжло и да наросява по малко дѣждецъ часътъ приближаваше пладнѣ.

Пръснатитѣ вредомъ Мехадииски пациенти (болни) лека-полека се завръщахъ отъ утрешната си расходка, събирахъ се подъ покривитѣ на кафенетата и локантитѣ, разговаряхъ се въ ожидание обѣда, смѣяхъ се и се прѣпирахъ живостно.

Прѣзъ всичкото това врѣме, госпожата продължаваше да кисне въ колата при дѣцата си. Отъ нетърпѣние тя си хапеше устнитѣ, гнѣвътъ ѝ дразняше и ѝ караше да испуща сегисъ тогисъ по единъ такъвъ лаконически епитетъ върху мъжа си, щото и дяволитѣ надали би измислили по-остъръ и по-неделикатенъ; но тъй плодовици на измислици биватъ женитѣ, когато обстоятелствата и гнѣвътъ имъ извикатъ дѣятелността на тѣхния умъ, на тѣхната хитростъ. И на какво не биватъ тѣ способни тогива, и какво не имъ минува прѣзъ ума!

Дамата не правеше друго, освѣнъ често попогледване изъ прозорцитѣ на колата, рѣмжеше като вързанъ песъ върхъ проходящитѣ, стискаше си пльсницитѣ, скръщаше съ зъби, заканваше се на мъжа си, и вече измислюваше какъвъ кюляфъ да му скрои, като се завърне, особито ако дойде безъ да е сполучилъ да намѣри прилична стая на първия редъ. — Ахъ, че ще си го испати, клетия синъ! Сега ще ме види, коя съмъ и чия дъщеря! бѣбреше си тя.

Но бѣдний мъжъ, като че по едно тайно прѣдчувствие на готвещата се надъ главата му кара, и по причина, едно, че бѣше истръшувалъ всичкитѣ мѣста въ гостинницитѣ и не бѣ намѣрилъ стая не само на първия редъ, но и на втория, и на третия катъ, дори и въ подстрѣшнето, и въ подземницитѣ на хотелитѣ, и въ частнитѣ къщи — толкова бѣше пълно на всѣкъдѣ и заемнѣто, друго, защото бѣше окъснѣлъ доста, и въ надѣжда, че и жена му отъ нетърпѣние ще да се е отправила сама да трѣси стая, прѣдпочете да чѣка по удобно врѣме, за да се яви прѣдъ житѣ ѝ. За това той спокойно сѣдеше въ едно кафене,

пияше черно кафе и се разговаряше съ единъ господинъ, комуто се мжчаше да обясни криво-лѣво по нѣмски главната причина за съврѣмненната война между Франция и Германия.

Кой знае какъ би го завлекълъ разговорътъ, ако би келнеритъ отъ ресторанитъ да не дойдѣхъ да извѣстятъ на гладната публика, че обѣдътъ бѣ готовъ, часътъ — дванадесетъ, и ако не се явеше неочекванно и не го прѣкъсаше фуриозната му жена.

Подобна на една карающа фурия, изненадѣйно прѣд-станъ тя прѣдъ разговаряющитъ и съ спрѣно отъ злоба дихание грозно изгледа любезния си съпругъ, който като че истинъ на мѣстото си и идиотски гледаше на жена си. Той само тогава се обурави, когато събесѣдникътъ му — Нѣмецътъ — го попита дваждъ и триждъ: *aber was ist mit ihnen?* (какво ти станъ?).

— Никтъ! избѣрбори той най-сетитъ едва внятно: Господине, жена ми . . .

— Е, мжко, измѣмра жената, сѣдишъ и си приказвашъ, съ хората, като че това ти бѣше останѣла работата . . .

Отговоръ не послѣдва; концитъ се бѣхъ обѣркали съвсѣмъ.

Имамъ честта, мадамъ! поклоняющецъ се изговори Нѣмецътъ, но дамата нито го удостои съ погледа си; тя втръщено гледаше на мжжа си.

— Мжко, тебе питамъ, камо ти стаята? ще ли чѣкашъ още и да се мокришъ на дъжда, казвай!

— Гмъ, гмъ! измѣнкъ мжжътъ: тръсихъ, жено, на всѣкъждъ тръсихъ — нѣма, не съмъ виновенъ, тръси и ти и се увѣри.

Госпожата, безъ да притури нищо повече, за чудо, обѣрни си гърба и исхвъркнъ.

Мажътъ отдъхна свободно, обърна се къмъ събесѣдника си: Шлехтъ, проговори той, зеръ шлехтъ фрау . . . (което ще рече: зла, твърдѣ е зла жена).

— Защото е болна. отговори Нѣмецътъ: нека направи нѣколко ванни въ тукашнитѣ желѣзни води, та да видите какъ ще се поправи.

— Нихтъ кранкъ (не е болна), съкрушително испъшка господинътъ.

— Тогава защо ъж доведе?

— Тя ме доведе, не азъ нея!

Нѣмецътъ си повдигна раменѣтъ и издума — Охсъ! Слѣдъ това той станъ, поклони се вѣжливо и се оттегли въ локантата.

— И това е истина, заговори господинътъ, слѣдъ удачението на Нѣмца: да не бѣхъ охсъ, сир. волъ, не щѣхъ да си допусна да ме води за носа и за рогата една безумна жена! Господинътъ тежко въздъхна.

— Знаилъ бихъ азъ какво да правя, прибави той, но дѣтицата ми . . . Ахъ това е то, което ме кара да търпя и да се снисавамъ прѣдъ безумието на жена си. Ахъ животе, кучешкий животе! И накого да се исповѣдамъ, да се оплача? Срамъ ме е вече отъ хората. И кой ли ще да ме чуе? Защо се мажъ азъ да печеля, кой ще ме оправдае? Защо живѣхъ, като нѣмамъ никаква услада въ живота си, когато ни една минута не ми е простено да си распустя душата да си отдъхна свободно, да се порадвамъ отъ все сърдце на състоението си, да подишамъ чисто и непорочна семейна радостъ, да вкуся сладкия плодъ на чирния добродѣтеленъ животъ! Право, гризе ме зависта, като гледамъ на другитѣ, дори на най-проститѣ хора, какъ си живуватъ съ ступанкитѣ си. А защо не съмъ билъ и азъ честитъ като тѣхъ? Охъ, дотегна ми вече! . . . Не, азъ щѣ свалихъ отъ гърба си това несносно сѣдло, та ка-

квото ще да става; и тъй нищо добро не ми се сочи въ бъдущето, та по-добъръ веднѣжъ за винѣги! . .

Неизразима печаль се изобрази въ лицето на тоя клетникъ-мѣчникъ, черната меланхолия прѣвзе ума и чувствата му, тогава когато жена му подъ рѣка съ одного непознатъ господинъ яви се отпръдѣ му и прѣкъснѣ монолога на тѣжнитѣ му мисли.

— Е, мѣжо, азъ свѣршихъ работата, продума тя, намѣрихъ сгодна стая, благодарение на любезността на негова милость, господина Н. Н., прѣпорѣчвамъ ти го.

— Добръ, жено, отговори мѣжътъ, като си исправи наведената глава.

— Имамъ честа да ви се прѣдставиѣ, сладко-вѣжливо продума г-нъ Н. Н.

— Нѣмамъ честа да ви знаѣ, нито пакъ желаѣ да ви знаѣ, господине, кой сте и отъ кѣдѣ.

— Мѣжо, що е това отъ тебе? Человѣкътъ ни послужи, а ти . . . злобно издума жена му.

— Мужикъ, избѣрба Н. Н., като си освободи рѣката.

— Молимъ ви, простѣте слугата ви за безпокойството, което ви сторихъ, изрече дамата почти умолително: мѣжъ ми сега е въ пароксизма на болѣста си и не знае, що говори.

— А, негова милость е боленъ, а не вий, госпожо?

— Да, господине, за него дойдохъ въ Мехадия, да го придружѣ, дано се исцѣри.

— Ну, ще се исцѣри, безъ друго ще се исцѣри отъ тукашнитѣ води, много, много полезни води.

— На дявола водитѣ ви! обади се на сила болний господинъ.

— Радвамъ се, че ви улеснихъ, господа! Слѣдъ тѣя снисходителни думи, услужливий господинъ се поклонилъ съ една лукава подемивка и си заминѣ по работата.

VI.

Госпожата съднѣ при навѣсенія си и умисленъ мъжъ и почнѣ да му говори съ единъ удивително ласкъвъ тонъ. — Азъ намѣрихъ, казва, на първия редъ, но май скѣпа, нѣ да, ще плащаме по десетъ фиорина за денонощието; стаята е доста обширна и съ два одъра. И, мъжо, каква е хубава, свѣтла, укичена, исписана! Нека познае Мехадия, коя съмъ! Охъ, сутрѣ като се наконтѣ . . . Мъжо, оти си толкова угриженъ? Я остави на страна мисленъето и хайде да се прѣнесемъ, че станѣ обѣдъ, па и дѣцата огладнѣхъ; азъ вече дадохъ мило за драго. —

Но мъжътъ мълчеше.

— Какво правимъ, господа, обади се Кочиашинтъ отзадъ имъ, намѣрихте ли квартира? Азъ вече не могъ да чекамъ, и, правото да ви кажъ, ще ви стоварямъ нѣщата на площадта чрѣзъ полицията, сетнѣ, и дѣцата ви плачатъ въ колата.

Само при думата — дѣцата — мъжътъ като че се пообурави отъ летаргията, въ която бѣше впаднѣлъ, повдигнѣ си главата и попита: защо плачатъ дѣцата?

— За васъ, господине, и за госпожата ви; моля ви, да стоваримъ.

— Ще стоваримъ, несчастний, ще стоваримъ, извика разлютена госпожата: потрай само двѣ-три минути, не бѣди такъвъ припрѣнъ!

Кочиашинтъ като че се засрами и се удали.

— Е, мъжо, какво ще речешъ, подкачи пакъ госпожата: стаята десетъ фиорина за денонощието . . .

— Десетъ фиорина за денонощието, жено, кой ги печели по толкова на день?

— Но тукъ сме дошли да тропимъ и . . .

— Знамъ, прѣкъсенъ ѣ мъжътъ, не спорѣ жено, и, ако щешъ, безъ всѣка нужда и полза.

— Но азъ имамъ нужда отъ чистий въздухъ и отъ мѣстнитѣ води . . . азъ съмъ болна, казватъ, желѣзнитѣ води . . .

— Знамъ и него, жено, но не отъ мѣстнитѣ води, но отъ ванни пълни съ моя собственъ потъ, горещъ потъ, многогодишенъ потъ.

— Мжжо, ти днесъ съвсѣмъ се измѣни; отъ самата утринна си ме зайлъ, правишъ ми все на пукъ; почнахъ да не те познавамъ вече!

— А кога си ме познавала, та да ме познаешъ и сега?

— Мжжо, полудѣ ли ти днесъ?

— За тебе азъ никога не съмъ билъ разуменъ.

— Мжжо, много ми досаждашъ днесъ, много ме лютишъ!

— Днесъ, едва днесъ, накрая! А че ме лютишъ и оскорбявашъ всѣки день, това не се чете!

— Мжжо, млъкни, върви при дѣцата, ти казвамъ! . . .

— Тѣ сж твои изродия, ти ги роди!

— Мжжо, помни си обѣщанието, ще ти искамъ смѣтка . .

— Не съмъ длъженъ да ти давамъ смѣтки! Помни, че съмъ ти мжжа.

— Подлецъ!

— Мръсна невѣрница!

Като свѣткавица се спустнахъ мжжътъ и жената единъ върху други и, прѣди да охнжтъ петъ-шестъ-тѣхъ любопитни свидѣтели на тоя разговоръ, мжжътъ останж съ одраскана страна, а жена му съ одрани уши. Катастрофата станж тѣй мгновенно, щото никой не можа да види какъ произлѣзе тя, па и самитѣ бойци, ако би ги попиталъ нѣкой, какъ се случи та се обезобразихъ тѣй внезапно, не вѣрвамъ да можахъ да разкажатъ дѣлото последователно, правдиво и точно.

Прѣдставѣте си жената съ кървави ржцѣ, блѣдна вдървена отъ гнѣвъ, а мжжа съ опижти ржцѣ и стиснати

плъсници, торжественно гладиаторски, насочени къмъ жертвата на героическата си побѣда.

— Наконецъ, безумно, наконецъ, жено, търпѣнието ми се прѣснѣ, врѣме е за прѣвъ и послѣденъ пътъ да си измижъ вѣчния срамъ, дрѣжъ! И мжжътъ запрати съ една необикновена сила двѣтъ обѣсци, откъснати отъ собственитѣ уши на жена си.

— Дрѣжъ си, жено, украшенията, да ги не загубишъ, тѣ ще ти потрѣбватъ да се кичишъ въ Мехадия! И наистина, тия украшения се ударихъ о земята и се запелѣхъ у нозѣтъ на коконата.

Всички наоколъ скочихъ отъ мѣстата си: дамитѣ си закрихъ лицата да не гледатъ, а мжжето се отвърнхъ отъ ужасното зрѣлище съ прѣзрѣние.

Варвари, варвари! извикахъ нѣкои отъ тѣхъ. Потокъ отъ алено червена кръвъ течеше отъ двѣтъ уши на нещастната жена. Като съгледа на земята любимитѣ си обѣсци и се почувствува тъй обезобразена, лицето ѝ приблѣднѣ, побѣлѣ отъ яростъ; тя подивѣ.

— Ахъ тиране! искрицѣ тя и се хвърли врѣхъ мжжа си като карающа фурия. Но благоразумний мжжъ заблаговрѣменно си бѣ взелъ дърмитѣ и станъ невидимъ отъ сцената. Намѣсто него, ослѣпената отъ яростта си жена улови съ двѣтъ си рѣцѣ ушитѣ на единъ хрисимъ офицеринъ, на когото любопитството безъ малко щѣше да му бостува неимоверно скжпо, ако не се случаше наблизъ единъ отъ прѣдишнитѣ катани, който се завтече на помощъ, стовари на гърба на нещастната единъ войнишки ударъ и по тоя начинъ накара ѝ да му отслаби ушитѣ. Отъ тоя ударъ грѣбътъ на госпожата дойде въ силно сътрясение; тя бѣше унищожена изведнѣжъ, и отъ страхъ едва свари да си прибере обѣсцитѣ и да побѣгне.

— Ахъ проклето! извика офицеринътъ.

— Охъ, смаза ме тоя катанъ, испъшка дамата почти въ сжщото врѣме, и трѣти на бѣгъ.

Повдигнахъ се силенъ смѣхъ. Изъ локантата наискочихъ много любопитни.

Мегадия пазово гръмнѣ.

Цѣлъ день слѣдъ това, до самия вечеръ между публиката не се приказваше друго, освѣнъ за недавно-пришлитъ господинъ и госпожа.

Тукъ едни разказвахъ подробноститъ на дневнитъ приключения, разумѣва се, съ разни прѣправки, притурки и стилистически украшения, тамъ обсъждахъ философически причинитъ на слученото, по-нататкъ разсѣждавахъ за социални въпроси, вслѣдствие отъ дневнитъ впечатления, и т. н. Мнозина поддържахъ идеята, че за всичкото зло прѣзъ деня е послужила лошата отхрана на обществото, въ което сж живѣли и образували тия нещастни творения; други налягахъ на темперамента на хората и на всѣка единица особно. Въ нѣкои кръговици въпросътъ се рѣшаваше много по-кратко и опрѣдѣлено — съ думитъ „общественъ развратъ“. Въ други пакъ утвърждавахъ, че всичкитъ сцени прѣзъ деня не свидѣтелствовахъ за друго, освѣнъ за стремлението на женския полъ да се еманципира отъ тиранията на мъжъето.

При това нѣкои събесѣдници поддържахъ авторитета на жената наравно съ авторитета на мъжа; други пакъ казвахъ противното, основавайки се на св. писание и на неговитъ думи: „жената да се повинува на мъжа си“.

Какъ да е, обаче него день припирнитъ се свършихъ съ общото признаване безхарактерността на хората, вслѣдствие на обществената деморализация. Като довършване пакъ на общественното мнѣние, сир. като качулъ на всичко, всѣкъ се изрази съ думитъ: безобразие, варварщина! Тия послѣдни думи още по-накжсо характеризовахъ влашкитъ нрави по онова врѣме.

Самитѣ влашки семейства, а тѣ бѣхъ най-многочисленнитѣ въ Мехадия — осъдихъ поведението на мъжа и на жена му. и съжалявахъ, че дневний скандалъ се бѣ случилъ именно въ врѣмето на тѣхното прѣбывание въ Мехадия. Едни отъ тѣхъ благоразумно осъждахъ мъжа, като слабохарактеренъ чловѣкъ, който отъ началото още не знаилъ да стѣгне юздитѣ на жена си; други още по-благоразумни отъ тѣхъ, набѣдявахъ жената, като ѣ наричахъ изродие полоумно, развалено, отвратително, слѣдователно, общественна язва, болѣсть, неизлечима дору въ течението на едно и на двѣ чловѣчески поколѣния. Най-многого честни бащи и майки чудяхъ се, какви хора ще станѣтъ дѣцата на тие безумни родители — маскари.

Имаше обаче мъжие и жени, които не утѣрпѣхъ да се не схаятъ по тоя поводъ, сир. по поводъ на дневнитѣ тълкования, дори и въ присѣйствието на хората, на слугитѣ си; а какво е произлѣзло прѣзъ деня и вечерта въ квартиритѣ имъ, това остава покрито мракомъ неизвѣстности. Извѣстно е само, че на другия день, споредъ разгласеното шушуканье на господарскитѣ слуги, изъ Мехадия се приказваше, че еди кой си господинъ, домну, коюну, турилъ жена си въ респектъ, че други изялъ една не твърдѣ милостива плесница отъ коконата си, третий злѣ се скаралъ съ жена си, четвъртий исхарчилъ само въ прѣдидущия день сир. отъ врѣмето на скандала до вечерта, двѣстѣ и намъ колко си австрийски жълтници за украшения на жена си, само и само да ѣ смегчи опасността и да ѣ смири камилския инатецъ; петий оставилъ семейството си безъ вечеря, и малко ли други подобни приказки се носяхъ на втория и на третия день изъ Херкулесъ-Бадъ.

Най-легкомисленний отъ всичкитѣ тие разкази бѣ оня, въ който се прѣдаваше, съ указание дори на личноститѣ, че еди кой си господинъ, като се скаралъ до смъртъ съ

опачната си жена, позволилъ си да ѝ изгони великодушно изъ стаята, а самъ смиренно се затворилъ въ нея съ нѣкоя си хубостница, а добродѣтелката му жена, споразумѣна по́ отъ рано съ нѣкого си тънѣкъ развратникъ — богаташъ отъ съсѣдния померъ, безъ да се свѣни отъ слугитѣ на хотела, отишла при него въ стаята му тѣй, както ѝ изгонилъ мжжъ ѝ, полуоблечена, и намѣрила това, което трѣсила, сир. приютъ, покровителство и отмъщение на мжжа си. Разумѣва се, тоя скандалъ възвълнува всички Херкулесъ-Бадъ. Благовѣспитаннитѣ влашки семейства се червяхъ на всѣка стѣпка; това ги стори да бѣгатъ изъ Мехадия; тѣй и станъ: скоро слѣдъ това половината отъ Власитѣ не се чухъ, не се видѣхъ; повечето отъ тѣхъ избѣгахъ нощъ, за да ги невиди никой. Толкова голѣмъ бѣше скандалътъ и тѣй силно подѣйствиоува той на влашкото общество въ Мехадия.

VII.

Мжжътъ липса и не се завърнъ вече.

Госпожата, слѣдъ като ѝ надари катанътъ съ коравия си юмрукъ, веднага се намѣри при колата. Тамъ кочиашинътъ ѝ очакваше отъ минута на минута. Първата ѝ работа бѣ да види дѣцата си; послѣднитѣ спяхъ, кое какъ завърнѣло. Тя ги разбуди, сне ги, улови ги за рѣцѣтѣ и управи кочиашина къмъ мѣстото, гдѣто трѣбваше да се стоварятъ вѣщитѣ, а още слѣдъ малко тя изчезнъ въ вжтрѣшността на зданието — Франценъ-Хофъ.

Кочиашинътъ и колата му се махнѣхъ отъ площадта. Слѣдъ три четвърти часъ, когато локантитѣ бѣхъ почти опустели, чловѣкъ можаше да види у общата гостинница въ тѣй наречения „Дворски Салонъ“, между тукъ-тамъ останѣлитѣ и окжнѣли посѣтители, и една дама исписана, размазана, нацапана, прѣкитена, размирисана, сѣдяща до

единъ столъ съ двѣтъ си дѣчица, тъй сжщо напудрени и прѣтруфени до безобразие, обѣдвающа съ тѣхъ, но вече съ искусно прѣвѣрзани уши; тя туку се огледваше въ отерѣщното грамадно огледало, оправяше си бонета на главата, дрѣхитѣ, кжршеше се до толкова, щото най-сетнѣ сполучи да извика вниманието и явнитѣ насмѣшки на съседкитѣ си, двѣ три Нѣмкини и Сърбкини, повидимому, които почнахъ да си шепнатъ, да си подмигватъ една на друга, сочейки съ очи на речената дама.

Но дамата, ако и да усѣщаше лукавитѣ имъ погледи, прѣструваше се, че нищо не види, не чува и не знае; па и да ѝ се щѣше да имъ направи нѣкоя забѣлѣжка и да си отвърне съ единъ истъ прѣзрителенъ погледъ, паче чаяния, па тоя пжтъ тя се въздържа, защото умътъ ѝ бѣше съвсѣмъ другадѣ насоченъ; тя мислеше за мжжа си и прѣди малко нанесената ѝ отъ него обида. Ушитѣ ѝ причинявахъ люта болка, но отъ срамъ ли, отъ етикетъ ли, тя заглушаваше вжтрѣшнитѣ си усѣщания и се прѣструваше, като че да не бѣше ѝ нищо. При всичко това, ако и да си казваше въ ума, че мжжъ ѝ е подлецъ, виновенъ, та за туй не смѣе да ѝ се яви предъ очитѣ, нѣщо жъ жежеше по горавото сърдце, а дебелата съвѣсть ѝ прѣдсказваше нѣщо не добро. Тя се надѣваше, че слабохарактерний ѝ мжжъ не ще утрае дълго врѣме, но ще се яви такъвъ же покоренъ на волята ѝ, както прѣди, както дома. Но часоветѣ минавахъ, а той не се явяваше да жъ потрѣси, тъй щото напоконъ, слѣдъ обѣдъ, тя трѣбваше да се прибере съ дѣчицата си.

Минахъ се три, четире и петъ часа, а мжжъ ѝ го нѣмаше да се завърне и да си види дѣцата.

Тъй се измина и остатъкътъ отъ деня, а злобний ѝ мжжъ още не се явяваше. Цѣла нощъ го прѣчеква тя, но и прѣзъ ноща, до самото разсъмнувание го нѣма; това бѣше лошъ бѣлегъ за страшни прокобявания.

VIII.

Послѣдната сцена прѣзъ деня нѣмá такива или послѣдствія за нарушаваніето на мѣстното благочиніе. Мнозина очековахъ по-нататъшното распорѣждане на мѣстната полиция за наказаніето на невѣжливата и безобразна мадама; мнозина казвахъ, че полицията трѣбва и ще ѝ изгони обратно въ Оршова, за да си иде, отъ къдѣто е дошла; но нищо такъво не се случи. Мнозина дори заявихъ на полицията своето крайне неудоволствие противъ госпожата и поискахъ удаленіето ѝ, като такава, която срамеше обществото съ неблаговъспитанното си поведение; но послѣдната рѣшително се отказа да изпълне исканъето имъ, на основание, че всѣкому е позволено да дохожда и да прѣбивава въ Мехадия за ползата на здравието си; че въ Херкулесъ-Бадъ сж идвали и много по-разстроени въ здравието си, дори безумни, които сж се връщали съ бѣлѣзи за скорошното имъ съвършенно поправление; че, слѣдователно, полицията не може да употреби желателни мѣрки прѣди да се убѣди въ безполезността на челоуѣколюбивия приютъ и на всеудобнитѣ срѣдства за исцѣлението на тая болна жена, страждуща отъ пълното растройство на нервитѣ си. Слѣдъ тоя отговоръ всички замлъкнахъ. Колкото до офицерина и катана, нито единий нито другий не направихъ никакво заявление; тий дори не се спуснахъ слѣдъ убѣгающата госпожа, но напротивъ, благоразумно се оттеглихъ на страна и се смѣхъ великодушно, отъ всичко сърдце, надъ речената мадама и за неволно разиграний комически фарсъ.

Него день локантитѣ ечахъ отъ веселото настроеніе на общественния хуморъ. Най-много забави и разсмѣя обществото младий и веселый офицеринъ, който неподражаемо кошираше господина и фуриозната му жена. Другарятъ му, сжщо младъ офицеринъ, за да се поглуми надъ

приятеля и събрата си, поздрави го иронически съ честа, която е ималъ, щото една такава благородна дама да му позавидова на прѣлестнитѣ уши и да пожелае да си ги откъсне и приобрѣте на паметъ. Офицеринѣтъ, като че усъмненъ, побара си ушитѣ, а това произведе силенъ, продължителенъ смѣхъ. Смѣхъ се дори и келнеритѣ отъ локантата, гдѣто обѣдвахъ офицеритѣ. Това се повтаря нѣколко пѣти прѣвъ остатѣка на деня и на другия день, въ присѣдствието на много дами и кавалери отъ разпопроисхождение. Но, както всичко въ свѣта, наконѣцъ, и комическото надѣде; то се обърнѣ въ карикатура и скоро опротивѣ, защото станѣ достояние на господскитѣ лакеи. При всичко това то направи Влахинитѣ не само да се червятъ ежеминутно, но и да не си досидѣватъ на мѣстата, а често и да не си доядатъ спокойно.

Присмѣхулицитѣ нѣмахъ работа; тий навсѣкъдѣ слѣдвахъ подиръ нѣкои влашки дами, които чрѣвъ смѣха и искусството си прѣструвание стараяхъ се да погълнатъ хорсентѣ насмѣшки; но негодованието и срамѣтъ ги издаваше на всѣка стѣпка, безъ да се свѣтятъ, безъ да щѣтъ — скандалъ!

Най-напоконъ Власитѣ поченяхъ да говорятъ и да пуцатъ други любопитни слухове; тий измислювахъ разни истории въ происхождението на двата образца, свои съотечественници, желяейки съ това да замажѣтъ очитѣ на насмѣшницитѣ, да затулятъ слуха и устата на хората. Съ ускоряването на другитѣ, тий сами искахъ да се оправдажѣтъ въ много грѣховци, за които ги и прислѣдвахъ злитѣ езици; но колко сполучихъ въ това, то се видѣ отъ тяхното ношно избѣгване слѣдъ нѣколко дни.

Туку слѣдвало би да се даде край на настоящата повесть, защото цѣлата, за която се пише, можаше да се постигне и съ толкова; но дѣлото не се свърши съ толкова: горчивитѣ минути останяхъ за наподирѣ, като та-

кива, въ които слѣдва развръзката и самото заключение на главната мисль отъ разказа.

Освѣнъ това, при всичкото желание на повѣствователя да даде единъ по-благоприятенъ край на разказа си или поне да посмее до отвращение впечатлѣния на мнозина читатели, между които, увѣренъ е, ще има и много уважаеми, благовѣспитанни и добродѣтелни дами, по необходимостъ чувствава се длъженъ да се извини прѣдъ тѣхъ за оскорблението на невинния имъ слухъ и особито за това, че и за напредъ на да ли ще му бѣде възможно да ги удовлетвори съ нѣкое измислено морално-наставително промѣнение въ постѣпките и характера на дѣйствующитѣ лица, понеже нито като на съглѣдачъ, нито като на фантазеръ-измислювачъ не му е позволено да отстѣпва отъ самата истина и дѣйствителността, о която единъ точенъ и искусенъ писателъ трѣбва да се придържа, като слѣпецъ о тоягата си.

Сетнѣ обстоятелствата тъй се бѣхъ сложили сами, щото благоразумието или неблагоразумието на едната страна трѣбваше да роди неблагоразумие или благоразумие у другата; а що е виновенъ съчинителътъ, ако явленията въ живота и частитѣ факти свидѣтелствуватъ за вѣроятността на изложението, и ако ви приказва, слѣдователно, безъ всѣкои украшения, простичко за всичко онова, което се е случвало, случило, а може и ще да се случи въ дѣйствителността съ хора, отъ които може да се очѣква всичко, особито когато твърдия характеръ се навие отъ безхарактерността, развратътъ обезобрази истинската нравственностъ, а лъжовната и развалена цивилизация затъмни свѣтлитѣ зари на истинската, строгата и солидната цивилизация: когато, казвамъ, гражданинътъ се обърне на маймуна, а маймуната почне да се слави съ именованието честенъ, образованъ и примѣренъ гражданинъ! . . Да, тъй е. Прѣдупрѣждавамъ читателитѣ, краятъ на повѣста е май тра-

гиченъ, може би и повечко, отъ колкото тѣ очекватъ. Нека слушатъ до край и нека сѣдятъ сами какви сж, що сж, гдѣ сж, какви трѣбва да бѣдѣтъ на вѣка си въ срѣдата на обществото, съ уважението и довѣрието на което трѣбва да се ползватъ за спокойствието си, за нравственото си удовлетверение и за благоденствието си. Нека помнятъ, че, за да стане нѣкой маймуна-маскара, е най-лесна работа; най-трудното е, чловѣкъ да си остане за всегда чловѣкъ, каквито и да сж обстоятелствата и духътъ на врѣмето. Четѣте по нататѣкъ.

IX.

Часътъ би три слѣдъ полунощъ. Тайно безпокойство овладѣ госпожата. Едно тъмно прѣдчувствие, смѣсено съ твърдѣ малка доза отъ надѣжда успѣ да се вгнѣзди въ сърдцето ѝ. Нѣщо отъ вѣтрѣ все ѝ шепнаше: зло, зло зло! Тя бѣше готова да прости мжжа си, само и само да си дойдеше веднѣжъ, но той не си идяше.

Мекадия още спеше; слънцето приближаваше да изгрѣе; вѣнъ бѣше ясно и прохладно, като на горитѣ сутрина, слѣдъ една хубава ясна, суха нощъ, слѣдъ хубавото врѣме. Госпожата вече сѣдеше у растворения прозорецъ замислена, тъжна, може би и гнѣвна. Какъ е минѣла тя ноща, не е извѣстно.

Болнитѣ отъ Херкулесъ-Бадъ се изредихъ да киснатъ въ жезката сулфорна вода и се върнахъ, пролежахъ по два, а може и по три часа, обикновенно, слѣдъ банята, прѣоблекохъ се и излѣзохъ на кафенето, а госпожата още сѣдеше у прозореца.

Слънцето бѣше изгрѣло отдавна; въздухътъ се бѣ стопилъ, множеството расплѣло — ето и госпожата — вѣтрѣси се прѣдъ кафенето:

— Добро утро!

— Далъ ти Богъ добро.

Тя влѣзе въ кафенето и почнѣ да се прѣговаря съ едного отъ келнеритѣ, пита, распитва за нѣкого си домну. . . . Но лаконический отговоръ на келнера накара ѣ да исхвъркне тъй же бързѣ, както бързо бѣше влѣзла: излѣзе, заминѣ и се вмъкнѣ въ съседния ресторанъ; отъ тамъ взе посоката къмъ моста надъ черна-рѣка и влѣзе въ отерѣщия хотелъ.

Слѣдъ единъ два часа, когато Мехадийскитѣ жители се прѣснѣхѣ нагорѣ-надолу или да се събиратъ на тумби, мнозина отъ тѣхъ приказвахъ дневния си „курпозъ“ (любопитна случка), какъ нея заранъ извѣстната дама надничала въ вратята на всичкитѣ номери въ хотела имъ, когато тий още почивали, и съ това имъ развалила спокойствието; какъ мнозина отъ тѣхъ намѣсто да отговорятъ на питанята ѣ, простичко си ѣ изгонвали или ѣ пращали на дявола. На всекъдѣ трѣсила тя мъжа си, трѣсила го, освѣнѣ въ хотелитѣ, още и въ банитѣ, по аллеитѣ, гдѣто се расхождаше множеството, въ уединенитѣ мѣста, дори и въ гората ходила, и на върховетѣ на планинитѣ се качвала, мъжъ ѣ обаче нигдѣ не се намѣрилъ: на всекъдѣ го нѣмало, никой не го видѣлъ отъ прѣдидущия день.

Дълго врѣме шетала тя подъ жежкото слѣнце, като заобиколила по тоя начинъ всичкитѣ жлове въ Мехадия.

Полуотчаяна, полураскаяна, полубѣшенна повърнѣ се тя дома си, нахрани дѣцата си, приспа ги, легнѣ си на одѣра, уморена отъ много ходенѣ и се замисли. Но и въ това положение тя не утрая много врѣме, защото поедно врѣме тя скочи, ококоти се на прозореца и почнѣ да разгледва проходящитѣ, вѣроятно въ ожидание да види и мъжа си между тѣхъ.

X.

Мажътъ липса. Вече четвъртий денъ сѣдеше и го чакаше жена му. Ушитѣ ѝ бѣхъ загорѣли, а лонитѣ впечатлившия наполовина истинжали, пакъ той не се явяваше, като никога. Тя си задаваше питаніе слѣдъ питаніе: какво станѣ, къдѣ се дѣнѣ вироглавий ѝ съпругъ, и сумтѣше по-вечето отъ злоба, отколкото отъ раскаяние, съ една дума губеше се въ разни прѣдположения и догаждания. И то добро поне, викаше си она, че чамаданитѣ съ вѣщитѣ и рачичката съ драгоцѣнитѣ ми нѣща и съ паритѣ му сѣ тукъ при мене, та можъ да прѣкарамъ врѣмето си въ Мехадия безъ нужда. А какво щѣше да бѣде, ако мажъ ми измъкнеше всичко, безъ да го усѣтижъ, и го отнесеше съ себе си? Не дай Боже, умирахъ отъ гнѣвъ и отъ срамъ прѣдъ тукашнитѣ госпожи!

При тая успокоителна мисль, тя полека-лека дойде въ себе си и се примири съ положението си. Слѣдъ тридневия си самозаторъ най-сетнѣ тя прѣзрѣ срама си, натруфи се по обичая си съ най-лъскавитѣ си утрѣнки, подправи си вѣждитѣ и клѣпкитѣ, замаза си лицето и устнитѣ съ правило, спуенъ си кесийката въ хранилището и поведе дѣцата си изъ продавницитѣ на Мехадия, обиколи най-богатитѣ отъ тѣхъ, распитва за мажъ си и прѣска до ситостъ мажовитѣ си жълтички за пужни и непужни дреболии, за които една благоразумна пѣстовница небидала нито ступена пара. Продавачитѣ ѝ се смѣхъ, помощницитѣ имъ се подигравахъ и се гаврѣхъ съ нея, подмитахъ ѝ, пращахъ ѝ за зеленъ хайверъ, споредъ българската поговорка, да трѣси своя господинъ мажъ, съ указаннитѣ бѣлѣзи, въ еди какво облекло, еди какъвъ растъ, съ такива или онакива очи, носъ, мустаки, брада и проч., и проч.

Когато се сѣти, че ѝ подиграватъ тъй безцеремонно и живо, госпожата поченъ да досадова не на себеси а на

мъжа си, на когото поведението накара да се унижава прѣдъ всѣкого. Тя отмахна всѣко чувство за примирение съ него и отъ нея минута вече не мисляше за друго, освенъ какъ да го докопа негдѣ, да му ожули коститѣ, както се жулятъ перата на едно пиле, да си го накаже по волята, да си го проучи за легкомислието му, но тъй, щото клетия синъ да ѝ помни, до гдѣто бѣде живъ.

При всичко това, заканванията ѝ оставахъ на дума, и нищо повече, защото мъжътъ като че потъна и се изгуби отъ повърхнината на земята. Извѣстно е, че у слабохарактернитѣ хора гнѣвътъ бива силенъ, но не продължителенъ; по тая причина тя се отчая въ възможността да си съхрани настроението, до какъ се върне мъжъ ѝ. И наистина, тя много би го отѣквала и много усилия би употребила за да си захранва постоянно настоящия гнѣвъ, ако не се прѣдставяше случай да направи такъво откритие, отъ което тя впадна въ силенъ въсторгъ. Случайтъ бѣше слѣдующий.

На петия день прѣзъ заранта гнѣ Н. Н., който прѣдъ нѣколко дни бѣ толкова добъръ да помогне и услужи тъй великодушно на това семейство, като му устѣпни собственната си стая за умѣренната плата отъ десетъ флорина за денонощието, и на тоя нѣтъ, като че провидѣнието го бѣше подкапало и пратило за утѣшението на госпожата, яви ѝ се съ услугитѣ си.

Той се бѣ научилъ отъ хората, а най-вѣроятно, и самъ си знаеше подробноститѣ на историята за изчезнуването на господина, повсемѣстното му диренье отъ жена му както и за наградата, която тя обѣщаваше ономува, който открие убѣжището му и ѝ го посочи, може би, казватъ, и блазненъето за сполуката на тая тлѣста награда, насърдчи стѣпкитѣ му къдѣ извѣстния му номеръ въ Франценъ-Хофъ, и той похлопа на вратата.

— Антре, обади се госпожата отъ вѣтрѣ. Н. Н. влѣзе и се поклони вѣжливо.

Госпожата скочи отъ фотеля, на който сидѣше облегната. — Ахъ, господине!

— Мадамъ, широко сърдце, мадамъ! меккогласно изговори Н. Н.

— Ахъ, господине, много съмъ нещастна! моя мъжъ днесъ петий день....

— Какъ, защо? нима той, мадамъ, е билъ такъвъ, да прѣзрѣ такава добродѣтелка съпруга като васъ... О, това е ужасно, безчеловѣчно! Не би дръзналъ да повѣрвамъ...

— Ахъ, истина е, истина, господине, испи ми кръвта, изаде ми живота тоя чловѣкъ! Знаете ли какво ми стори той?... Десетъ години наредъ търпѣ неговитѣ....

— Нещастие! Отговори добродѣтелний чловѣкъ съ едно масторски прѣсторено съжалѣние: но, мадамъ, куражъ, вѣщо ще се поправи, мъжъ ви, може би, скоро ще се завърне и да се примири съ васъ; азъ ви прѣдричамъ дори, че това ще бѣде, защото го знамъ....

— Ахъ, вий го знаете, гдѣ е, вий го видехте?...

— Да, отговори Н. Н. лаконически.

— О, за Бога, моля ви се, кажѣте ми! въсторженно извика госпожата.

— Мадамъ, азъ туку що го видѣхъ....

— Гдѣ, гдѣ, гдѣ е? Казвайте по-скоро, че умирамъ отъ нетърпѣние!

— Мадамъ, първо успокойте се.

— Ахъ благодаренъ съмъ, съ що да ви наградижъ?

— Мадамъ, наградата нека си бѣде моя, а сега не губѣте време и се явѣте въ дворския салонъ, мъжъ ви е тамъ, на горния катъ, между играющитѣ въ карти.

— Хвърчѣ, отивамъ! Ахъ мусю мъжо, на конецъ, докопахъ те!

— Мадамъ, имамъ честь съ почитание, покланяющецъ се излезе Н. Н.

— До виждане, добрий господине! извика тя слѣдъ излѣзвающия: всички съмъ на ваше расположение, нѣма да ви забравяж доброто! Слѣдъ тия думи дамата сграбчи наметулката си, мѣтнѣж ѝ на плещитѣ си, тури си капешината, нахули си рѣкавицитѣ и исхвъркнѣ изъ стаята.

XI.

Посѣтившиятъ Мехадия навѣрно помнѣтъ онова великолѣпно здание, което се намира въ дѣното на една градина, и великолѣпната стая, праведно заслужвающа названието си „Cour-Salon.“ И за какво не служи тоя салонъ за врѣменното разнообразно и разнообразно общество отъ Херкулесъ-Бадъ! По настоящемъ тукъ хората намиратъ най-причудливо удовлетворение на капризнитѣ си пощѣвки.

Тукъ болнитѣ намиратъ всеко минутно и разнообразно развлечение, здравитѣ — болѣсть, лѣнивитѣ — приятенъ отдихъ на хладина, богатитѣ често болестъ, удовлетворение на апетитѣ си и облекчение на кесийкитѣ си, а шарлатанитѣ и здравие, и развлечение, и попълване на празднитѣ си кеси.

Тука се развързватъ почетитѣ и недовършени романи на огненнитѣ души и сърдца; тукъ романтическитѣ герои намиратъ случай да се изскажѣтъ въ нѣкое жгѣлче на възлюбленитѣ си дуцинеи, тукъ старитѣ богати ловеласи изсипватъ хранилищата си за едно минутно увлечение слѣдъ продажнитѣ и расчетливи коконици; съ една дума, тукъ е рандевуто както на стомаситѣ, тъй сжщо и на сърдцата.

Бѣда на оня болникъ, който си оставя вечеръ хубавото, пухкаво и здраво легло, и отива да пазмайва до късно

скалото си време въ тоя салонъ; едно, че той може да си повреди здравието още повече и да се завърне дома въ още по-зло състояние, друго, може би да му се случи, щото на другия день да нѣма съ що да купи подкваса на жерката си и да бѣде принуденъ да трае гладенъ на сила, и подобно на схимниците-затворници, да си спасява душата отъ набранитѣ прѣзъ живота си грѣхове. Нека си го кажемъ, не веднѣжъ се е случвало това и не веднѣжъ ще се случи за напредъ; нека помнятъ това будущитѣ поклонници на Херкулесовскитѣ и на всѣкои други бѣши по чужбина.

Именно въ една затѣнтена стая на това здание, укилена съ нѣколко маси, канапета и десетина столове, а именно около едната отъ маситѣ сѣдехъ destino-петнадесетъ мъжи отъ разенъ възраст и типъ. Едни отъ тѣхъ прилежно мѣтахъ картитѣ, други понтираха, трети задъ тѣхъ стоешкомъ глѣдахъ любово-страстно на играющитѣ и на купищата злато и сребро, какъ се мѣстеше и минуваше то къмъ едната, то къмъ другата страна, и приличаше не само любопитството на нечаянно попаднѣлитѣ въ стаята, но и алчността имъ за случайно обогатяване чрезъ азартната игра. Оние, които си бѣха проиграли до парича наполеоновитѣ, лиритѣ или минцове-тѣ, глѣдахъ неподвижно, какъ другитѣ се стремяха да направятъ истото; какъ едната страна сияше, а другата прибираше въ купъ достойнието на сже-да си, безъ ни най-малко стѣснение на съвѣста. Напротивъ, какъ тоя или оня се караше съ сже-да си за единъ остатъкъ отъ destino край-цера, като че купили единъ другия стока и не доплатили напълно цѣната на купеното.

Между празногледающитѣ имаше и такива, въ очитѣ на които се забѣляваше едно кжсно раскаяние и отчаяние, обикновено подобнитѣ имаха рѣцѣтѣ си обѣркани въ коситѣ си; тий бѣха то оние бѣдни светци, тѣлата на

които бѣхж обречени да се обърнатъ на мощи отъ кѣсното раскаяние, отъ сиромашия и гладъ.

На конецъ, тука бѣше и наший господинъ — изгубеный мжжъ на прочутата въ Херкулесъ-Бадъ кокона.

Както се видеше, той бѣше най-уменъ отъ всичкитѣ въ нея стая, защото се бѣ заврѣлъ въ единъ жгълъ и свитъ като куче, спеше и хъркаше богатырски на единъ кожанъ диванъ, и по тоя начинъ, може би, избѣгваше отъ ония излишни угризения на съвѣста, които овладѣватъ чловѣка, особито семейния чловѣкъ, слѣдъ безразсѣдното изгубване и на ония малки срѣдства, които трѣбвало би да послужатъ за поддържанieto на семейството му, на жена му, на дѣцата му.

Наший богатыръ, казвамъ, спеше мъртвенски, когато се яви изненадѣйно неговата любезна половина, обикновено наконтена, нацапана, размирисана дори и въ обущата си.

Тя плесна ржцѣ отъ очудване и отчаяние, като видѣ въ какъвъ вертепъ, и между какви хора се намираше мжжъ ѝ.

— Отдохж ми дѣчицата, изрева тя, ахъ нещастна азъ!

— Късно е вече, госпожо, обади се насмѣшливо единъ отъ картофоритѣ.

Госпожата хвърли отгорѣ му единъ мълниеподобенъ погледъ, приближе до спящия и съ едно грубо побутване събуди нещастния си мжжъ. Първата дума, която исхвъркна изъ устата ѝ, бѣ: паритѣ ми дай!

Но полусънний мжжъ мълчѣше като стѣна и ококорено гледаше на жена си, като че се стараяше да ѝ познае.

— Паритѣ ми дай! паритѣ що стори? повтори съ угроза жена му: що ме гледашъ като пукалъ?

— Проиграхъ ги, отговори мжжътъ спокойно.

— Проигра ги? Проигра ги?

— Да, жено, направихъ и азъ единъ кейфъ, ти какъ си го правишъ винжги, всѣки день, всѣка минута!

— Паритъ! страшно изрева госпожата, или... Ржцѣтъ ѝ затрѣперяхъ конвулсивно, гласътъ ѝ прѣсипнахъ отъ злина.

— Паритъ, мжжо!

— Проиграхъ ги, ти казвамъ, не ми боли главата!

— Шигъ! обади се нѣкой отъ игралия столъ: Мадамъ, заповѣдайте да си излѣзете вънъ, тукъ не смѣете да викаете!

— Вънъ, вънъ, повторихъ и другитъ картофори: тукъ е стая за игра, който дойде, добръ дошелъ, играй или сѣди мирно; гос.

Но оратора не довърши рѣчта си. Запратената съ една мжжественна ржка грабиха отъ сжщия столъ четка попадна право въ умѣренната цѣлъ — въ органа на неговата словесна дарба. Бомбата удари въ костяната ограда, задъ която се криеше дързкий езикъ на картофорина, строши ѝ, направи проломъ, но и сама отскочи отъ твърдостта на стѣната, падна на пола и се стрѣколи съ шумъ. На стола се повалихъ двата прѣдни жба на играча. Ужасъ овладѣ всичкиотъ въ стаята.

Оплашени отъ погрома на ненадѣйното бомбардиране, играющитъ забравихъ на мигъ сериозното си занятие, скочихъ отъ мѣстата си като луди и въ самото си скачание докачихъ стола и го прѣбърнахъ, поради което карти и пари станъ едно: всичко се смѣси и съ металически звонъ изсипа се на пола.

При вида на толкова изсипано богатство, дамата онѣмѣ. Като помисли, че то трѣбва да сж проигранитъ пари на мжжа ѝ, спустихъ се и заграби толкова злато, колкото можа на бързо, и като фурия бѣжъ изъ вратата.

— Мадамъ, що правите, викнахъ мнозина, вий сте луда! Келнеръ! келнеръ!

— Разбой, дръжте, разбой! викаше други, келнеръ! Келнерътъ се яви немедленно.

— Тая госпожа произведе безчynie и ограби стола, да се заведе въ полицията! извикахъ картофоритъ.

Но дамата, прѣди келнерътъ да тури ржка на нея, завъртѣ се и исхвъркнѣ слѣдъ убѣгающия си мжжъ.

— Мадамъ! Мадамъ! отчаянно викахъ картофоритъ подирѣ ѝ. Мадамата нито се обърнѣ а си заминѣ, гонейки слабохарактерния си мжжъ.

ХІІ.

Мжжътъ на госпожата изново се изгуби. Мнѣ се още една цѣла недѣля слѣдъ това происшествие. Отчаянната госпожа тичаше като лудо по мѣстноститѣ на Мехадия и распитваше когото срѣщнаше, не е ли видѣлъ мжжа ѝ; но никой не показа дори съмнѣние да го е съгледалъ негдѣ.

На осмий день, прѣзъ вечерета, явява се единъ непознатъ селенинъ, Влахъ, спира се у прага, подава на едното отъ дѣцата едно писъмце, вложено въ единъ като че отпечатванъ и пакъ запечатванъ пликъ, и веднага се скрива, безъ да дочека отговоръ. Това писъмце бѣ препоръчено до Госпожа, Коконъ Уца Лингушой въ Мехадия, Франценъ-Хофъ No. **.

Като видѣ писмото, госпожата го грабнѣ отъ ржката на дѣтето, прочете му надписа и го распечати; съдържанието му бѣше слѣдующето:

„Неблагодарна, безумна и развалена жено! Пишѣ ти първий и послѣдний пжтъ. Животътъ ми омръзнѣ, причината си ти. Исканъ да умрѣ и ще умрѣ, макаръ да знамъ, че душата ми ще иде право въ пакъла. Не ме търси напрасно, защото не ще ме намѣришъ и не ще ме видиши до второто пришествие, когато ще прѣдстанемъ да се сж

дигъ; но и тогава на-дали ще посмѣенъ да се явинъ прѣдъ очитѣ ми на сѣда.

Азъ бѣхъ излѣганъ твърдѣ горчиво въ живота си, и за туй искамъ да си дамъ промѣнение на битието. Прощавамъ те за вѣчнитѣ досаждания, които съмъ прѣтегналъ отъ тебе. Цѣлувамъ дѣцата: дано тиѣ не заприличатъ на тебе и бѣднѣтъ по-щастливи отъ баща си. А впрочемъ Богъ да ви е на помощъ. Охъ, тежко се умира!“

3 Юлия 1870 год.

Твой мжжъ

Лингушой.

P. S. „Паритѣ ми сж въ раклата, ключътъ е у мене; гамъ сж и книгитѣ отъ имота ми, сир. документитѣ. Прави каквото щешъ, и бѣди щастлива, като не си знала, какъ да ме очеститишъ и да ми порадвашъ живота.“

П. П. П. „Въ стаята на картофоритѣ азъ ни една пара не съмъ проигравалъ; за това върни паритѣ на хората, за да не ми кълнѣтъ паметта напрасно. Сжщии.“

— А, ти си ми билъ живъ и ми грозишъ съ самоубійство, мерзавецъ! извика дамата и се стрѣколи на пола. Дѣцата ѣ писнахъж отъ страхъ.

XIII.

Когато госпожата дойде въ себе си, на около ѣ стоахъ трима доктори и услужливий Н. Н., който сновеше нѣкъ стаята и то помагаше на докторитѣ за свѣстеванието на госпожата, то утѣшаване ридающитѣ дѣца.

Добродѣтелния тоя джентелменъ и на тоя пжтъ принесе немало важнитѣ си услуги на нещастното семейство. Нарочито ли или случайно попаднѣ той въ стаята въ критическата минута, това останѣ тайна между него и госпожата. Благодарение на тѣпостта на тая жена, на нейното лекомислие и недосѣтливостъ, той си игра ролата

прѣвъсходно и се благодарилъ съ окончателното ѝ ужулване въ края на прѣсѣдвяването ѝ въ Мехадия.

Въ Херкулесъ-Бадъ тоя чловѣкъ се издаваше за благороденъ. Келнеритѣ отъ ресторанитѣ го наричаха Херъ Баронъ, Екселенцъ; той говореше по нѣмски, като истъ Нѣмецъ, маджарски, като Маджаринъ, говореше порядочно по французски и разбираше добръ влашкий езикъ, но се криеше; физиогномията му обаче много приличаше на маджарски Евреинъ. Денемъ изъ Мехадия той се срѣщаше рѣдко, повечето го виждаха надвечеръ и нощъ, въ салона, между картофоритѣ. Съ една дума, по всячка вѣроятностъ, той бѣше единъ отъ запаленитѣ картофори, а като такъвъ, той знаеше добръ, какво ставаше въ кръга, въ който се навърташе. Той откри мъжа на госпожата и доведе послѣдната въ игралната стая; той съ собственитѣ си очи видѣ скандала, който тя направи прѣди нѣколко дни въ *Cour-Salon*, и исчезнуването на мъжа ѝ. Вѣроятно той скѣпий насочи и поменѣтия селенинъ съ писмото на мъжа до жена му; може би той и прѣдварително знаеше съдържанието му, защото, както биде споменѣто, писмото се видеше, да е било распечатвано и пакъ запечатвано.

Когато тоя господинъ влѣзе при госпожата и ѝ видѣ примрѣла, прѣвата му работа бѣ да прибере писмото отъ пола и да го спусти въ джеба си, разумѣва се, не безъ прѣдоскорожно озѣртание — не го — ли видѣха дѣцата. Подиръ това той излѣзе бързо и приведе реченитѣ доктори, които бѣха въ два раскрача отъ стаята на госпожата, въ скѣпния хотелъ; тъй помощъ бѣ дадена о врѣмѣ.

Благодарността на госпожата бѣ неизразима; тя нарече дори спасителъ неинъ и на дѣцата ѝ.

На другия день, като се расплащаше съ докторитѣ, му връчи единъ скѣпъ медальонъ за часовникъ. Отамо, отъ стойностъ не по-малка отъ петнадесетъ наполеондора.

Н. Н. останѣ твърдѣ задоволенъ; въ знакъ благодарности и усердия той измъкнѣ писмото отъ джеба си и ѣ го подаде вѣжливо: госпожо, притури той, вчера азъ прибрахъ това писмо отъ пола; разумѣва се, скрихъ го у себе си, понеже се съмнѣвахъ да не би да съдържа нѣкоя вапна фамилина тайна, за да не се попаднеше въ рѣцѣтъ на вечерящитѣ доктори, които, както знаете, сѣ отъ народноста ви, и можехъ да го прочетѣтъ.

— Много благодарна, господине, много ви съмъ признателна и за това добро.

— Мадамъ

— Нѣма да ви забравѣ.

— Мадамъ, повтори хитрий и лукавий джентелменъ, въ Мехадия, извинѣте за дързоста . . .

— Говорѣте смѣло и откровенно, азъ ще ви слушамъ, маякаръ и нѣщо противно да ми кажете.

— Благодарѣ ви за довѣрието, отговори Н. Н.: азъ Мадамъ, чухъ, да се говори въ Мехадия, че вий въ последното си появяване въ Cour-Salon накарали сте картофоритѣ въ игралната стая да се засрамятъ отъ безчестното си ремесло и да ви повърнатъ паритѣ, които били ограбили отъ мѣжа ви, извинѣте всемилостиво за дързоста ми; но ще ви кажѣ, че постѣпкѣтъ ви е напълно оправданъ отъ всичкото мехадийско общество, всѣкъ ви заблажава на ума, на рѣшимоста и на храброста. Днесъ за днесъ картофоритѣ исчезнѣхъ отъ Мехадия. Тоя скандалъ ги унизи въ очитѣ на всички и ги направи да избѣгатъ невидимо на втория же день, освѣнъ единий отъ гѣхъ, който още си цѣри бърната, но дѣломъ поразена етъ васъ.

— Да, азъ накарахъ оня мръсникъ, изрече, госпожата гордо, но . . .

— Но, Мадамъ?

— Но отъ това писмо става явно, между насъ да си остане думата, че мжжъ ми . . .

— Проигралъ повече или помалко, Мадамъ?

— Не, господине, довѣрително притури госпожата, но, какъ да ви кажж, станжала грѣшка, и за тая грѣшка пакъ мжжъ ми е виновенъ.

— Защо, госпожо, като мжжъ ви е билъ ограбенъ, а вий само повърнахте онова, което принадлежеше по правото вамъ и на дѣцата ви?

— Азъ, мжжъ ми направи глупоста; негодованието ми наказва злодѣитѣ; но азъ смѣтамъ за несправедливо повръщанieto на паритѣ; както и да е, мжжъ ми е билъ рѣшителенъ чловѣкъ и проигралъ по волята си, за това . . .

— Вий се двоумите въ постѣпъка си? конечно, вашето благородно сърдце . . .

— Не можете ли ми услужи, господине, да прѣдадете тия пари, томува, върхъ когото азъ най-много си излѣхъ негодованието?

— Съ съвършенна готовность, отговори лукавий жидъ.

Госпожата извади една кесийка, измжкнж отъ нея и прочете на дянта си 17 наполеона, прѣдаде му ги и го замоли да ѝ донесе отъ приемателя расписка за приеманieto на паритѣ.

Н. Н. се съгласи и жж увѣри, че слѣдъ единъ часъ той ще ж снабди съ исканната расписка. и се удали слѣдъ обикновенний си вѣжливъ поклонъ.

И наистина, тъкмо слѣдъ единъ часъ Н. Н. се върни и донесе на госпожата една расписка, написана по нѣмскъ доста краснописна и подписана отъ нѣкого си фантастически Вюншъ Фатеркунстъ Холдентайфелъ.

XIV.

Като послѣдствие отъ вторичното побѣгване на мъжа бѣ късното раскайване на жена му. Само сега усѣти тя, кой е билъ мъжъ ѝ.

Тя ежеминутно четеше и прѣчиташе писмото му, старейки се да види и усѣти въ него само едно просто заплашване; но колкото повече го прѣчиташе, толкова повече се убѣждаваше въ сериозността на съдържанието му. По едно врѣме тя дори се упрекнѣ въ безтактното си поведѣние и си позволи да се нарече глупава; но всичко бѣше напрасно и късно.

Прѣсилена да обяви на полицията за изчезнуването на мъжа ѝ и неговото писмо, тя стори това не безъ малки усилия и вънтрѣшна борба съ собственната си гордостъ.

Полицеймейстерътъ ѝ изслуша хладнокрѣвно, прочете отчаенното писмо на мъжа ѝ, навѣси вѣждутъ си и каза: госпожо, тая работа не ви прѣпорѣчва добръ: отъ какъ сте дошли, азъ все слѣдихъ за поведѣнето ви; за малко врѣме вий направихте чудеса въ Мехадиѣ; вината сте вий и никой не ще ви е кривъ, ако горкий ви мъжъ се отчая и ии-сетиѣ и ви остави на произвола. Слѣдъ вашето заявление дѣйженъ съмъ да употребѣжъ всичкитѣ усилия за да откриѣ прибѣжащето на мъжа ви; но извинѣте, ако небагоразумието, вслѣдствие на отчайването му отъ васъ, го е довело до нѣкое крайно рѣшение да наложи рѣка на себе си, тогава никакви издирвания и прѣтрѣсвания не ще помогнатъ, и, ако трѣбва да се нарече нѣкой виновенъ за самоубийството му, то безъ съмнѣние ще бѣдете вий, милостива госпожо: Идѣте си сега и дойдѣте, когато ви повикамъ.

Това бѣше единъ кжсичкъ урокъ отъ страната на полицеймейстера. Госпожата излѣзе, като попарена съ врѣла вода. И наистина, полицията знаеше всичко, но малко ѝ

интересуваше тая кокона; тя си вършеше дълга още прѣди два-три дѣня, взе мѣрки за прѣдварянieto на мѣжа отъ всѣки опитъ за самоубийство. Тя знаеше още навѣрно, че мѣжътъ се намираше въ подвѣдомственното ѝ окръжие. Формално же тя разгласи вредомъ, съ означение на бѣлезитѣ, за откриванieto на забѣгнѣлия господинъ Лингушой.

Прислѣдванията и издирванията трайхъ цѣли три нѣдѣли, но тѣ бѣхъ безплодни. Какво станъ господинътъ отъ него часъ, никой не можѣ да каже нищо положително. Слухове се прѣскхъ, че билъ наиденъ удавенъ край устието на рѣка Черна и заваленъ безобразно съ единъ голѣмъ камѣкъ, свлеченъ отъ планината чрѣзъ стремителното течение на тая рѣкица. Стече се много народъ да го гледа, но никой не можѣ да познае господина въ удавения. По едно врѣме мѣлвата бѣше разгласила между публиката, че нѣкой си пѣтникъ случайно видѣлъ господина, като заминувалъ за навѣтрѣ въ Баната. Но чрѣзъ телеграфа станъ явно, че то бѣ чиста лъжа и едно просто заприличаване съ едного другoго господина, който не е билъ даже и Влахъ, а е билъ нѣкой си Банатски Сърбинъ. Мѣстната полиция взе такива мѣрки, преди които реченний господинъ не би могълъ да се удали на никѣдъ безнаказанно. Освѣнъ това, и да можеше избѣгнѣ отъ нейната бдителность, полицията можѣше да го улови на първата, на втората или, най-далечъ, на третата станция, или на нощна почивка, защото въ Австрия и другагѣ на всѣкъгѣ по ханищата и гостинниците лежатъ особни книги, въ които се записватъ всичкитѣ случайни прѣходящи, дѣньтъ, часътъ, народноста, името, прѣзимето, занятието, номерътъ на пашапорта му и отличителнитѣ му бѣлези, и да го доведе спломъ на мѣстото, отъ гдѣто биде потрѣсенъ.

Освѣнъ него, и пашапортътъ му още се намираше въ Мехадийската полиция, ще рече, безъ никакъвъ видъ той не можѣше да се отстрани по-надалечъ отъ окръжнитѣ

села въ горитѣ. Ето по коя причина полицията го диреше на близо, а не твърдѣ далечъ отъ Мехадиа; тя имаше и право.

Тѣй или иначе, бдителността на распиляванитѣ катани останѣ безуспѣшна.

Минѣхъ се още нѣколко дни и публиката прѣстанѣ да говори за тоя фактъ. На дневния редъ имаше други въпроси и други истории съ съвсѣмъ новъ характеръ.

Отъ всичкитѣ прѣдположения за начина, какъ се е загубилъ господинътъ, по мнѣнието на по-големата частъ отъ публиката въ Мехадиа, най-вѣроятни сѣ разказитѣ, които впоследствие станахъ прѣдание.

Първия отъ тѣхъ се яви на скоро слѣдъ второто и послѣднѣо изчезнувание на господина; той състои въ слѣдующето:

Извѣстно е, че задъ лѣвия брѣгъ на рѣка Черна се възвишаватъ стрѣмнитѣ ридове на Карпатскитѣ планини. Осѣнъ звѣроветѣ и искуснитѣ лѣсничаре, рѣдко кой другъ може да се искачи направо до самия имъ върхъ, на който височината, съдържа, както искатъ да кажѣтъ, приблизително до 2000 метра. До едно мѣсто тая стрѣмнина е покрита съ разни растения и дървеса, измежду които има проведени лакатушни пѣтечки; тия пѣтечки то се прѣсичатъ и кръстосватъ, то се сливатъ въ една и водятъ въ тукъ-тамъ устроенитѣ павильони и искусствени градини, които нито се забѣлязватъ отъ долината. По-нагорѣ растителността става по-рѣдка, а у самия върхъ на стрѣмнитѣ тя като че се изгубва подъ правитѣ голи, снѣговитѣ скали, съ които се завършватъ реченитѣ ридове.

Чудесната зеленина, романтически изгледъ на тия громадни голи скали, изъ пущотинитѣ на които стърчатъ, увиснали надъ пропасти, великански недосягаеми борове, видими отъ дола като малки дървчета, съставляватъ нѣщо дѣйствително грандиозно и нанстина привличатъ не само

очитѣ на пѣтника, но и любопитството му; тѣ распаляватъ дързостта на посѣтителитѣ, подкустрятъ рѣшителността имъ и ги възбуждатъ на героически подвизи — да оборятъ затрудненията и прѣпятствията и да се искачатъ до самия връхъ. Казватъ, не на одного смѣлоста е бивала причина за разни неприятности и разочерования. Обаче имало е, ако и еднички рѣшителни и енергични личности, които сж сполучвали да оборятъ всичкитѣ прѣпятствия, да се искачатъ и да оставятъ по единъ наметникъ на самитѣ върхове; такива паметници сж то исполински кръстове, то нѣкое громадно знаме, които отдолу се виждахъ като обикновенни надгробни дървени кръстчета или пакъ дѣтски кръпи. Мнозина отъ тия дързовити духове на връщанieto си клеи сж се и увѣрявали, че не имъ е било възможно да идатъ по-надалечъ и по-нагорѣ, защото съгледвали такъвъ или иначе блуждающъ хищний звѣрь, който имъ прѣсѣквалъ пътя. Други пакъ си казвахъ простичко: непрѣчи ни се една громадна пропастъ, която нѣмаше никаква възможность да прѣминемъ безнаказанно; или пакъ — стѣмни се, и не оставаше врѣме за по на татѣкъ, нито пакъ дързость за прѣнощуване въ едно таково диво и безплодно мѣсто, гдѣто на всѣкий часъ можахме да станемъ жертва на гладнитѣ диви звѣрове.

Именно на такъвъ подвигъ, казвахъ, ужъ се билъ рѣшилъ и господинътъ. Той билъ, ужка, заръчалъ още отъ вечерта да му приготвятъ единъ дървенъ кръстъ, и на другата заранъ, придруженъ отъ още одного, подобенъ нему авантюристъ, отправилъ се на върха, мжкнейки кръста на плещитѣ си. Като не могли до вечерта да се искачатъ, понеже трѣбвало да лакатушатъ много врѣме, да отдѣшатъ подъ дърветата и да рекогносцировать мѣстността, рѣшили се да прѣнощуватъ до една чудовищна скала, подъ единъ многовѣковенъ старъ боръ. Прѣзъ ноца се случила грозна и силна буря; борътъ билъ сваленъ, а тий затиснати на

мѣстото. Последовавшиѣ слѣдъ бурята пороѣни дъждове свлекли бора и раздавенитѣ подъ тѣхъ двоѣца души въ Черна, която ги отнесла на далечъ.

Другиятъ разсказъ се яви наблизъ слѣдъ приеманieto на писмото.

Разсказвахъ, че господинъѣ се билъ присѣдинилъ до единъ ловци у горнѣото течение на р. Черна, гдѣто пжтъѣ води надалечъ въ гората. Той вървѣлъ съ тѣхъ до едно мѣсто и веднага пчезнилъ мѣжду буйнитѣ трѣви и гжтитѣ дървета. Ловцитѣ, като съгледали отсѣтственето му, върнали се да го трѣсятъ, но господинъѣ се изгубилъ. Върналъ ли се той доброволно или се погубилъ въ гората. Богъ знае това. Отпослѣ сжщитѣ ловци разсказвахъ и утвърждавахъ, че малко слѣдъ пчезванieto на третия пжтъ другаръ, веднага били поразени отъ глухия шумъ на едно по друго два пжти испразденний револверъ. Като се върнали въ близното село, тѣѣ обявили на мѣстната властъ за подозрителния грѣмъ. Повдигналъ се цѣла потеря да трѣсятъ неизвѣстния и страненъ господинъ, но потерята се върналъ безъ нищо, както и отиде. Истина ли бѣше всичко това, или проста измислица, никой не бѣше въ състояние да утвърди положително.

По мнѣнието на множеството, първий отъ тѣе два разсказа стои още по-близъ до ума, защото той има нѣщо общо съ удавения обезобразенъ чловѣкъ, както и съ сваления отъ бурята огромний боръ, който, може би, и до днесъ лежи надъ Черна и служи като мостъ надъ тая рѣка.

Нѣкои и други обстоятелства, които се разсказвахъ отпослѣ, пдвахъ да подтвърдятъ вѣроятността на това мнѣние. Именно. когато прѣгледвали обстоятелно тѣлото на удавения чловѣкъ, намѣрили на дѣсния му кракъ, подъ колѣното му, единъ бѣлегъ, много приличенъ на брадавица, но госпожата, която присутствувала на аутопсията, не рачила да каже нищо положително, ако е познавала мъжа

си по тоя бѣлегъ; тя си припомнюваше всичкитѣ бѣлези, но за тоя скри и не вспомни нищо. Само съхраненитѣ черни мустаки по спитеното лице на удавения, споредъ описанието ѝ, много приличахъ на мъжовитѣ ѝ мустаки; това тя сама потвърди. Но тоя бѣлегъ за явно тождество не бѣ достаточенъ да увѣри заинтересованнитѣ страни и Мехадийската заедно съ Оршовската полиция го отхвърлихъ, направихъ на мѣстото приличната аутопсия и съключихъ дневника си, въ който не се доказваше друго, освѣнъ напрасната смъртъ на селенина Раду Чорика отъ селото Върчару на границата, кираджия, удавенъ въ минутата при прѣминуването му Черна съ колата си, отъ силното наидване на горний порой и отъ изненадѣйното повдигане на водата въ рѣката.

XV.

Изминяхъ се още три недѣли въ безполезни тръсенія и постоянно безпокойство. Пб-голѣмата частъ отъ прѣдшнитѣ Мехадийски посѣтители бѣхъ устѣпили мѣстото си на други нови, а госпожата продължаваше да се расхожда и да личи на площада и по аллеитѣ. Въ послѣднѣото врѣмѣ тя беше се облекла въ черни дрѣхы, като да жалеше изгубения си мъжъ. Жалѣеше ли го тя наистина, или искаше само тѣй да лѣсне въ очитѣ на хората и въ тоя цвѣтъ, това бѣше нейно знание; никой психологъ не би можалъ да откаже или да утвърди едното и другото. Истината си личеше отъ самото нейно положение и отъ приноската ѝ въ обществото. Тя бѣше свободна, никой вече не държеше смѣтка отъ нея. Като такава, сега тя измислюваше разни примки и обикаляше глупавото болно юношество отъ Мехадия. Обаче, не знамъ защо, това юношество отбѣгваше отъ нея, като отъ заразителна чума, поради което речената прѣтърпя не малко ядъ и насмѣшки отъ младитѣ и отъ

старитѣ, които ъж бѣхж изучили до костъ, и подѣ нехтитѣ ѳ. Това отвращение на всѣкого накара ъж да погълне злобата си, да задуши въ себе си чувствата на неудоволствието, да прибере краищата на покрусѣжтото си сърдце, на което никой не щеше да отговори, и да се рѣши на една добра или зла мѣрка.

Тя видѣ, че нѣма да го бѣде така и инѣкъ за дълго време, и отъ злоба почнѣ да прави бани въ Елисаветъ-Бадъ, впрочемъ не съ просто намѣрение, а съ задня мисль — да се покаже ужъ че страда и жертвова за здравнето си.

Тѣй слѣдова тя една недѣля наредъ; слѣдъ това, еждѣ края на мѣсеца Іулия, почти слѣдъ като си бѣхж разотишли и най-прѣенитѣ посѣтители отъ Херкулесъ-Бадъ, когато и климата на мѣстността се бѣше измѣнилъ отъ топълъ и сухъ на хладенъ и спростенъ, а локалитѣ бѣхж опустѣли, затворени, тя си трѣгнѣ срѣди единъ триумфъ отъ насмѣшкитѣ на нѣмскитѣ войници, болни отъ разни гнуснави болѣсти и отъ зевзекицитѣ на останѣлитѣ зевзеци и чапкѣне, които най-сетнѣ бѣхж опитали всичката ѳ мораль. Въ тоя случай човѣкъ трѣбваше да види онова безсрамие, съ което тя гледаше на тѣхъ и заминуваше, като че всичко това да се неотнасяше до нея, а бѣмъ нѣкого друго, и това за крайнето очудване на неспроводачитѣ.

Обратното ѳ пътувание отъ Мехадия въ Оршава и отъ тамъ въ Румѣния не бѣ по малко торжественно. Познахъ ъж навсѣкждѣ по пътя и на всѣкждѣ ъж изглѣдвахъ съмнително, недовѣрчиво. Въ Оршова, гдѣто трѣбваше да прѣнощува, хотелѣритѣ не рачахъ да ѳ дадѣтъ стая и съ голѣмъ трудъ ъж приехъ, и то отъ съжаление къмъ пазкитѣ творения — дѣцата ѳ. Съ една дума, наконѣцъ, гѣ заминѣ отъ Австрия за Влашко, напѣтствуема отъ насмѣшкитѣ и прѣзрѣшнето на хората, оставяйки на всѣка стѣпка подирѣ си не блѣскави, не лѣстни впечатления, а

доказателства за една развалена натура, неблагоговѣснитая и отвратителна жена.

XVI.

Намѣсто заключение.

Единъ день въ единъ отъ Оршовскитѣ ресторани троица господа обѣдвахъ у единъ столъ. Двоицата отъ тѣхъ се познавахъ и се разговаряхъ, третия ядеше и мълчеше. Единия отъ разговаряющитѣ се бѣше Н. Н. Слѣдъ прѣдварителнитѣ тълкования за разни работи, събесѣдникътъ попита господина Н. Н.:

— Чини ми се, вий бѣхте въ Херкулес-Бадъ тоя сезонъ?

— Да, отговори Н. Н., прѣкарахъ единъ мѣсець и повече на тамошнитѣ води.

— Вамъ трѣбва да ви е извѣстна прочутата Мадамъ Лингушоя, на която мжжътъ бѣга отъ нея?

— Да, и станъ невидимъ, отговори Н. Н.

— Любопитенъ съмъ да се научъ, какъвъ край взетая история.

— Най-обикновенъ, какъвто край взиматъ всичкитѣ подобни истории. Н. Н. се изсмѣ.

— Смѣенъ се, приятелю?

— Та какъ да се не смѣя, като ме напушва смѣха, когато си вспомниж нейната мутра и нейнитѣ кривления на сантиментално-аристократически начинъ?

— Вий трѣбва да ѝ познавате отблизо, като говорите така?

— Какъ не, като съмъ ималъ съ нея толкова взиманье-даване.

— По кой поводъ и отъ гдѣ нахвѣдъ!

— Тѣй.

Третия господинъ, който до това врѣме обѣдваше на страна, мълчеше и слушаше, обади се.

— Казватъ прѣди да си тръгне отъ Мехадиѧ, тая госпожа била обрана отъ нѣкого си евреннѣ, баронъ Фонъ забравихъ му прѣзмето, който ѧ служилъ за мантинутъ; тя спасла само онаѧ частъ отъ паритѣ си, които била криѧла въ гардероба си.

При тѧ думи Н. Н. пожълтъ — позеленѣ.

Прѧтелинтѣ се смѣляхаж на нѣколко минути.

— Какъ мислите виѧ за характера на тѧ случка, попита изново господинѣтъ гузнѧ си събесѣдникъ.

Хитрий и проицателний евреннѣ отговори, изражайки съ тѧ думи:

— Това бѣше една нѧй-характеристична влашка гнусна комедѧ, въ която и азъ по неволя взимахъ дѣятелю участие, играхъ завидна роля, до гдѣто си поправихъ обстоятелствата съ нейна помощъ.

— А що кажете за характера на самитѣ личности?

— Да ви кажж, дорече Н. Н.: то бѣхаж типове отъ влашката развалена цивилизация, каквито человекъ може да срѣщне само въ Влашко, въ всичкитѣ почти общественни разреѧи, по всичкитѣ граѧица. Безобразнето, сир. безнравственността ѧ безочливостъ на подобнитѣ личности, надминува всѣко описание. И въ Франция, и въ Нѣмско, и другадѣ наглоста се срѣща, но влашката наглостъ стига до каррикуатура; азъ ѧ изучихъ добрѣ, въсползовахъ се съ слабоститѣ, извикани отъ наглоста на Мадамъ Лингюшъ, бѣхъ награденъ по-вече отъ колкото се надѣяхъ, и съмъ доволенъ, че ѧ проучихъ.

Съ тѧ думи Н. Н. се празнаваше въ мошеническия си духъ и въ крайния обиръ на нашата героинѧ.

БЪЛГАРСКИ ПОСЛОВИЦИ.

ИСТОРИЯТА НА СЪБИРАНЕТО ИМЪ.

Отъ П. Р. Славейкова.

(Продължение отъ I. кн.)

Съ мракътъ стигнахъ въ Пиперково, попитахъ за даскалъ, ако има тамо, или попъ. Нѣкои добри хорица ме заведохъ до къщата на попа, синътъ на когото билъ даскалъ въ селото, но сега, лѣтъ, не събиралъ момчетата. Като влѣхохъ въ дворътъ, кучета, които скочихъ върху ми. показвахъ негостопримството, което ме очакваше. Миня се връме, до дѣ се отбранихъ самъ отъ кучетата и презъ дворътъ да дойдъ до къщнитѣ врата. Застарѣла една жена. въ кирливи и опърпани дрехи, се подаде на вратата да ми каже, че даскалъ билъ изъ село, а дѣдо попъ билъ си легналъ и заспалъ. Да не продължавамъ: отказахъ ми въ гостопримство и азъ бѣхъ принуденъ презъ настанжлата вече нощъ да ходя по опустелитѣ отъ хора улици въ селото. преслѣдуванъ на всѣка стѣпка отъ враждебно-расположенитѣ противу окжнѣлитѣ пѣтници селски псета. Повече отъ часъ се скитахъ до дѣ намѣрихъ, дѣ да пренощувамъ: най-послѣ остановихъ се на край селото, въ единъ бордей, който бѣше нѣщо като дюгенъ или кръчма, но вътрѣ нѣмаше, освенъ двѣ три бѣчовки возилници, ни столъ, ни възглавница нѣкаква, нито пакъ лавица нѣкоя за сѣдане.

Пиперково е паметно за мене не толкозъ по тази неприятна случка на поповото спотайване, поради което се изложихъ на дълги расправи съ непривѣтливитѣ пипер-

ковски кучета, нито по неудобството за пренощуване въ измениятъ и влажни борделъ; а по едно друго обстояние, може би, за читателитѣ не толкова важно, но за мене не лесно забравено. — Пренощуването ми въ Пиперково ми е дало първъ път поводъ, да се помъжъ да станъ нѣщо като писателъ български. За зло ли, за добро ли, и азъ не мога да си обясня още, но странно е това че първата писателска идея ме посѣти въ това, тъй да кажъ, не страннолюбовно за мене село, и азъ просяхъ спсенохъденieto на читателитѣ, ако се отстранявамъ малко отъ предметътъ си да споменъ нѣщо за това, както и какъвъ край взема първиятъ периодъ на моятъ даскалъкъ.

Както казахъ, въ знаменитиятъ пиперковскій борделъ нѣмаше, дѣ да се послужи и да посѣдне пътникъ — човѣкъ тъй уморенъ като мене и раздосадованъ отъ непрекъсваното лаяне и преслѣдоване на селскитѣ псета. Предъ борделътъ имаше само единъ пюшкюнецъ, отъ една чепорлива дѣска и не въщо прикованъ о стрѣхата на борделътъ и подирѣнъ на три, четири клечки, забити въ земята: на този пюшкюнець сложихъ азъ торбичката си на и самъ се посложихъ. Освенъ кръчмаринътъ, човѣкъ около 60 годишенъ, но здравъ още на гледъ и лекъ, нѣмаше никой другъ по това врѣме въ кръчмата. Като пиперковски кръчмаръ, той ме прие доста вѣжливо. Наскоро азъ имахъ случай да узнамъ отъ него, че той билъ отъ Бѣла, че билъ войникъ, ходилъ по Стамбулъ, пасалъ царскитѣ атове и косилъ сѣно по Кетханата. Въ сжщото врѣме той се домогваше да узнае отъ мене, кой съмъ азъ, отъ дѣ самъ, отъ дѣ идж, кждѣ отивамъ и защо ходя самъ. Не трѣба казване, че кръчмаритѣ старецъ бѣше, колкото любознителъ, толкова и приизливъ; обичаше да приказва и умѣяше доста хубаво и весело да приказва, тъй що можеше да се слуша безъ отегчение. Мойтъ отговори на распитванието му дадохъ му поводъ, да се приказва за Гърцитѣ и за патрика имъ

въ Цариградъ, и той се впуснѣ на дълго да расправя за вѣроломството на Гърцитѣ, за издайството на патрикътъ и какъ направили тѣ за да истребятъ всичкитѣ книжовни Българе и да се затрие българската книга. Това предаване съмъ слушалъ азъ испослѣ и отъ други нѣкои бескнижни Българе, челъ бѣхъ го и въ историята на Отца Паисия. Но, трѣба да кажѣ, че далеко не тѣй, както ми го разказваше пиперковскиятъ кръчмаръ, дѣдо Драганъ. Той разказваше чудеса, хитрини и лукавщини на гърцкитѣ калугери за премахването на българската книга; представяше за силно-трагически безчеловѣчия, направени отъ Турцитѣ при избиването на българскитѣ учени. Легендарнитѣ му проповѣдки за гоненията на българскитѣ калугери по мѣнастиритѣ, за лижбитѣ и чудеснитѣ станѣли за спазването на българскитѣ слова, бѣхъ тѣй занимливи, щото, ако и доволно начитанъ, като за онова врѣме, още и умеренъ, както бѣхъ, азъ стояхъ та го слушахъ, „заяпнѣлъ въ устата му“, както казватъ нашитѣ.

Бѣше настанѣло петляно врѣме; дѣдо Драганъ не бѣше още свършилъ приказкитѣ си, когато изляхъ нестата на близу до кръчмата, и предъ насъ слѣдъ малко се яви единъ момъкъ съ рунтавъ, но крѣхнѣтъ калпакъ, съ червена шапка и дълъгъ перчемъ, съ пѣстъръ, аладжанъ елекъ и дивитъ, затѣкнѣтъ на поясъ, тѣй като да не бѣде несъгледанъ, по което азъ заключихъ, че ще е селски нѣкой граматикъ. Дѣдо Драганъ го посрѣщнѣ съ „добрѣ дошелъ, даскале“, и сѣднѣ пакъ на голата земя до дивнитъ ми шопкюнъ, който тоже се обади, като изпрацѣ, когато рекохъ да се по-отмѣстѣжъ, за да сторѣжъ мѣсто на гостъ; но той, даскалѣтъ, приклеknѣ на прага у входѣтъ на кръчмата; а старецѣтъ подкачи пакъ прекъснѣтиятъ за малко расказъ.

Когато вече свърши дѣдо Драганъ, даскалѣтъ, който бѣше полскитъ синъ, се вмѣси въ разговорѣтъ. Ние се здрависахме, пораспитахме се за живо-здро, опознахме се.

като еснафдаши, и се расприказвахме за това, за онова по занаятътъ си. Азъ имахъ случай да блѣснѣхъ съ моята начетанностъ въ черковнитѣ книги и не се свѣняхъ да показвамъ, до колко съмъ вѣщъ въ даскалѣкътъ, като не забравяхъ тукъ тамъ въ разговорътъ си да втикамъ и по нѣкоя отъ „избраннитѣ си думи“ Непомнѣхъ сега какъ дойде рѣчь и моятъ събѣседникъ, пиперковскиятъ учитель, отвори дума нѣщо за вълцитѣ; той искаше да разкаже за една случка, станѣла минѣлата зима, за която и азъ бѣхъ чувалъ, въ Бѣла като бѣхъ. Но . . „азъ вамъ да ви го прикажѣмъ щичински какъ бѣше то“, каза дѣдо Драганъ „че да видите чудо и поменъ!“ Ний на драго сърце му дадохме редъ да прикаже той за тази случка.

Работата бѣше твърдѣ проста. Единъ момъкъ, отъ Пиперково, задирялъ нѣкоя мома отъ Бѣла. На момата баща и не ѣ давалъ на този момъкъ, защото не можалъ да му даде за *обуца* (бада хакъ) толкозъ, колкото искалъ той. Момата сторпила да *пристане* на момъка и да иде подиръ му безъ волята на баща си. Една нощъ, презъ зимата, момъкътъ отива на Бѣла, извежда момата изъ бащини ѣ, и ѣ повежда къмъ Пиперково. Въ пѣтътъ ги сполѣтва вълческа глотница. Момъкътъ сколасалъ да въскачи момата на една круша, но не пристигналъ да се покачи и той. Вълцитѣ го нападнали, и той, възблѣгналъ на крушата, съ единъ габровски ножъ, що носялъ, бранилъ се вече до колкото можалъ, съсѣкълъ три вѣлка, другитѣ най-подиръ побѣгнали и той завелъ момата на домътъ си въ Пиперково. Но дѣдо Драганъ тъй подробно и тъй увлекателно разказваше за всичко това: какъ се задиряли младитѣ, какъ се нагласили да бѣгатъ, какъ ги сполѣтѣла въ пѣтътъ вълческата глотница, какъ се спуснали вълцитѣ и съ какво острѣвенение нападали момъкътъ, какъ той не устращимо се борилъ и ги сѣкълъ, какъ тѣ наваляли та дърпали съсѣченитѣ си другари и ги раскъсвали; тъй що простата

тази случка съ селският момъкъ се представяше отъ дѣда Драгана, като нѣкакъвъ важенъ геройски подвигъ. Азъ се до толкозъ увлякохъ отъ разказътъ му, щото тогазъ още турихъ на умътъ си непремѣнно да опиша, както историята на тозъ маловаженъ случай, тъй и чудесното онова предание за навѣтътъ на Гърцитъ връзъ българската книжнина: Още сутринта, въ пътуванието си отъ Пиперково за Свѣщовъ, на двѣ мѣста сѣдахъ да си почивамъ и да се опитвамъ въ писателскиятъ занаятъ, ако е занаятъ това, дѣто да дращи човѣкъ каквото му скивни и да записва каквото му се ревне и което му нему харесва, ама било то нѣщо „като не врѣло и не кипѣло“.

Въ Свѣщовъ ми се представяше случай да останѣ за взаименъ учителъ въ горнемахаленското училище вмѣсто Петра Ангелова, който се стягаше тогазъ да иде да се учи въ Росия. Учителътъ ми, Е. Васкидовъ, желаше това и ми предстояваше; оставаше да се отбѣлснѣтъ малки нѣкои интрижки на нѣкои свѣщовски чорбаджетлини, които искаха да вредятъ на това мѣсто нѣкои испаднали свои роднини. Но моята черна орисница ли, да кажѣ, тъй докара, лукавата умишленность на моитѣ непримирими врагове ли тъй пресмѣтихъ, Неофитъ и Костаки се озовахъ въ Свѣщовъ и осуетихъ надѣждитѣ ми. Твърдѣ е интересна по затѣйливостта си интригата, която ми изиграхъ въ Свѣщовъ Костаки и Неофитъ; тя заслужва да се разкаже, но тука, и сега, азъ не щѣ да разказвамъ за нежъ: ще кажѣ толкозъ само, че тѣ ме така издѣнтихъ и тъй устроишъ, щото вмѣсто учителъ въ свѣщовското училище, азъ се намѣрихъ въ свѣщовската тъмница

Щомъ излѣзѣхъ отъ тъмницата, слѣдъ два дни, хванѣхъ пътътъ презъ селата за Търново. Отбихъ се нарочно на с. Михалци, дѣто имахъ майчини си роднини, съ намѣрение да попитамъ, не ще ли би възможно нѣкакъ да се установѣ за учителъ. Но и тука, нѣкой си Русецъ, извѣ-

стенъ подъ името попъ Константинъ московецо, дошелъ и останѣлъ тукъ незнамъ какъ и кога, ожененъ и опопенъ, добилъ бѣше влияние и въртеше селото; той противудѣйствиуваше на роднинитѣ ми съ намѣрение да настанн сина си, момче малко по-малко отъ мене, но много по-неучено. Роднинитѣ ми, хора честни, по сиромаси, направихъ щото можяхъ: събрахъ селенитѣ, представихъ ми имъ сѣгашниятъ случай да ме задържатъ за учителъ; но по-влиятелнитѣ бѣхъ отъ къмъ московецо. Чорбаджията, не му помнѣ сега името, отъ очи за роднинитѣ ми, стори да ме попита колко бихъ имъ зелъ да останѣ за тази зима (идущата), да имъ учѣ дѣцата? — 1000 гр., рекохъ азъ, за една година и да ме хранятъ . . . — е, че много искашъ ти, каза чорбаджията. — Ний, за цяло лято, прибави другъ единъ отъ чорбаджийскитѣ мекерета, плащами на гуюдарию да ни пасе гудѣта и па ни му дааи повикъ утъ 200 грушое, емъ дя-й то да си гуидаръ, а дя-й да си даскал; гуйдарию цялъ ден оди да се пиче пу слънциту, тича подиръ гудѣта, дѣждо гу пди пу няуга, а ти жа сидиш у килията на сянка, няма дѣж, няма вятър Колко жа ни земниш ти нам за зимъс, а то лятос кого жа учиш? повтори чорбаджията. Азъ бѣхъ готовъ да пристанѣ колкото ми дадѣтъ. Но хитритъ московецъ се намѣси и каза, „трѣба да ся скаже на владика да ся спраши, да видимъ како овъ жте каже“. Тѣзи думи пресѣкохъ у мене всѣка надѣжда да оставане въ Михалци. На вторий денъ азъ се опростихъ съ роднинитѣ си и се завърнихъ въ Търново, нѣшо подиръ шесть мѣсеца скитание.

Това достопамятно за мене лѣто по случкитѣ и пѣлимитѣ ми отъ Неофитовото и Костаково преслѣждане, бѣше още по-вече паметно по събиранieto и записването на „избранитѣ ми думи“, които азъ бѣхъ прекърстилъ всѣ на „достопамятни изрѣчения“. Въ скитанието си по селата и въ сношението си съ селенитѣ, азъ не само бѣхъ

обогатилъ сбирката си, но бѣхъ вече довольно привикналъ и на умѣстното имъ употребienie въ разговорѣтъ, отъ което съгледвахъ, че селенитѣ съ по-големо благодарение ме слушахъ, като имъ ги привождахъ въ примѣръ, освѣтъ това по-лесно ме разбирахъ и проумѣвахъ онова, което искахъ да имъ кажъ. Това ми даваше нѣкакво преимущество, както надъ самитѣ селени, тъй и надъ другитѣ мои съхудожници и еснафдаши, селски учители; а още по-вече надъ скитниците онѣвъ калугери, които ходяхъ тогавъ да просятъ по селата и драгастяхъ селенитѣ за едно, за друго, като че проглушавахъ съ пословишкитѣ си цитации отъ псалтирьтъ и житията на святиитѣ. Съ тѣзи калугери често ми се случаше да имамъ расправию по селата. Споменувамъ тука за тѣхъ, защото и отъ тѣхъ имахъ другъ видъ смущение. По наущение отъ Костакъ ац, по свое недоразумѣние ац, нѣкои отъ тѣхъ тоже ми пакостяхъ, или поне искахъ да ми пакостятъ за остановението ми, като учитель по селата; за това и азъ безпощадно ги преслѣдовахъ и громоляхъ ги, дѣто ги сполѣтѣхъ, за тѣхното невѣжество и ханжество. Тѣ обѣгвахъ отъ лично състязание съ мене, но задъ гърбѣтъ ми не пропускахъ случай да прѣскатъ най-възмутителнитѣ за мене мѣлви: че съмъ еретикъ, безвѣрникъ, безбожникъ; а тогавъ бѣхъ азъ и набоженъ и ревностенъ черковенъ проповѣдникъ. Имаше нанстина и нѣкои добри калугери, даже много по-добри отъ мнозина сегашни, които разбирахъ положението ми, утѣшавахъ ме и насърчавахъ ме въ подвигѣтъ ми противу гърцкото духовенство Но и добритѣ калугери, и люцитѣ калугери. Богъ съ ними; не е сега работата за калугеритѣ, да се върнъ на предмѣтътъ си.

Даскалътъ въ Пиперково (синъ на попа, който се прѣстори на заспалъ, за да ме не приеме на домѣтъ си), въ нощното си онова посѣщение, което, както расправихъ по-горѣ, ми направи въ избата на дѣда Драгана, дѣто бѣхъ,

станахъ да пренощувамъ, когато се разговаряхме съ него и азъ по обичая употребявахъ често нѣкои отъ „досто-
 паметнитѣ си изрѣчения“, попита ме: дѣ съмъ чулъ и какъ
 съмъ запомнилъ азъ толкозъ „*стари думи*“. Това бѣше
 първото название, което чухъ отъ други уста за досто-
 паметнитѣ отъ мене наричани изрѣчения, но и то не ми се
 виждаше чисто народно, приличаше ми нѣкакъ на полу-
 селско, полудаскалско наименование. Както и да е, то ми
 даде поводъ да се вслушамъ въ народътъ, да ли той не
 ги нарича съ друго нѣкое особено име. Но колкото и да
 се вслушвахъ, не чувахъ нищо друго, освѣнъ *има дума*,
факто има една дума, *Както рекълъ онзи* и нищо повече.
 Кочемъ пакъ се вземахъ да распитвамъ ужъ како се каз-
 ватъ таквизъ едни думи, които привеждахъ за примѣръ,
 до нищо не можахъ да се добия и даже работата се по-
 запиташе и по-неразбрана ставаше, и отъ селенитѣ все
 пакъ на „рекълъ онзи“ се спираше работата, а отъ сел-
 скитѣ даскали на „стари думи“.

По-главното обогатяване на сбирката ми бѣше ста-
 нало въ Бѣла, дѣто се бѣхъ и застоялъ повече. Въ това
 село, по него врѣме, преди 37 до 38 години, по дюгенитѣ
 и по кавенетата мѣждетѣ говоряхъ по-вече по турски и упо-
 трѣблявахъ доста таквизъ „стари думи“ на турски. Това
 ме и накара да хваня да записвамъ и турскитѣ „стари
 думи“. Трѣба да призная, че турскитѣ стари думи азъ
 памирахъ много по-замисловати, по често употребявани и
 по-приложими на практичния животъ: само че нѣкои отъ
 тѣхъ сж много по-галатни; тѣй що онова, което по турски
 можеше безъ зазорно да се изговори въ галатни думи още
 и да се прави, на български никакъ не идеше да се искаже;
 или ако да се изкажаше, вмѣсто да се харесва, докарваше
 отвращение. Забѣлявахъ обаче много пѣтя, че тѣзи, които
 си служажъ съ такива стари думи на турски като говоряхъ
 и по турски, кога говоряхъ по български, мѣчахъ се по нѣ-

кога да ги изговарятъ и по български или да предадѣтъ поне смисълътъ имъ, което и сполучвахъ. Особенно женитѣ, които тоже знаяхъ турски, но си говоряхъ по български и често привождахъ такива думи, преведени на български, но преведени тъй, както не би ги превелъ сега даже и най-вещиятъ отъ нашитѣ книжовници. Работата стоеше въ това, че онѣзи думи, които на турски се земахъ отъ турскитѣ животъ и отъ турскитѣ прави и обичаи, оставахъ безъ смисълъ, ако да се преведяхъ буквално на български; за това тѣ ги осмисляхъ, като превождяхъ не думитѣ, а смисълътъ и дѣйствието съ онова, което е свойственно на Българина. Тѣй напримѣръ, изрѣченията, които на турски превеждахъ за примѣръ отъ морскитѣ или военнитѣ животъ, тѣхъ ги приспособявахъ, гимията на кола, оржжията на рало на копралъ, както ще укажъ на това въ редътъ на преведени нѣкои пословици. Тука за образецъ само ще приведа и които ми случайно дойдохъ на умъ.

Хер гюн байрам олмас

Байрамдан сора байрам мубареки.

Делие хер гюн байрам.

Сѣки день коладня не бива.

Подиръ деньтъ коладе ле

На лудиятъ сѣки светъ день Великдень и др.

Но тогава азъ отъ тѣзъ работи не отбирахъ, а поставихъ си бѣхъ за правило: като чужъ и турска стара дума да я записвамъ, а кога ъж чухъ по български, заличавахъ турската и оставяхъ само българската. Забѣлѣжно, че и отъ Турцитѣ до колкото се вслушвахъ испослѣ, не можяхъ да чужъ особено название, и у тѣхъ се чуваше почти сѣщото *бир лаф вар* (има една дума); *бириси демиси* (нѣкой казаго), но нѣкакъ съ по-вече указание, че тѣзи думи принадлежатъ на едного, а на мнозина отъ народа.

И тъй, когато се завърнахъ въ Търново, сбирката състоеше отъ 500 и нѣколко „стари думи“ български около сто турски.

Азъ се прибрахъ при баща си, но нѣмаше какво да правя и много се утѣснявахъ. Единъ день случайно дойде у насъ нѣкой си хаджи Иванчо, иначе „трѣвненската света богородичка“ прекоросванъ. Той бѣше човѣкъ практиченъ, но и крайно лицемѣренъ. Бѣше познайница на баща ми, като съселенинъ неговъ, но искренъ приятель, и приближенъ на Неофита. Той бѣше ме и другъ пѣтъ уговарялъ, когато искахъ да отварямъ частно училище въ Търново, да идя да искамъ воля отъ Неофита. Сега, като ме запита, дѣ съмъ и какво правя? Баща ми му расправи за несполуката ми да се заловя негдѣ за даскалъ и особено му разказа за случката ми съ Неофита въ Свѣцовъ, споредъ както му бѣхъ разказвалъ азъ. Той се долови до думитѣ, съ които Неофитъ ме отлъгваше въ Свѣцовъ, че, като се върне въ Търново, да идя при него и той ще предстои да ми намѣри мѣсто. Ами ходи ли? попита той, хаджи Иванчо. — Не. — Ами тѣй бива ли? Защо да не идешъ? Иди ти. Той е владика, ючъ-тувлиа (съ три оназки) паша, и мѣсто може да ти намѣри, и добро може да ти направи, както и зло. По неговитѣ думи воденъ и баща ми заповѣда ми да идя да се явя на Неофита; „да видимъ, каза, и туй чудо“, а хаджи Иванчо прибави: „нѣма да хвърлишъ камъкъ, чи да те заболи ракъта я“. Иди тамъ поклони му се, кажи му, „свети владико“, знаешъ какъ рекълъ онзи? „Поклони се злomu, като на светому“.

Не бѣхъ чувалъ таквазъ хубава по языкътъ ни и толкова калнава по науката си стара дума. И азъ му казвамъ, рече баща ми: „поклонена глава сабя не я сѣче“, ама то ироглаво. „Тѣй се тѣ младитѣ“, прибави дѣдо Хаджия; „тѣ имъ се чини, че сичко що хвърка се са яде“, ама не е тѣй то, умното е, както има една гръцка *прикаса*, „ὁ πῶς ἢ ὁ πόρος καὶ ὁ Κοσρὰς“ и захванъ да расправя на баща ми, кажево ще каже то по български.

На другиятъ день колкото и да не ми бѣше по волята, щж-не-щж, упжтхъ се и при Неофита. Напомнихъ му обѣщанието му въ Свѣщовъ, като се приструвахъ, че съмъ вѣрвалъ въ тѣхъ. Неофитъ се и той приструваше и казваше ми, че той билъ намѣрилъ ужъ мѣсто, но като азъ не съмъ се явилъ ужъ съ врѣме, тамъ дѣто мислялъ да ме прати въ Лѣсковецъ, тѣ си намѣрили учителъ; но пакъ ще види за нѣкое друго мѣсто, ако се обади, ще по бърза да ми яви. Азъ познавахъ че ме лъже, но какъ и да е, измѣташе се поне съ лъжа, когато Костаки просто ми каза: не съмъ ти бащинъ хназекеринъ да ти търся мѣсто; търси си и намѣри си Той ми се приеми още въ очитѣ, че ме изигралъ въ Свѣщовъ, това за което ми много докривѣ: ядосвахъ се на себе си, защото самъ да му дамъ случай да се издѣва надъ мене; но „минжлото се не връща, а се пригълча.“

Излѣзохъ отъ митрополията и присраменъ и нажаленъ: нѣмаше на кждѣ да се обърнѣ. Да се опѣнѣ нѣйдѣ на далечъ да идѣ да търся мѣсто, несмѣяхъ да се излагамъ на неизвѣстностъ презъ зимата. О ближнитѣ села и мѣста дѣто бѣхъ познатъ, едни просто не смѣяхъ отъ владиката да ме условятъ. Други се бояхъ да не би, както бѣше се прѣснжло за мене, да съмъ заразенъ отъ нѣкоя ересь: и отъ това най-много се плашихъ поповетѣ, които тогавъ още играяхъ по-главната роля въ избиранieto и приставяннето на учителитѣ. Трети пакъ като чувахъ, кждѣ съмъ се скиталъ минжлото лѣто и на колко мѣста съмъ се залавялъ и съмъ напуцалъ, заключавахъ за мене и явно говоряхъ, че азъ не „държжъ дикишъ“ т. е. не стоѣ на едно мѣсто. А да ли азъ нестояхъ или не ме оставяхъ да стоѣ то бѣше нѣщо, за което никой не искаше да види и да испита. Тѣй азъ отъ сѣкждѣ си отбихъ омутѣтъ и най-подиръ сторихъ „да закачж даскалъка на клечката“ и да станѣ казанджия.

(Слѣдва).

СЛОВАРЪТЪ НА ОТЦА НЕОФИТА РИЛСКАГО.

Отъ Д-ръ Конст. Игнчевск.

Една отъ първитѣ длѣжности на възобновеното „Периодическо Списание на Българското Книжовно Дружество“ е, да въздигне на страницитѣ си единъ достоенъ паметникъ на оние български книжовни труженици, които сѣ се поминѣли въ врѣмето отъ излѣзването на послѣдната книжка въ Браила до нинѣшното врѣме. Между тие почивши български писатели най-отличниятъ е незабравниятъ старецъ Отецъ Неофитъ Рилскій, който умръ 1881 год. на 4 Януарий. Като основателъ на първитѣ български училища, като единъ отъ най-първитѣ новобългарски писатели и, тъй да кажемъ, като жива лѣтопись на новобългарското възрождение, този патриархъ на българскитѣ книжовници си е заслужилъ единъ вѣченъ споменъ въ благодарната паметъ на своитѣ еднородци. Желали бихме да обнародваме вече въ настоящата книжка едно по-подробно жителписание на този тъй ревностенъ възобновителъ на българската народностъ, но по причина, че нѣкои материали не ни сѣ още при рѣцѣ, трѣба да отложимъ намѣренето си за други пѣтъ. Но при всичко това неможеме да си откажемъ, да не издадемъ сега поне нѣколко свѣдѣния върху най-важния трудъ на О. Неофита, на който той бѣше посветилъ въ послѣднѣо врѣме всичкия си трудъ и който до сега още остава въ ръкописъ — върху голѣмия му словарь. На слѣдующитѣ страници помѣстяме единъ

официаленъ рапортъ до Министерството на Народното Просвѣщение за този словарь, който написахме слѣдъ едно посѣщение на Рилскій манастиръ, направено нарочно за тази цѣль на Великденъ 1881 год. Отъ това изложение нашите читатели ще видятъ, какъвъ е трудътъ на покойния наш лексикографъ и отъ каква нужда е по-скорошното му напечатване.

Българскій езикъ въ сегашното му положение много се нуждае не само отъ една научна граматика, съчинена споредъ напредналото състояние на днешната словесна филология, но особено още отъ единъ словарь, който да обнема всичкитъ богатства на разнообразнитъ български нарѣчия и който да тури твърда основа за развитието на книжовния езикъ.

Отецъ Неофитъ Рилскій, роденъ ок. 1790 год. въ Радожска Бая и отъ 1808 год. монахъ на славната стара българска обителъ на св. Йоанъ Рилски, основателъ на първитъ български училища (въ Габрово и Копривщица), единъ отъ първитъ двигатели на новобългарската книжнина и просвѣщение, отъ много години пасамъ бѣше завзелъ за съчинение на такъвъ единъ словарь. Най-напредъ е захваналъ да съставява единъ гърцко-български рѣчникъ, предприятие, което бѣше по-лесно, защото е имало при рѣцѣ добри и хубави гърцки словари, но което въ какъ недаваше пълна гаранция за свършенна пълнота на българскій си материялъ. Послѣ по съвѣтитъ на покойния Савва В. Филаретовъ († 1863) и на Г-на Наїде Герова, О. Неофитъ обърна своята работа по другъ начинъ и завзе се за събиране български думи за единъ българско-голѣмъ словарь съ гърцки тълкувания. Макарь, че посвѣтаваше днитъ си исклучително на това занятие и макаръ че работѣше съ най-голѣмо усърдие, намираше доста

труднение по причина на високата си старостъ и на ослабване на силитѣ си. Най-подирѣ, кратко врѣме прѣди войната се рѣши да захване издаването на словаря. И наистина въ 1875 г. (на края) се напечатахъ въ Цариградъ въ печатницата на И. Найденова нѣколко коли на словаря, който имаше да излѣзе цѣлъ въ два силни тома. Но неопричитѣ врѣмена на българскитѣ клания и войната спрѣхъ това предприятие, тъй щото излѣзнихъ само 64 страници. О. Неофитъ обаче непреставаше да слѣдва работата си. Јани презъ мѣсець Августъ говорихъ съ него въ манастирътъ много пѣти за неговия словарь; 90-годишния старецъ усърдно желаше да види своята книга единъ пѣтъ издана, да не пропадне този многогодишенъ трудъ безъ плодове и бѣдѣщи работници да не бѣдѣтъ принудени да захванѣтъ пакъ отново. Но при все това, страхъ го бѣше да не го завари смъртта, прѣди да изпълни задѣлата си. И наистина на 4 Януарий 1881 г. О. Неофитъ умрѣ.

Словарѣтъ на Неофита съ нетърпѣние се очакваше не само отъ всички български патриоти, но и отъ всички словѣнски филологи вънъ отъ България. Той не ще си глѣди цѣната, и логато не е довършенъ до край; и недовършенъ ще служи за основа къмъ бѣдѣщи подобни предприятия. Заради това изданието му е отъ една необходима чужда.

На Великденскитѣ празници отидохъ нарочно въ Рилскій манастиръ да видѣхъ, колко е готово, какъвъ е рѣкошетъ и какъ може да се предприеме изданието на този многогодишенъ трудъ на многозаслужившии покойни старецъ, патриархъ на българскитѣ писатели и педагози.

Ето що намѣрихъ. Рѣкописитѣ на Отца Неофита съхраняватъ се отъ братството на старославната обителъ въ най-добъръ порядѣкъ въ едно дървено съндѣче, въ което го взеше и самъ покойникътъ. Въ съндѣчето видѣхъ:

1) Първитѣ 64 страници, печатани въ Цариградъ въ осмина на два стълбца, пълни съ поправки и допълнения О. Неофитъ, види се отъ устнитѣ му разкази и отъ единъ ръкописна бѣлѣжка, не е билъ много задоволенъ съ видѣтъ на това издание. Напечатаното иде до думата *благославляю*.

2) Една силна свѣрзка въ 4°, хубава писана въ два стълба съ ръката на самия О. Неофитъ, който имаше единъ ясенъ оригиналенъ полустаринский ръкописъ. Обнема думитѣ отъ *благодѣтелъ* до *всеобразный*.

3) Свѣрзка тѣсни тетрадки съ броеве отъ 28 до 50 (всѣка съ 4 листа), която съдържава на чисто преписанъ материялъ съ думитѣ *всеобщий* до *дѣвка*.

4) Сжщо една свѣрзка съ тетрадки отъ 51 до 80 с думата *истребваніе*.

5) Силна свѣрзка (като оная № 2) въ 4°, още не преписана на чисто, но съвсѣмъ ясна за четение, съ материялъ отъ *И* до *М*.

6) Сжщо една свѣрзка съ материялътъ отъ *М* до думата *овца*.

Съ думата *овца* се свѣршва готовиятъ словарь, който е приготвенъ до тамъ, че може безъ затруднение да тури подъ печатъ. За другата частъ на алфавита, отъ *овца* до край, има слѣдующи материяли:

1) единъ екземпляръ: An english and bulgarian vocabulary in two parts, english and bulgarian, and bulgarian and english. By Rev. C. T. Morse, aided by Mr. Const. Vasiliev. Constantinople. Printed by A. Minasian 1860. 8° 251 pp. Словарчето е съвсѣмъ чѣрно отъ множество исправления и допълнения, вписани между редовѣтъ и около страницата отъ О. Неофита.

2) единъ екземпляръ на Неофитовата старобългарска или словѣнска христоматия: *Христоматїа славянскаго языка* *Χριστομαθία τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης*, ἐρανισθεῖσα ὑπὸ Νεοφύτου.

ἑρριανάχου Ῥιλλιώτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1852. Словарьтъ при тая книга сжцо е напълненъ съ бѣлѣжки и допълненія.

3) една рѣкописна вързана тетрадка съ 4 стѣлбове, която съдържава материялътъ отъ II до края, още ненареденъ и неизработенъ. Въ нея има и предговоръ до словарьтъ (наброска), който единъ пѣтъ покойникътъ самъ ми го чете; въ него исказва мнѣние, че чуждестраннитѣ (турски) думи въ българский езикъ за сега не трѣбва да се изхвърлятъ отъ словаритѣ, защото български думи мѣчно ще се намѣрятъ и тие турски рѣчи вече много сѣ распространени и всѣкий ги знае; послѣ говореше въ този предговоръ срѣщу ония, които искатъ да пишатъ старобългарски, безъ да сѣ видѣли нѣкога единъ дѣйствителенъ старобългарски паметникъ съ всичкитѣ му форми и фонетически различия.

Словарьтъ самъ е съставенъ съ голѣмо внимание и даже съ педантическа точностъ. За образецъ служихъ на Оца Неофита грѣцкитѣ словари, особенно Σαχράτου Δ. τῷ Βυζαντίου Λεξικὸν (Атина 1835), словарь на Кума и др. Вжтрѣшна наредба е взета отъ тѣхъ. Словарьтъ съдържава не само сегашния езикъ, но и езикътъ на церковнитѣ книги. При много рѣчи има и пословици. Сжцо сѣ прибрали и изражения, които се срѣщатъ само въ нѣкои нарѣчия (на пр. видѣхъ кутре = куче Соф.). Тълкуванието е на грѣцки, нѣкога кратко, но има по нѣкои мѣста и по-обширно.

Моето мнѣние за начина на изданието е слѣдующето:

Да се напечата единъ частъ по-скоро готовата частъ на словаря (до *овца*) на държавни разноски отъ Министерството на Просвѣщеніето; голѣмия трудъ на О. Неофита да стане всенародно имущество. Споредъ моето мнѣние тази частъ трѣба да се напечата тѣй, както е излѣзла отъ перото на покойника, безъ никакви допълненія или промѣненія. Желателно би било, щото да се туреше край

гръцкото тълкуване и французско или руско, но това изисква новъ трудъ и изданието може да закъснѣе пакъ на дълги врѣмена.

Останѣлата частъ отъ *овца* до край да се приготви споредъ материялитѣ на Отца Неофита, като се взематъ и исчерпятъ и други источники за по-голѣма пълнота. Материялитѣ трѣба да се распишатъ на лисчета, които да се наредатъ по алфавита и слѣдъ окончателното имъ допълнение да се преписватъ на чисто.

Словарьтъ трѣба да се печата въ голѣмъ форматъ (Lexico-Octav) въ два стълба. Коректурата трѣба да се чете отъ нѣколко личности съ най-голѣмо внимание, да неостане ни една погрѣшка, тъй щото книгата да служи за почетъ на новобългарската типография и да може да се мѣри съ всѣмъ добръ съ произведенията на най-прочутитѣ европейски печатници.

Изданието, разбира се, трѣба да се води отъ хора, които знаатъ добръ гръцкый езикъ. На чело трѣба да се тури освѣнъ предговорътъ на покойника и новъ единъ предговоръ върху начина на изданието, както и едно подробно животописание на О. Неофита съ ликътъ му и единъ литографически снимъкъ (facsimile) на неговъ ръкописъ.

Оригиналниятъ ръкописъ, разбира се, прѣди да се тури въ печатницата, трѣба да се преписва частъ по частъ още единъ пжтъ, защото, както е познато, ръкописитѣ въ печатницитѣ много се хаятъ и жално би било, да се развали и пропадне автографътъ на покойния нашъ лексикографъ, който той пазеше тъй старателно като най-голѣмо свое съкровище.

Въ манастирътъ има още другъ единъ паметникъ на О. Неофита: цѣлата му преписка. Неж е прочелъ проигуменъ О. Пантелеймонъ и отъ неговитѣ разкази знае за съдържанieto ѝ. Тя обнема най-драгоцѣнни документи за

историята на новобългарското книжовно и училищно движение въ нашето столѣтие: преписката на О. Неофита съ гърцки владыци (особенно съ Илариона Търновскій, около 1836 год., когато О. Неофитъ бѣше въ Габрово), съ български тогавашни писатели и двигатели, съ нѣгови ученици и послѣ народни учители и пр. Безъ тая преписка не може да се знае, изучи или напише историята на България въ XIX столѣтие и заради това тя непременно трѣба да се напечата.

София 26 Априлий 1881.

много се усилихъ и надъ Турцитѣ взехъ несравенно една твърдѣ голѣма преднина въ сѣко отношение, а Турцитѣ останахъ отъ тогава и на сетнѣ да кжснѣхъ въ оная своя азиатска груба и навадничива култура. съ която тъкмо дойдохъ отъ Азия въ Европа; и *четвърто*, което ний считаме едно отъ най-главнитѣ причини на турското тогава ускорено отслабване, е това, дѣто християнскитѣ държави, съ които Турция непосредствено взе да граничи въ XVI и XVII вѣкъ, уголемихъ се и презъ тия двѣ столѣтия, съ распространение на образованието у тѣхъ, тѣ станяхъ до толкова силни, щото не само можихъ вече добръ да се отбраняватъ предъ турскитѣ нашествия, но заченяхъ и да нападатъ тѣ на Турцитѣ. Тия по-главни държави бѣхъ: *Полша*, и особено *Австрия* и *Русия*.

Австрия, отъ когато стигнахъ Турцитѣ прѣвъ нѣтъ до стениѣ на столицата ѳ, до Вѣна, и особено отъ начало на XVII в. до половината и почти до края на XVIII вѣкъ, непреставаше тя да воюва срѣщу тѣхъ съ тази цѣль, като ги изгони отъ европейскитѣ имъ владѣния да обсебятъ тия владѣния за себе си. А Русия сто години по-сетнѣ отъ Австрия започенъ систематически да воюва съ Турцитѣ, именно отъ начало на минжлото столѣтие, и, при сгодни случаи, до най-ново врѣме тя продължава да води съ тѣхъ война, ръководима отъ най-благородна цѣль, каквато не се срѣща въ историята на народитѣ и на чловѣчеството: рускитѣ войни съ Турция иматъ за цѣль облекчението на неспосното положение на Християнскитѣ народи подъ турското юго и придобиваннето на тѣхнитѣ човѣшки и народни правдини, съ помоща на които да можтъ тѣ да се избавятъ отъ вѣковното си грубо невѣжество и помрачение, да се просвѣтятъ и да станжтъ благополучни въ своитѣ хубави страни. Благодарение на това великодушно и най-възвишено чловѣколюбие на Русия, освободихъ се въ течение на нашето столѣтие една голѣма частъ отъ

Сърбитѣ, Гръцитѣ и Ромънитѣ, които се намѣрвахъ до тогава подъ непосредственната властъ на Турцитѣ. Найсетитѣ дойде редъ и намъ Българетѣ да се освободимъ съ помощта на священната кръвъ на еднороднитѣ и едновѣрнитѣ наши братия Руситѣ. И така, преди три години българскиятъ народъ освободи се цѣлокупенъ. Но всичкитѣ велики европейски сили на западъ, особено Англия задръжно съ Германия и най-много Австро-Унгария въспротивихъ се да признахътъ пълното освобождение на всичкото българско плѣме, и едвамъ се съгласихъ да остане България свободна току до Балканътъ, като допуснахъ при това на една частъ отъ Българетѣ въ Тракия да иматъ свое вътрешно самоуправление подъ върховната властъ на Султана; а цѣла югозападна България, паречена Македония, сърдцето на българското отечество, оставихъ да стене и за напредъ подъ турското юго. Австро-Унгария, която отъ край още все е гледала не да помага на християнскитѣ народи въ европейска Турция камъ освобождението имъ, но да ги грабни отъ турскитѣ рѣцѣ и да ги тури подъ своята непосредствена властъ като простъ географически материалъ, усвои въ това сѣщо врѣме безъ всѣко право цѣли двѣ гръбско-хърватски страни, Босна и Херцеговина, като при това дѣйствува съ всеможни хитрини да простре завоювателната си рѣчка и надъ Македония до самитѣ води на Бѣло (Срѣдоземно) море.

Прочее никакъ не е чудно, дѣто при освобождението на горѣспоменжитѣ народи изъ подъ турската властъ, Австрия всѣкога се явяваше ревностна противница на това нѣмъ освобождение.

Турцитѣ, отъ когато взехъ значително да пронадватъ до преди 70 години, сирѣчь отъ начало на ХVІІ в. до 1808 г., два пѣти претърпѣхъ въ тойзи периодъ таково силно потресение, щото малко оставаше да си изгубятъ съвършено европейскитѣ владѣния: първий пѣтъ бѣше

въ края на XVII в. и вторий път въ края на XVIII в. и въ начало на текущото наше столѣтие. Както камъ първото така особно и камъ второто потресение на Турция съдѣйствиувахъ не малко и тия вътрешни обстоятелства, че начелниците на турската армия, членоветъ на върховното централно управление въ Стамболъ, а тѣй сѣщо и главнитъ правители въ провинциитъ бѣхъ захванѣли да не слушатъ вече Султанскитъ заповѣди, гонѣхъ се единъ други, мнозина бѣхъ се провъзгласили за самовластни правители на повѣреннитъ имъ области, и най-сетѣ работата стигна чакъ до тамъ, щото и сѣми нѣкои Султани бидохъ отъ престола свалени и погубени отъ тие крайни турски анархисти.

При това второ отъ вътрѣ потресение на Турция. именно камъ края на минжлото столѣтие (около 1792 год.) появихъ се, между другитъ грозни опустошители въ европейска Турция, и *Кърджалиитѣ*. Тѣ бѣхъ една въоръжена сбирщина хора отъ разни народности и въроизповѣдания, предводими най-много отъ Турци. Гнѣздото имъ бѣше най-напредъ въ Хас-Къой и въ други на около близки мѣста въ Тракия. Тамъ, като се поуспокоихъ, тѣ хванѣхъ да пѣнѣтъ и да ограбватъ по цѣла Тракия и християнски и мохамедански селения, да опустошаватъ изъ пътя си дѣщо срѣшнатъ. На скоро подиръ това превърнихъ своитъ разорителни нашествия и въ сѣверна България, въ Македония, и пр. Слѣдъ нѣколко врѣме отъ появиенето имъ въ Тракия, дѣто бѣхъ изпърво усрѣдоточени и най-силни, като ги поразбихъ султански войски нѣколко пѣтя. тогава една голѣма частъ отъ тѣхъ прибѣгнахъ отъ тамъ да служатъ при други непокорни Султану правители, които се домогвахъ да станѣтъ съвършенно независими и самовластни господари на цѣли провинции въ европейска Турция както бѣхъ Али-паша Яненскій, Върбицкѣй Султанъ, Османъ Пазвантуоглу въ сѣверозападна България, и пр. Отъ тамъ

зато Пазвантови войници, преминуваха няколко пътя Дунавъ и плъниха всички Мала Влахия, та достигаха и до самия Букурещъ. Някои отъ Кърджалиитѣ подадохъ услугитѣ си и на Даалитѣ и Еничеритѣ въ Сърбия, чрезъ което не малко съдѣйствивахъ да се ускори избухването на сърбското въстание срѣщу Турцитѣ въ г. 1804.

Отъ тукъ се обяснява твърдѣ добръ причината, по която въ някои мѣста изъ България нашествието на Кърджалиитѣ се приказва съвсѣмъ мѣтно и побъркано. Въ с. Търнѣто (Габровско) има двама съвършено здрави старца: единътъ, дѣдо Пенчо Геновъ, 128 годишенъ, а другий, дѣдо Нено Геновъ, 90 годишенъ, които обаче не можиха да расправятъ нищо опредѣлително за Кърджалиитѣ, ту ги смѣсватъ съ Пазванджиитѣ, туги отождествяватъ съ Даалитѣ.⁴⁾

Всичкитѣ Кърджалии сж били конници, въоръжени съ ятагани, саби, пищове и пушки; топове не сж употребявали. Поради безкрайнитѣ имъ грабежи, тѣ сж били пълни съ пари и съ други разни движими богатства, та сж носили дрехи твърдѣ скъпоцѣнни и раскошни.

Съ Кърджалиитѣ наедно имало е, както казахме по-горе, и християне, а между тѣхъ доволно и Българе, на които отъ главатаритѣ единъ е билъ *Индже-Войвода*, родомъ отъ Сливенъ.

Пѣ-значителнитѣ върлувания на Кърджалиитѣ продължавали сж се до самото въцаруване на Султанъ Махмуда въ 1808, който умѣ и успѣ да изтреби и до край да затрие не само Кърджалиитѣ но и самитѣ Еничери въ 1826).

И тъй Кърджалиитѣ, на които броя бѣше стигналъ до 25,000 души, съществували сж почти 20 цѣли години. Това е порядоченъ периодъ за грозното опустошение на

⁴⁾ Виждъ края на 6-та бѣлѣжка, при долуназкепнитѣ материали за нашествието на Кърджалиитѣ въ Тетевенъ.

цѣли старни на балканскій полуостровъ, именно въ онова време, когато турското правителство е било тъй безсилно, щото не се е наемало само да подигне радикално прислѣдване срѣщу Кърджалиитѣ и другитѣ подобни тѣмъ опасни и открити врагове на турската империя, ами е било при- нудено да търси физически подкрѣпления срѣщу тѣхъ и отъ самото християнско население, отъ самата своя рая. Такива обстоятелства при самото начало на нашето столѣтие нака- рахъ султановѣтъ вѣрни правители въ Сърбия да въорѣ- жатъ и християнското население срѣщу тамкашнитѣ турски размирници и султанови непокорници, и тогава Сърбитѣ като се видѣхъ доста силни, поискахъ отъ турското пра- вителство да имъ се даде вътрешно самоуправление подъ върховната власть на Султана. Портата не рачи да имъ удовлетвори исканието. Сърбитѣ тогава заловихъ се съ орѣжие въ рѣка да си извоюватъ тия правдини. Ето съ тоя начинъ се захванъ сърбското въстание въ г. 1804 срѣщу Турцитѣ, за което споменуваме по-горѣ.

Тукъ мимоходомъ ще споменемъ още това за свирѣи- ствата и опустошенията на Кърджалиитѣ въ България. че тѣ сѣ най-главната причина, дѣто въ края на минжлото и въ началото на това столѣтие голѣмо количество Бъ- лгаре отъ цѣли села и голѣма частъ отъ много градове сѣ забѣгнали презъ Дунавъ и по Черно море въ Влашко, Богданско, Бесарабия и въ други старни на южна Русия.¹⁾

За Кърджалиитѣ, за Еничеритѣ²⁾ и въобще за тур- ското владичество на балканскій полуостровъ и най-наче надъ България, отъ самото му начало и дору до тосѣ

¹⁾ Кърджалиитѣ е далъ материалъ на прочутий полски писателъ *Миско- Чайковски* (Садъкъ-Паша) да състави хубавата си повѣсть „*Кърджали*“, която е преведена почти на всичкитѣ по-главни европейски езици.

²⁾ На нашитѣ български читатели, които желаятъ да иматъ ясно понятие за Еничеритѣ, препорѣчваме статията: „*За установлението на Еничеритѣ*“, обнарод- вана въ „Българскы Книжници“ (Цариградъ 1859 кн. II стр. 217—223), която мно- гимъ да е съчинена отъ г. Г. Кръстьовича.

часъ, нашия народъ много пѣсни пѣе отдѣлно и разказва, отъ които имаме вече нѣкои събрани и издадени. Но освѣнъ пѣснитѣ и разказитѣ, намѣрватъ се въ нашето отечество по разни черковни и други книги записани бѣлѣжки за тие предмѣти. При всичко това, не всѣкий отъ нашата днесъ читающа публика има вѣрно и пълно понятие за тѣхъ, макаръ че е твърдѣ нужно и полезно, щото всѣкий днесъ Българинъ да знае добръ и историята на българскій народъ подъ турската власть, защото само съ нейното добро познавание можемъ да проумѣемъ много страни отъ сегашното вътрешното нравствено положение на своя народъ, което не е друга освѣнъ слѣдствие отъ миналий нашъ животъ. За това намѣрихме за неизлишно по поводъ на Кърджалиитѣ, които сж едно отъ явленията на турското държавно упадване, да кажемъ нѣколко думи като едно кратко очертание на по-главнитѣ и по-важни чѣрти на турското държавно въздигване и упадване. При тоя случай намъ ни се видѣ още по-умѣстно да представимъ особно едно по-обстоятелно изложение и за появението и дѣлата на самитѣ Кърджалии. Но желанието ни за сега остава неиспълнимо, и трѣба да се задоволятъ читателитѣ ни съ това само, което по-горѣ, тъй да кажемъ, пачемъ споменуваме за Кърджалиитѣ, защото на тосъ часъ въ Сръдецъ не можихме да намѣримъ никакви други по-нови, по-вѣрни и по-изобилни извори по тойзи предмѣтъ, освѣнъ щото говорятъ за тѣхъ *Риковски* въ своятъ „Горскы Пѣтникъ“ (у Новый Садъ 1857 стр. 279—280) и въ „Дунавскый Лебедъ“ (г. I. бр. 6. стр. 24), Вратчанскій епископъ *Софроний* въ своята автобиография, обнародвана въ кн. V и VI на Пер. Спис. на Бъл. Книж. Дружество Браила 1872 стр. 3—103), *Панайотъ Хитовъ* въ своето „Плѣтувание по Стара Планина“ (Букурещъ 1872), и *Хр. В. Пуляковъ* въ своето описание на „*Котривщица въ истори-*

ческо отношение“, обнародвано въ „Български Книжница“ (Цариградъ 1860 бр. 17 стр. 8—15).¹⁾

Както и да е, но който се заемне да изучи и напише вѣрно историята на турското владичество въ България, да изнесе на видѣло състоянието на българското плѣме въ тоя най-грозенъ и тъменъ периодъ отъ минжлий нашъ животъ, и да представи особено вѣрмето, въ което народа ни билъ започенжлъ умствено да се пробужда и възражда, той трѣба да изучи добръ всичкиѣ и устни и писани материяли по тойзи предмѣтъ, които се намѣрватъ въ нашия народъ. Но, преди всичко, необходимо нужно е, щото да се прибѣрзва съ вѣщото събирание и издаване на тие материяли.

Заради това ний съ особено душевно благодарение поспѣваме любезний приносъ на г. Т. Васильова за папешествието на *Кърджалиитѣ въ Тетевенъ*. Тукъ обнародваме тоя колко и скуденъ но вѣренъ материялъ тъй както ни го праща приносителя, безъ всѣко измѣнение нито даже въ правописанието му, за да можѣтъ отъ тойзи материялъ да се ползуютъ, по край историцитѣ, и вѣщитѣ наши филолози за вѣрното изучаване на българскій езикъ. А за да видятъ читателитѣ ни, какъ умно знае г. Васильовъ да цѣни такива материяли, какъ свѣстно ги е преписалъ и какъвъ добъръ гледъ има за такива работи, напечатваме заедно и писмото му до насъ буквално, както ни го е проводилъ.

Тукъ най-сетнѣ ще прибавимъ още, че желаемъ и приканваме всички наши просвѣтени еднородци, които живѣжтъ по разни старни изъ отечеството ни и иматъ възможность да откриватъ и събиратъ такова материяли, да обърнатъ надлежно внимание върху такива работи и да не щедятъ ни трудъ, ни други жъртви отъ своя старина

¹⁾ Дору и въ самата „Исторія Болгаръ“ отъ Др. К. Иречка (Одесса 1878 стр. 625—651) нѣма нищо по-обстоятелно за Кърджалиитѣ, освѣтъ колкото намѣрваме въ горепоменититѣ български извори.

съ бързото имъ и вѣщо събирване, съ което ще си спечелатъ трайна признателностъ отъ старна на българската публика.

Ето писмото на г. Т. Васильова, съ което ни праща домузикованнитѣ материали за дѣянията на Кърджалинтѣ въ Тетевенъ.

Господине редакторе!

Заедно съ настоящето Ви испращамъ прѣписъ отъ три лѣтописни бѣлѣжки, въ които прѣко или пжтемъ се говори за Кърджалинското нашествие въ Тетевенъ, за да ги обнародвате, ако намѣрите за нужно, въ една отъ идущитѣ книжки на „Периодическо Списание“. Тѣ сж земени отъ три стари книги, които и до сега се пакиратъ въ тетевенската църква „Вси светии“. Листътъ, върху който е написана първата бѣлѣжка, по краищата е скжсанъ, та за това въ прѣписътъ нѣкои думи не сж дописани.

Тѣзи бѣлѣжки, колкото и незначителни, надѣямъ се, ще послужатъ що годѣ за материялъ на оногова, който би се заемъ да напише история на Кърджалинтѣ. Подобни и много по-важни документи отъ този прѣдмѣтъ намѣри-щжтъ се и въ други църкви и мѣнастири въ България, стига само да се дири. Много отъ тѣхъ обаче сж изхвърлени и прѣнебрегнати, та е опасно да не пропаднатъ, ако не се спастрижтъ по-скоро.

Считамъ за нужно най-сетнѣ да прибавж, че прѣписитѣ, както и списъкътъ така и по правописанието, сж вѣрно съ първообразитѣ, които сж написани съ прости църковни букви.

Приемете, и пр.

София, 17 Май 1882 год.

Т. Васильовъ.

Кърджалиитѣ въ Тетевенъ.

I.

1801 мѣсець мар. . . (сжсано)

Да се знае кѹги додоха крѹлиете та изгориѹ село Тетювене изгориѹ черковата изгубиѹ чловеци мѹже и жени и дѣца половина ѿ селото ¹⁾ и после виде трѹсъ великъ за много време та се срупа на Бѹкѹрещъ Кане. . . (сжсано) и ѹеми. На онова време бѹше владика ²⁾ Янтимъ, протосингръ Костандинъ Ёр. . . (сжсано) и попове попъ Станю, попъ Ёванъ, попъ Насилъ, попъ Хачю, попъ Китанъ, попъ Дало, попъ Грозю, попъ Георги, писахъ азъ попъ Грозю на месца Ёюніе день ѣ.

II.

Да са знае когито изгоре село наше Тетювене влето ѿ христѹа ѿ мсць Мартъ день ѣ и като изгореѹ сички вещи црѹковенѹ и еконите и книгите и одежди и кандилата и потире и сички се суди црковны оплениѹ ³⁾ и по това напоконъ тези ⁴⁾ година на мериѹсе азъ грешны Ёрей попъ Блчо Ёкономъ на црkvата на вси светихъ питропъ и станехъ ⁵⁾ та положиѹ малко трѹдъ и сасъ Божна помощъ и сасъ християнски коветъ та принесѹхъ ѿ Бѹкѹрещъ тизи минее дванайсе книги и четири пролози и едно евангеліе и единъ апостолъ сасъ сандека бараберъ и напоконъ идеѹ при даскала Стогана на Гофна та направи и великите ектни Ѣ шесъ малки и четири средни и единъ крѹстъ сръберънъ и позла

¹⁾ Споредъ разказитѣ на стари хора, прѣди Кържалиитѣ въ Тетевенъ е имало близо 2000 кжци. Но отъ кържалинскій погромъ много хора се избили и изгубени. Сега въ Тетевенъ има 5200 жители.

²⁾ Тука се разбира Ловешкый владика, защото Тетевенъ отъ старо време въ Ловешката епархия.

³⁾ Разумѣва се Кържалиитѣ, защото друго подобно нашествие прѣзъ 1801 освѣтъ кържалинското, не е имало въ Тетевенъ.

⁴⁾ Въместо *тази*, или *тази*, Въ Тетевенъ и околнитѣ му села Изворъ, Абланъ, Гложене и Брусенъ и до днесъ *д*, а по нѣкога *в* и *а*, когато ударението е крѹпнѣ, получаватъ въ говорѣтъ явѹкъ, който е пѣщо срѣднѣю между *е* и *я*.

⁵⁾ Въместо *стандѣгъ*, или *станагъ*, гл. по-горѣ.

тъ и него правихъ на Гофна црѣковенъ и единъ кивотъ сръ-
бнъ за причастието тело Христово и друго цркви за потреба
црковна тако трѣдихъ и Господъ богъ да поменеть ктиторе и
приложници и потрѣдишеся за снѣ црковъ всехъ светыхъ храмъ
и.

III.

Снѣ книга именѹема триоде приложи се ѿ попа Стояна на
црквата на всехъ светыхъ да работи за дѹша его и конса покѹси
да е земе ѿ црквата или продати или ѿнести на друго мѣсто
да му са сѹперници всехъ светыхъ на фторо пришествие влѣто ѿ
христа, аѿѿ на това лето изгоре село тетювене¹⁾.

¹⁾ Свирепството на Кържалиитѣ въ Тетевенъ е било много голѣмо. Една стара
пѣснь, която и до днесъ пѣхъ тетевенскитѣ цигуларе, начева се тъй:

„Прочуле са крѣжеліе
Крѣжаліе, залумжне
Кади ходат волум прават,
Света гора те обират.
Книга правитат крѣжеліе,
Книга праштат въ Тетевене
Да проведат тетевенци
Триста драма дребни пари,
Дребни пари сѣ дукатъ“.

Слѣдъ това се разказва, какъ Тетевенци, които „вино пиятъ сѣбели котли, а
сѣсъ наници“, се опрѣли и не пратили тия пари, поради което Кържалиитѣ на-
мѣхъ отъ кѣмъ Граденица (помашко село), понеже по другитѣ страни на гра-
деницѣ била поставена отъ населението стража, и наченжали да палѣхъ, коелѣхъ,
обирѣхъ и обиратъ, —

„Старо колат, мѣло робат,
Малки децѣ не оставятъ“.

Само една махала, нарѣчена „мѣнастирска“, не пострадала, защото ѿ запа-
дѣ единъ Кържалия Тетевенецъ, родомъ изъ тѣзи махала.

Въ нѣкои мѣста изъ България за намѣствието на Кържалиитѣ се приказва
мѣстѣ смутно и неясно. Въ с. Търнѣето (Габровско) има два свършено здрави
мѣста: единътъ (дѣдо Пенчо Геновъ) 128 годишенъ, а другий (дѣдо Нено Геновъ)
129 годишенъ; но тѣ неможихъ да справѣхъ нищо опрѣдѣленно за Кържалиитѣ
ту ги смѣсватъ съ Позванджиитѣ, ту ги отождествяватъ съ Даалитѣ.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

Отъ В. Поповича.

Мори пуста майко,
Пъргавъ ме роди,
Но отъ дѣте малко
Тласнѣ ме въ бѣди!

Ти ме введе рано
Въ тоя чуденъ вѣкъ
И ми шепнѣ странно:
„Бивай челоуѣкъ“.

Не станѣхъ за мѣра
Рицаръ — богатиръ,
Най съ строшена лира
Шетахъ въ модскій виръ:

Тука азъ почукнѣ,
Зѣрнѣ — и назадъ;
Тамка си въздѣхнѣ
Отъ любовъ и ядъ.

Ей свѣта изучихъ,
Чудеса видѣхъ;
Разума си мѣчихъ,
Тѣжихъ и се смѣхъ.

Смѣхъ се надъ принципи
Мършави въ тозъ свѣтъ;
Смѣтахъ ги кат' дрипи
Тамъ на старий смѣтъ.

И нѣмѣхъ предъ гений
Съ правдата святá;
Въ мига вдъхновенный
Славихъ доблеста.

Странно се възбуди
Духътъ ми въ тозъ вѣкъ
Рано се събуди
Въ мене челоувѣкъ!

София Марта 1882 год.

ТРУДИ СЕ ТРУДИ.

Отъ Ц. Гинчова.

I.

Слънцето изгрѣва,
Вѣтъра не спи;
Водата пѣтува,
Свѣта се върти.

Ставай рано, сино:

Врѣмето лѣти!

Да не мине праздно:

Труди се труди!

И звѣздитѣ плуватъ

Въ бездната безъ край;

Вървѣтъ и пѣтуватъ:

Всѣка пѣтя знай

Ставай рано, сино:

Врѣмето лѣти!

Да не мине праздно:

Труди се труди:

Сичко сѣ работи,

Нищо не стои.

Самата природа

Не се покои

Ставай рано, сино:

Врѣмето лѣти!

Да не мине праздно:

Труди се труди!

Всичко да се движи

Богъ е наредилъ,

Кой не ще се грижи

Да не се ѝ родилъ.

Ставай рано, сино:
Врѣмето лѣти!
Да не мине праздно:
Труди се труди!

Печи се, труди се
Въ цѣлия животъ,
Работи, грижи се;
Труда ѣ имотъ.

Ставай рано, сино:
Врѣмето лѣти!
Да не мине праздно:
Труди се труди!

Нъ труди се честно;
Чуждо не желай —
Ще дочакашъ лесно
Честитъ, добъръ край.

Ставай рано, сино:
Врѣмето лѣти!
Да не мине праздно:
Труди се труди!

Сичкото у свѣта
На труда е плодъ.
Работата света
Безцѣнъ е имотъ.

Ставай рано, сино:
Врѣмето лѣти!
Да не мине праздно:
Труди се труди!

Щ О С Е Т Ъ Т Е Н Ъ Ч У Е .

II.

Що се тътенъ чуе
Отвѣдъ задъ Балкана?
Що се облакъ вие
На върхъ на Балкана?

Що се орли вижтъ
Горѣ у висини?
Що мъгли се дигжтъ,
Долу по равнини?

Да ли Перунъ иде
Та небе растворя,
Или Горолуме
Балкана събаря?

Нито Перунъ иде
Ни небе растворя,
Нито Горолуме
Балкана събаря.

Ой, тътенъ се чуе
Отвѣдъ задъ Балкана:
Тамъ се Русниѣ бие
Съ грозенъ Сюлюмана.

Тамъ топови гърмжтъ,
Небе се растворя;
Тамо бомби паджтъ,
Балканъ се събаря!

Тамо барутъ пламти:
Балканъ затъмнява;
Адъ отъ долу бухти:
Поле помрачава!

Тамъ трунове паджтъ
Долу кат' снопови.
Тамъ кърви се лѣжтъ,
Кърви на порои!

Тамъ саби се трошжтъ,
Саби у ножове;
Тамо пушки бълвжтъ
Крушуми дъждове! . . .

Тамъ писъкъ се чуе
Отъ черната земя,
Чакъ до Бога стига
На синьото небе! . . .

Тамо конѣ цвилжтъ —
Въ огънь и жарава;
Тамъ ранени паджтъ
Съсъ смъртта у пазва! . . .

Тамъ юнакъ се бори,
Юнакъ надъ юнака;
Тамъ животъ се дѣли
Съ смъртта за байряка! . . .

Тамо нѣма вече
Кой кого да жали:
Смъртъ с' косата сѣче,
А огъня пали!

НАРОДНИ ПРИКАЗКИ.

Събра Ц. Гинчовъ.

I.

Какъ е станала костената жаба.

Едно врѣме костената жаба била млада булка подѣ було и говѣяла на свекра и свекърва. Веднѣжъ, като мѣсяла хлѣбъ, истървала се предѣ свекра си и свекърва си. Като се засрамила, неможила вече да ги погледне въ очи и, отъ срамъ, подложила кръга, лѣгнала на него, похлупила се съ ноцовитѣ и се помолила на Бога да ѣ престори на каква годѣ гадинка. Господъ ѣ престорилъ на *костенурка* (костена жаба): кръга и ноцовитѣ се зарасли въ неж, тя попъзѣла, спъзѣла изъ къщи и отишла въ гората. За това тя и до сега щомъ види пѣкото, свива си главата въ коритото и мълчи, догдѣ заминимъ. Това тя го прави отъ срамъ.

II.

Злато момиче.

Нѣкое си врѣме, единъ чиякъ, като му умрѣла първата жена — ступанката му — останалъ вдовецъ. Подиръ една година се оженилъ за една вдовица — повторилъ.

Отъ първата си ступанка той ималъ едно момиченце, което останало на двѣ години подиръ смърта на майка си. Повторната и тя му довела едно момиченце като неговото, та се събрали двѣ — заварениче и доведениче.

Мащихата обичала нѣйното, а мразила неговото — завареното.

Веднѣжъ, опѣкла една прѣсна питка у жарта, пристѣргала ѝ, упретала ѝ е, като ѝ дала на мжжа си, рѣкла му да земе завареничето ѝ, да го заведе въ гората, да търколи питката изъ нѣкое стрѣмно мѣсто, да проводи момиченцето да ѝ гони, а той да се скрие, да побѣгне и да си доде, а пакъ детето да остави въ гората.

Мжжа билъ мѣкушавъ, слушалъ жена си, сѣкоги, за зло и за добро, и сега — нѣмало що да направи — пакъ ѝ послушалъ, макаръ да му било жално за дѣтето му.

Той зелъ питката, навелъ глава, повелъ момиченцето си, завелъ го въ гората, намѣрилъ едно стрѣмно мѣсто; търколилъ питката; проводилъ дѣтето да ѝ гони; скрилъ се отъ него; побѣгналъ и си дошелъ, а него оставилъ у гората!

Като си идѣлъ, жена му го чакала на вратника и, като го посрѣщила, попитала го какво е извършилъ, и той ѝ разказалъ сичко. Сега тя се зарадвала много, че се отървала отъ завареничето си и сичката стока на мжжа ѝ ще остане на нѣйното дѣте.

Момиченцето, като стигнало питката, zelo ѝ, върнало се да иде при баща си, нъ не го намѣрило! То zelo да го вика. викало, плакало, най-послѣ тръгнало да го тръси изъ гората. То ходило цѣлъ день изъ гората и плакало, а деня се преминялъ. Наближило врѣме да засѣда сълнце; то се уморило, исподрало изъ гората и, най-послѣ, излѣзало на една полѣна, сѣднало подъ едно дърво и zelo да оплаква умрѣлата си майка.

Като плакало, плакало, задрѣмало и, като се събудило видѣло предъ себе си една висока, едра, стара баба съ бѣли коси, като бѣло повѣсмо.

„Защо плачешъ, мойто момиченце?“ му продумала бабата. Момиченцето ѝ разказало сичко, отъ игла до конецъ,

що се случило съ него. Тогава бабата го зела за ръка, умирила го, помилвала го, повела го за ръката, превела го презъ гората и го завела на колибата си.

Колибата на бабата била върхъдъ гората, край една рѣка. Предъ колибата имало едно голѣмо, клонясто сѣнчесто дърво. Като мъркнѣло, бабата го нагостила и си лѣгнали да спятъ.

На сутрента момиченцето станжало рано, умило се, подѣло въ колибата и около, и примѣло; наклало огънь и нахранило на баба пиленцата — тя имала и пиленца.

Подиръ това бабата се събудила, станжала, отишла на рѣкжта, умила си очитѣ, обърсала се и се върнжала на колибката. Като видѣла, че сичко било наредено, тя рекла на момиченцето: „Азъ ще идж въ гората, а ти да стоишъ тука, да вардишъ колибата и да нагледвашъ пиленцата“. Послѣ туй, тя зела една кошница и заминжала изъ гората.

Момиченцето пакъ нахранило пиленцата; намѣрило синця и имъ нанизало огърлички. Надъ вечеръ, бабата си дошла и донела пълна кошница ягоди и гжби.

Пиленцата като видѣли, че баба имъ иде, посрѣснали ѣж, раскрили крила, затрѣпали съ тѣхъ и зели да ѣ се хвалятъ: „бабо мене кака *погъ! погъ!*“ викало сѣко пиленце, а баба имъ рекла: „и баба каки *погъ, погъ*“. Подиря малко тѣ сѣднали, навечеряли се и то мрѣкнѣло. Лѣгнали си и заспали.

На сутрента, момиченцето пакъ станжало рано: подѣло, примѣло, наклало огънь, нахранило пиленцата и зело да ги милва.

Подиръ се събудила и бабата, умила се и, като изгрѣло слънце на обѣдъ, тя сѣднжала подъ дървото на сѣнка, повикала момиченцето при нея си и му рекла да сѣдни. Като сѣднжало, тя си турила главата на колѣното му и го накарала да ѣж попоци.

Ще ме поцпишъ синко, и колкото вѣшки намѣришъ ще ги ядешъ, рекла му тя. Момиченцето ъж послушало и жело да ъж поци. Подиръ туѣ, тя пакъ му рекла: „азъ може да задрѣма и да заспѣ на колѣното ти, но ти ме поци и гледай кога ще предоди рѣката: като предоди черна — недѣй ме буди, а като предоде жълта — да ме събудишъ“.

Момиченцето ъж поскало и гледало рѣката; бабата задрѣмала на колѣното му и заспала. Подиръ малко ето ти и рѣката захучала, заручала и предошла черна буйна. Като протекла черната вода, подиря ѣ дошла жълта. Тогава момиченцето събудило бабата и ѣ обадило, че рѣката предошла; черната вода заминжала и предошла жълта. Бабата станжала, прибрала си коситѣ бързишкомъ, уловила момиченцето за ръка и го завела край рѣката. Послѣ го уловила за косата, потопила го три пѣти у водата, водата го прелѣла и послѣ го извадила.

Като излѣзло отъ жълтата вода, момиченцето станжало *злато момиче* и дрѣхитѣ му злати. Сега бабата го накарала да ѣ унлетѣ коситѣ, то ги унцело и бабата унцела неговитѣ злати коси.

Наѣ-послѣ го повела, завела го на едно високо мѣсто, отъ дѣто се видѣло неговото село; показала му селото и пѣтя, и го проводила да иде при баща си.

Златото момиче, като си отивало, лѣцѣло като сухо злато и грѣяло като ясно сѣнце. Който го срѣшнжлъ и който го видѣлъ, запиралъ се да го гледа и да му се чуди.

То си отишло, и като влѣзло у бащини си дворови, сѣрѣло като ясно сѣнце. Майка му — мащихата, — като го видѣла, зачудила се и се замаяла, какъ си е дошло и отъ дѣе станжало злато и толкосъ хубаво, но не му казала нищо.

Баща му, на златото момиче, не билъ тогава у дома си, когато си дошло момиченцето. Мащиха му го испитала

за сичко какъ е станжло и кой го направилъ злато. Момиченцето ѝ разказало сичко, отъ край до край.

Вечерта си дошелъ и мъжа ѝ, видѣлъ си момиченцето, че си дошло живо и здраво и злато, и много се зарадвалъ. Сега мащихата накарала мъжа си да иде да заведе и нейното — доведеничето — да го остави на онова мѣсто, дѣто оставилъ неговото да стане и нейното злато момиче.

На сутрента, тя станжла рано, опекала хубава прѣсна питка, престъргала ѝ, завила ѝ у единъ шаренъ месавъ, дала ѝ на мъжа си и му подава дѣтето си въ рѣка, да го заведе въ гората да стане и то злато.

Пастрока понѣлъ питата, повелъ заведеничето си, завелъ го пакъ на онова мѣсто, търколилъ питата, проводилъ го да ѝ гони, скрилъ се, побѣгнѣлъ, оставилъ ѝ въ гората и си дошелъ. Мащихата гледала златото си заварениче, бѣлвала гущери отъ ядъ и чакала да си дой и нейното по-злато и по-хубаво.

Момиченцето стигнѣло питата, върнѣло се да търси пастрока си, не го намѣрило, отишло да го търси изъ гората и се загубило. Ходило, лутало се, плакало и бабата пакъ дошла и при него. Завела го и него на колибата си; препощували.

На сутринта, момиченцето станжло подиръ бабата, и си омило очитѣ, нито подѣло, ни помѣло. Бабата пакъ си зела кошницата, оставила го да варди колибата, да пагледва и храни пиленцата, и отишла въ гората.

Пиленцата, като огладнѣли, зели да пицятъ около му и то зело та имъ сварило каша, и имъ ѝ дало горещъ. Гладнитѣ пиленца, като зели да яджтъ горещата каша изгорили си кѣвките и крачката.

Бабата, като се върнѣла отъ гората, пиленцетата сръбнѣли; запицѣли; заяпали и зели да ѝ се оплакватъ.

„бабо, кака нази кѣжъ, кѣжъ!...“ Бабата имъ рекла: „и баба каки кѣхъ, „кѣхъ!...“

На другата сутринь бабата пакъ съднѣла по пладиѣ подъ дървото на сѣнка, накарала момиченцето да ѝ пощи и да ѝ яде вѣшкитѣ. И като задрѣми да ѝ пробуди, кога види да предоди рѣката черна. Момиченцето зело да ѝ пощи и, колкото вѣшки намѣрвало, ловило ги и ги хвърляло презъ рамо.

Бабата задрѣмала на колѣното му. По едно врѣме рѣката предопла пакъ тѣй буйна и черна. Момиченцето събудило бабата, тя станѣла, завела го при рѣката, потопила го три пѣти и, като го извадила, то станѣло черво като жужеръ, а дрѣхитѣ му — като черъ вѣгленъ.

Подиръ туй и него го испроводила да си иде при майка си. Като си отивало, който го срѣшнѣлъ и видѣлъ, бѣгалъ отъ него.

Като си отишло, майка му го чакала на вратника, да го види злато и да му се понарадва.

Като го съгледала, не можала да го познае: то било черно и грозно. Отъ ядъ и срамъ припаднѣло ѝ и паднала та умрѣла.

Златото момиче, като порасло, видѣлъ го царския синъ, аресалъ го и се оженилъ за него — станѣло царица.

На свадбата му се случихъ и азъ, повикахъ ме, наго-
стихъ ме, напоихъ и ме дарихъ съ червени ковани бутунки.

НАРОДНИ ПЪСНИ.

ЕЛИН-ДОЙНА *)

(Отъ Панагюрище).

Записа Н. Поповъ.

- Марі Дойне, Елин-Дойне,
Зайскаа ¹⁾ Елин-Дойна
През двѣ, през три черні гори
През чѣтери каѣлъци.
- 5 Дойна майкъа не даваше
И Дойнини девет брате;
Цар Костадин Дойна дава
И майкъа си преговаря:
„Айде мале дадем Дойна,
10 А то ѝ сме млогу брате,
Млогу брате, деветина,
Цар Костадин десѣтина,
Чѣсто ѝа щем споѣдува
По дваш, по триш вов месеца
15 По сто пѣти в годината.“
И даде съ Елин-Дойна.
Токѣ Дойна изведѣа,
Черна чума въведѣа,
Та измори Дойнините,
20 Дойнините девет брате,

*) *Дойна* трѣбва да е дъщерята на царъ Срацимира Видинскій, *Доротея*, която се оженила за босненскій банъ и послѣ кралъ *Тврдко* († 1391). Царъ *Костадин* е нейния братъ. (Вижь статията: „Българскій царъ Срацимиръ“ отъ Д-ра Конеа Иречека, Период. Списание. Год. 1882 кн. I. стр. 39).

¹⁾ Зайскаа (зайскаха); *х* въ Панагюрище се изговаря по-слабо даже и отъ *н* въ ското *н*. Буквата *а* се изговаря тъмно, глухо.

- Цър Костадин десетниа
 Се ги майкъа преливаа,
 Преливаа и плакаа,
 И теменец прекаждаа,
 25 И свехчица припалаа;
 Цар Костадин не преляа,
 Не преляа, не плакаа,
 Ни с теменец прекаждаа,
 Ни свехчица припалаа.
 30 Смилило са Вишну Богу,
 Та ie пратиа два Ангела,
 Два Ангела, Арангела:
 „Та идете, два Ангела,
 Костадину душа дайте,
 35 Даските му кон сторете,
 Покривката — синьо седло,
 Жълти свещи — злати юзди“.
 Послушаа два Ангела.
 Костадину душа даде,
 40 Даските му кон сториле,
 Покривката — синьо седло,
 Жълти свещи — злати юзди,
 Па воседна добра коня,
 Та отиде у Дойнини,
 45 Па повика и потропа;
 Изляа бе Елин-Дойна,
 Та посрешна Цар Костадин,
 Костадину одговаря:
 „Що ти очи потънале,
 50 Що ти зъби почернеле,

 ?“¹⁾

¹⁾ Сжщата пѣсенъ, но въ по-обширенъ видъ, срѣщаме въ сборника на братия
 Младиянци. Виж. пѣс. 200, стр. 317—319 (Бжл. Нар. Пѣс. бр. Мил. Загребъ 1861).
 В. ред.

МИЛИЦА И МАРКО.

(Отъ Шуменско).

- Марку Милици дѹмаши:
„Милице, млада Загорѣе,
Милице, млада Труиенѣе!
Іа стани, стани Милице,
5 Утрѣ ми рѹну ꙋ пундѣльник;
Дуниси уда студѣна,
Умеси бѣли хлѣбуви,
Направѣ пѣстри краваіе,
Направѣ и гѣи упичѣи,
10 Напѣлни жѣлта бѣкличка,
(Дѣту бирѣ дѣвити мѣри)
Чи штем, Милице, да ідим
У мѣйчини ти на гѣсти,
На гѣсти и на ѡтвратѣи, —
15 На дивить-тѣх ти гудіи“.
Чи станѣ рѹну Милица,
Рѹну утдзурѣ ꙋ пундѣльник,
Дунеси уда студѣна,
Замеси бѣли хлѣбуви,
20 Упѣчи пѣстри краваіе,
Напѣлни жѣлта бѣкличка.
(Дѣту бурѣ дѣвити мѣри)
Чи іе на Марка пудѣди.
Трѣгнѣли да си утвѣдѣт.
25 Вѣрвели шу сѣ вѣрвели
Минѣли пулѣ ширѣку,
Налѣзли гура зилѣна,
Марку Милици дѹмаши:
Милице, млада Загорѣе,
30 Милице, млада Труиенѣе,

- Да ми, Милице, пунуиѣш
 Ут инно гърлу два гласа,
 Ут идін іезикъ двѣ дѹми“.
 Милица Мърку дѹмаши:
 35 Марко-льо, моіа прѣвнино,
 Как да ти, Мърко, пунуиѣ
 Из тѣзи гурá зилéна,
 Зилéна гурá хайдѹшка:
 Тук фóди Гѣргѣи хайдутин,
 40 На хайдутитѣ вѣйвóда;
 Той шé мѣ пузнай ут гласó,
 Чи шé ни срѣшни, привáри;
 Тебе ште, Мърко, да хвáни,
 Да хвáни, да тѣ затриіе;
 45 Мѣне ште жівá да зéми,
 И шé мѣ, холам, пувиdé
 Из тѣзи гурá зилéна“.
 Мърку Милици думáши:
 „Мар’ шу съ буйш, Милице,
 50 Ас кѣт’ съм тук при тебе?“
 Кликнѣ Милица запуіа
 Ут инно гърлу два гласа,
 Ут идін іезикъ двѣ дѹми.
 Де стувѣл Гѣргѣи та слѹшѣл,
 55 Гѣргѣи нáй-баш хайдѹтину,
 Чи им на срѣштѣ излѣзи.
 Хайдѹти Мърка хвáнъли,
 Хвáнъли и гу свѣрзали.
 Милица Гѣргѣи дѹмаши:
 60 „Пудáй ми, Гѣргѣе, сáббата
 Да му главáта утсикъ, —
 Стáнълу дѣвить гóдини
 Ут кѣк ми черней дѹшѣта
 За тебе, Гѣргѣе, да милей.“
 65 Гѣргѣи си сáбба пудáди
 Да си тѣа Мърка закóли.
 Милица, вѣрна ступáнка,
 Ни си прѣвнина закóли,
 Най си сáббата, замáчнѣ
 70 Гѣргѣум главáта утсѣчи.

РОБИНЯ И НЕЙНОТО МОМЧЕНЦЕ.

- Знаиш ли, мамо, повниш ли
Размирна, мамо, гудина,
Размирна, мамо, гудина,
Нивърна, мамо, дружина?! —
- 5 Търци Българи робили,
Робили три дни и три нощи.
Чи съ гъи, мамо, карали,
Карали малку и млогу.
Инна ми млада рубинка
- 10 Се надзатъ — надзатъ устава.
Турчин рубинки дъмаши:
„Мар' върви, върли рубинкѣ,
Шу надзатъ — надзатъ iуставаш?“
Рубинка върну дъмаши:
- 15 „Ни мѡжъ, Турчин, да вървиѣ:
Мъшка ми рѡжба дутѣгнъ“.
Вървѣли шу съ вървѣли,
Минѣли поли ширѡки,
Настали гѡри зилѣни,
- 20 Сѣднѣли да си пучинѣт.
И малку хлѣбиц да хѡпнѣт.
А тѣа ми млада рубинка,
Ни ѡдѣ, джанѣм, ни пнѣ.
Распѡса ѡпас купринен,
- 25 Направи лѣулка в гурѡта,
Мъшка си рѡжба тѣрила,
Мъшка си рѡжба Манѡлчѣу,
Хем гу лѣулеши, пуѣши:
„Нѣнни ми, нѣнни Манѡлчѣо,
- 30 Сѣтнинка да тѣ пулѣулям,
Сѣтнинка да ти пупуѣ, —

- Шѣ тъ, мѣйчица, напустьѣ, —
 Срѣд тъзи гурѣ зилѣна;
 Кугѣту дѣждѣц пулъути,
 35 Да тъ, Манѡлчѡ, укѣши;
 Кугѣту вѣтриц пувѣи,
 Да тъ, Манѡлчѡ, залѣулей;
 Сърниѣ ут гурѣ да слѣзи,
 Да тъ, Манѡлчѡ, накѣрни, —
 40 Да знаш, Манѡлчѡ, да пѡвниш,
 Кугѣ мѣйка ти утиди
 В Анаѡл мѣда рубѣнка.
 А ти, Манѡлчѡ, да растѣш,
 Да растѣш и да пурастѣш
 45 И гулѣм момѣкъ да стѣниш;
 Да съ на кѡнчи наѣмниш,
 И ти в Анаѡл да дѡдиш,
 Мѣйка ут рѡбѣту да утѣрвѣш“.
 Рѣсѣл Манѡлчѡ пураѣсѣл,
 50 (И гулѣм момѣкъ тѡй ѣе стѣнѣл);
 Чи съ на кѡнчи наѣмнѣл,
 Прѣву в Анаѡл отишѣл.
 Слѣзал Манѡлчѡ утѣ Кѡнче
 При иннѣ стѣдна чѣушмѣца.
 55 Вѣрвѣлу мѣлу гулѣму
 За удѣ на чѣушмѣцата.
 Иннѣ ми стѣра рубѣнка
 (И тѣа за ѣудѣ си душлѣ)
 Манѡлчѡ ѣи вѣрну дѣмаши:
 60 „Марѣ рубѣнкѣе, рубѣнкѣе,
 На ли си чѣула разбрѣла,
 Кугѣту рѡби рѡбили
 И съ гѣи на пѣтъ кѣрали,
 Иннѣ ми мѣда рубѣнка
 65 Мѣшка си рѡжба нѡсила
 Нѡсила и уѣтавила,
 Срѣд гурѣ зилѣна,
 Ими му бѣлу Манѡлчѡ?“
 Рубѣнка вѣрну дѣмаши:
 70 Заштѡ мѣ пѣташ, распѣтваш?
 Ас ѣи уѣтавиѣ рѡжбица,

Рѡжбица с ѝми Манѡлчуѡ.
 Манѡлчу грабнѣ майка си
 И ѡе на кѡнче прѣфѣри
 75 Прѣфѣри вешти пунеси, —
 (Майка ут робсту утѣрва).

Обща бѣлѣжка върху подирнитѣ двѣ пѣсни. Двѣтѣ подирни пѣсни сж взети отъ сборника на покойний Д. П. Войникова. Тѣ както и другитѣ, които ще извадимъ отъ поменхтий сборникъ за обияродване въ идущитѣ книжки на „Пер. Списание“, иматъ почти всичкитѣ еднакви недостатѡци, за които споменуваме въ бѣлѣжката си на стр. 174 въ кн. I на „Пер. Спис.“ За правописанието и за означението си въ ударението върху думитѣ на тия двѣ пѣсни, както и за отличителнитѣ чѣрти въ шумненското нарѣчие, които се срѣщатъ именно въ тѣзи пѣсни, не искаме и тукъ да споменуваме нищо особно, защото вѣрваме, че е достатѡчно щото казваме по тойже предметъ въ горѣпоменхтата си бѣлѣжка (вж. кн. I стр. 173 — 175). Ще прибавимъ само, че буквата *ѣ* въ пѣснитѣ представлява звукъ между просто *е* и *и* тамъ затворено, глухо.

Въ Котелъ, Жеравна, Градецъ, Медвенъ, Ичера, Катуница и въобще въ Славненско наричатъ всѣкого отъ Търновскитѣ старци *Засорецъ*, *Зогорка*, *Зогорче*; въ Шумненско това не знахътѣ хората. Отъ тукъ може да се заключи, че първата отъ подирнитѣ двѣ пѣсни, въ която се срѣща думата *Зогорка*, макаръ че тя пѣсень е облечена въ шумненско нарѣчие, не е обаче съставена въ шумненскитѣ старци, а принесена е тамъ отъ ония мѣста, които споменувамъ по-горѣ.

Нѣкои стихове, особено 11 и 22 отъ първата пѣсень, сжщо и 50, 58 и 76 отъ втората пѣсень не сж вѣрно записани, ами сж по незнание преимначени отъ писвача на пѣснитѣ, който, вѣроятно, ще да ги е записалъ, като сж му ги припознали или пѣли, но придружено съ проста българска цигулка. За това нарѡчно е заградили тие стихове съ скопки.

Редакцията.

КНИГОПИСЪ.

Въ редакцията на Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество получиха се съ голѣмо благодарение слѣдующитѣ книги:

I. Отъ Книжарницата на Христа Г. Данова въ Пловдивъ, Русчукъ и София:

1) *Отечественна География за употрѣбление въ първитѣ класове на народнитѣ училища въ България.* Съставилъ Х. Н. Пловдивъ 1881 година стр. 110. Цѣна 1 левъ.

2) *Учебникъ за счетоводството или държење на търговски книги и най-употрѣбително знание.* Наредилъ по А. Кнъ-Деръ Все за българскитѣ сръдни и реални училища Д. Т. Душановъ. Пловдивъ 1882 год. стр. 94 I. II. Цѣна 1 левъ.

3) *Начала отъ ботаника на I. Д. Хукера, прѣдсѣдател на Кралевското Общество и Директоръ на кьонската ботаническа градина.* Прѣвелъ за Българскитѣ Сръдни училища Д. Т. Душановъ. Одобрена отъ Дирекцията на Народното Просвѣщение. Съ 67 чъртежа въ текста. Пловдивъ. 1882 год. стр. 160. Цѣна 2 франка.

4) *Естествена история за начални училища отъ Д-ра А. Покорный и Павла Ехличка. Първий стъпень. Описание на забѣлжителнитѣ естествени произведения и отъ тритѣлъ царства.* (Отъ четвъртото прѣработено издание). Прѣвелъ Г. Бѣлчевъ. Прѣгледана и одобрена отъ Дирекцията на Народното Просвѣщение за учебникъ въ първий Класъ отъ начални и сръдни училища. Съ 179 изображения. Пловдивъ 1882 г. стр. 122 I. IV. Цѣна 2 франка.

5) *Земеописание за начални и срѣдни училища по Голе Крещенъ прѣвелъ А. Т. Илиевъ Първа степенъ съ 34 образи.* Пловдивъ 1882 год. стр. 94. Цѣна 80 стотинки.

6) *Добра домакия за млади момичета. Наредена отъ Даринъ Тръстениякъ. Прѣвелъ за българскитѣ момичета Д. Т. Душановъ* Пловдивъ 1882 год. стр. 116.

7) *Образци за рисование. Начерталъ А. А. Лукашъ.* Пловдивъ 1882 год. Таблици 32.

8) *Четвърта книжка Научно Сборниче. За учение въ четвърто Отдѣление отъ Народнитѣ Основни Училища. Съставилъ Кр. Ив. Мирский.* Пловдивъ 1882 год. Стр. 152. Цѣна 1 левъ.

II. Отъ Госп. Георги Я. Кирковъ: *Василъ Левски (Дияконъ) Чърти отъ живота, дѣятелността и трагическата му кончина. По случай парастаса на 9 му годишнина.* Сръбдець 1882 год. стр. 16 съ образъ.

III. Отъ Г. С. Вацовъ: *Св. Мыларовъ. Спомѣни отъ Цариградскитѣ тѣмници.* София 1882 год. стр. 206.

IV. Отъ съчинителятъ: *Рѣководство по всеобщата история. Древнята история въ двѣ части. Съставилъ Р. М. Каролевъ.* Руссе 1882 год. стр. 204. Цѣна 2½ лева

V. Отъ преводаителятъ: *Латинска граматика (Suntaris).* Съставена на чешки отъ И. Коринекъ Преведена отъ Иванъ Брожка, преподавателъ на латински языкъ при класическата Гимназия въ Сръбдець. Сръбдець 1882 год. стр. 228. Цѣна 2 лева.

VI. Отъ преводаителя: *А. Салперъ. Патриотизмъ (Неговото произхождение, — Истинскитѣ му характеръ. — Противникитѣ му. — Историята му. — Длъжноститѣ му. — Добритѣ му сетнини. — Распространението му. — Празникитѣ му, и пр.) Превелъ отъ французски Н. А. Начовъ.* Сливенъ 1882 год. стр. 232 I. VII. Цѣна 2½ лева.

VII. Отъ преводаителятъ: *Георги Вашингтонъ, освободителъ на Америка отъ Карла Тумма. Превелъ К. Т.*

Геновъ. *Напечаталъ* Илия Р. Блъсковъ. Варна 1882 г. стр. 48. Цѣна 30 стотинки.

VIII. Отъ съчинителятъ: *Истинска Свобода* отъ Г. Д. Пскреновъ. (*Собственно издание*). Русчукъ, скоропечатница на В. „Славянинъ“ 1882 год. стр. 94. Цѣна 80 ст. (4 гр.)

IX. Отъ управлението на Сливненската Областна реална Гимназия: *Първий годишенъ отчетъ на областната реална Гимназия въ Сливенъ за учебната година 1881 до 1882 год.* Садържа: 1) нѣколко думи по методиката на историята отъ преподавателя П. П. Стойновъ. 2) Геологическа карта на Южна България, научно практичното и приложение отъ преподавателя Х. Шкрпинъ. 3) Училищенъ отчетъ съставилъ управителятъ В. Атанасовъ. Сливенъ 1882 г. стр. 56.

X. Отъ авторътъ: *Совѣты и разказы Византийскаго Боярина XI вѣка*. В. Васильевскаго. С. Петербургъ. Типографія В. С. Балашева. Екатеринбургскій каналъ, между Вознесенскимъ и Маринскимъ мостамъ, домъ № 90 — 1 стр. 169.

XI. Отъ Д-ръ Конст. Иречекъ: *Reiseskizzen aus dem westlichen Balkan von Franz Toula*. Wien 1882 год. Стр. 48.

XII. Отъ бившій професоръ на Харковскій Университетъ, Иванъ Платоновъ: *Анти-Энциклика или Братское слово православнаго Славянина къ славянамъ католикамъ, по поводу изданія Папою Львомъ XIII буллы о празднованіи памети свв. Кирилла и Методія*. Харьковъ. Типографія Окружнаго Штаба, нѣмецкая, № 26. 1882 год. Стр. 127. Цѣна 1 р. ср. съ пересилкой.

XIII. Отъ съставителятъ: *Учебникъ по Ботаниката за първнитъ учебни завѣдения въ България, съставилъ* Михаилъ Георгиевъ, *учитель по природнитъ науки, при Ломската държавна реална гимназия*. Настоящия учебникъ е прегледанъ отъ Министерството на Народното Просвѣщение, въ вѣжжество България, и съ указъ отъ 15 Юний 1881 год. подъ № 637, е награденъ съ сума отъ 1000 лева. Издание соб-

ственно. Българдъ, въ печатницата код. „Св. Савве“ 1882 год. Стр. 208. Цѣна 2½ лева.

XIV. Отъ съставителятъ: *Кратъкъ учебникъ върху Българската История най-старо врѣме и до днесъ. За начални и сръбни училища споредъ програмитѣ въ Българско.* Отъ С. С. Бобчева. Пловдивъ 1882. Стр. 113. Цѣна 1 левъ.

XV. Отъ г. Кушлева, управителя на Българ. Печатарско Дружество „Промышление:“

1) *Приключенията на Телемаха отъ Фенелона.* Преводъ Н. Михайловскаго. Цариградъ 1873 год. стр. 402. Цѣна 4 лева.

2) *Силвио Пелико. Тѣмницитѣ ми.* Прѣвелъ отъ французки Д. Цанковъ. Цариградъ 1874 год. стр. 236. Цѣна 2 лева.

3) *Рѣководство за учителитѣ въ народнитѣ училища.* Отъ К. Коевъ. София 1881 год. стр. 168. Цѣна 1 левъ и 35 ст.

4) *Историята Геновева съ притурка на една провозови телна новестъ* Величко и Иванчо. Цариградъ 1872 год. стр. 118. Цѣна 1 левъ и 20 ст.

5) *Пѣтуване около Свѣта, преведе отъ френски С. С. Бобчевъ.* Цариградъ 1873 год. стр. 320. Цѣна 2 лева и 40 ст.

XVI. Отъ самия съчинителъ: *Рѣководство за изучаване на слога.* Отъ Н. П. Поповъ. Варна 1882 год. стр. 56. Цѣна 70 ст.

Освѣтъ гореозначенитѣ книги, редакцията на „Пер. Списание“ на Бъл. Кн. Дружество получава въ замѣно още слѣдующитѣ периодически списания:

I. *Българска Иллюстрация.* Издатель-редакторъ Янко С. Ковачовъ, въ София 1882 год. Излиза ежемѣсечно въ три печатни колн. Годишна Цѣна 5 рубл. сребърни.

II. Kres, Lepostoren in znanstven list. Ureduje Dr. Jakov Sket. V Celovci 1882

Това Словинско периодическо списание съдържа белетристиченъ и наученъ материалъ, и излъзва всеки мѣсець въ два печатни листове на осмина; годишната му цѣна е 4 Фиорина.

III. Łužica. Měsačnik za zabavu a powučenje. Zhlomadny organ serbskikh towařstwow. Zamotwity redaktor a wudawca: Dr. phil. Ernst Muka w Budušinje. 1882.

Тойзи журналъ, който излъзва всеки мѣсець въ единъ печатанъ листъ на четвъртина, е общъ органъ на нашитѣ братия Лужичанскитѣ Сърби, жилищата на които се намирватъ въ Саксония и Прусия.

При другъ случай ний тъквимъ да поговоримъ въ журнала си нарочно за тие най-далечни намъ словѣнски наши братия.

Редакцията.

ИЗВѢСТІЕ

отъ „Българското Книжовно Дружество“.

Негово Високопрѣосвященство, управляющій Ловчанската епархия, Митрополитъ Натанаилъ Охридскій, съ писмото си отъ 12 Юния т. г. внесе 113 лева и 60 ст. като лихва на записаната отъ него прѣзъ 1869 година за „Българското Книжовно Дружество“ помощъ отъ 10 Австрийски жълтици.

На първата идея за основание на едно учреждение каквото е Книжовното Дружество, прѣди 30 години най-дѣятелний участникъ е билъ Негово Високопрѣосвященство. Прѣди 13 години пакъ той личеше между най-ревностни съдѣйствователъ за съставянъето на „Българското Книжовно Дружество“ въ Румъния. И сега, при подновяването дѣятелността на това учреждение въ България, пакъ Негово Високопрѣосвященство е първий, който самъ, доброволно прибѣрза да обдари Дружеството така великодушно и щедро.

Дружеството питае пълна надѣжба, че оние наши загранични еднородци въ Букурещъ, Браила, Галацъ, Българградъ, Кишиневъ, Одеса, Гюргюво, и пр. които отъ всѣхъ душа и сърце съдѣйствувахъ заедно съ други наши еднородци за съставяне на „Бъл. Кн. Дружество“, не ще забравятъ и тѣ, както родолюбивий митрополитъ Натанаилъ Охридскій, да внесжтъ въ касата на Дружеството своитѣ записани но още невнесени помощи.

Привременний управителенъ комитетъ на Дружеството.

КЪМЪ БЪЛГАРСКИТЪ КНИГОИЗДАТЕЛИ И СЪЧИНТЕЛИ.

„Българско Книжовно Дружество“, споредъ устава си (виж. алинея 2, чл. 5 тамъ) трѣбува постепенно да си набавва за библиотеката „и по едно тѣло най-малко отъ всичкитѣ книги, вѣстници и пр., които сж излизали до сега и излизатъ на български“. Приходите на Дружеството досега сж още твърдѣ незначителни, привременний управителенъ комитетъ приканва и почтително умолява всички български наши книгоиздаватели и съчинители да благоволятъ да обдарятъ библиотеката на Дружеството съ по едно тѣло отъ своитѣ съчинени, издадени и издаваеми книги и други списания, или поне да му ги отстъпятъ съ една най-умѣренна цѣна. Въ послѣдний случай желателно е да прибързатъ да представятъ на Дружеството списъка на списанията си наедно съ обозначение на найдолготѣ имъ цѣни, по които би ги отстъпили на Дружеството

Отъ привременний управителенъ комитетъ на Дружеството.

НѢКОЛКО ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Страница	8 редъ	11	на мѣсто	слоги	чети	слоеви
"	8	" 19	" "	дочеръ	"	догеръ
"	8	" 23	" "	зарзела	"	завзема
"	8	" 24	" "	Пенакринитни	"	Пентакринитни
"	11	" 6	" "	[Marcosite]	"	[Marcasite]
"	11	" 33	" "	злато	"	златото
"	12	" 19	" "	пѣска	"	пѣсѣка
"	12	" 33	" "	осатѣлия	"	останѣлия
"	13	" 31	" "	странитѣ	"	старитѣ
"	14	" 33	" "	прелитото	"	премитото
"	15	" 3	" "	обърнемъ	"	свърнемъ
"	18	" 10	" "	и цѣли се	"	цѣли се
"	20	" 1	" "	надминаватъ	"	ненадминаватъ
"	20	" 2	" "	испресичва	"	испресича
"	21	" 12-13	" "	наредението	"	нерадението
"	22	" 22	" "	$\frac{\infty C_1}{2}$	"	$\frac{\infty C_2}{2}$
"	22	" 33	" "	$\frac{\infty C_1}{2}$	"	$\frac{\infty C_2}{2}$
"	24	" 4	" "	между се	"	между си
"	24	" 27	" "	мдже	"	могле
"	43	" 31	" "	биволя	"	биволска
"	84	" 7	" "	готовъ	"	готовъ
"	85	" 21	" "	да да	"	да
"	109	" 29	" "	поражена	"	поразенъ
"	111	" 23	" "	прибѣжащето	"	прибѣжището

У П Р А В А.

Въ кн. I. отъ второто течение на „Пер. Списание“ на стр. 175, редъ 33
бува да се замѣни буквата ж съ ъ.